

Tudományos és Műszaki Tájékoztatás

Könyvtár- és információtudományi
szakfolyóirat

59. évfolyam
HU ISSN 0041-3917

2012/11–12

Tartalom

Ajánló

SZÖGI László: **Hagyományok és kihívások**

Cikkek

KÁLÓCZI Katalin: Szervezet az önismeret útján	451
CZINKI-VIETORISZ Gabriella: Folyamatszabályozás indításának lépései az Egyetemi Könyvtárban	459
BIKÁDI Katalin: Felhasználóképzés az ELTE Egyetemi Könyvtárban	470
ÁTS József: Az ELTE-publikációk hazatérnek	478
CSÉKA György: Élhető kompromisszum (?!), avagy az Egyetemi Könyvtár alapkatalógusának digitalizálásáról	489
ÉZSIÁS Anikó – MAJOR Kornélia – SZÉKELYNÉ TÖRÖK Tünde: Multiscript rekordok az ALEPH integrált könyvtári rendszerben: közös katalógus építése az ELTE Egyetemi Könyvtári Szolgálatában	497

SZÁNTÓ Péter: Búcsúzik a szerkesztő	511
--	-----

Scientific and Technical Information

Hungarian journal of library and information science

Vol. 59 • 2012/11–12

Summaries

KÁLÓCZI, K.: An organisation on the road to self-knowledge451

The library services of Eötvös Loránd University (ELTE), Budapest have traditionally been provided in a fragmented structure, and that had a detrimental effect on their standardised and quality delivery. An audit by the competent professional authority in 2007 and a self-evaluation conducted in 2010 indicated that the library network consisting of more than 50 units will only be capable of providing better services in a renewed organisational structure. The K21 quality development project launched by the librarians of the university in 2008 taught the staff members of library units to work as a team, in panels, and to share their knowledge and experience with one another. This, in turn, injected into the organisation a novel type of innovative energy relying on internal resources. The new forms of co-operation will empower library units to realise projects jointly. The paper describes how the outputs of the quality development project based on the TQM philosophy and applying the measurement and evaluation tools of CAF contributed to the transformation of the organisation.

CZINKI-VIETORISZ, G.: The steps of starting process regulation at the ELTE University Library459

In meeting user needs it is of decisive importance how relevant processes are defined, operated, monitored, measured and improved. In the course of process management it is the primary purpose of organisations to define the processes which fit into their strategy, to maintain their efficiency and effectiveness, as well as to see to their monitoring and improvement. The study presents the steps taken at the ELTE University Library

BIKÁDI, K.: User education in the ELTE University Library470

In the late 2000s user education related to the integrated library system was organised in the University Library and in the library network of ELTE for students. The courses applied a new approach and new tools. In 2009 the Rector commissioned the University Library with conducting user training for faculty; this new target group brought about new requirements and new opportunities. In 2010 a survey was conducted among faculty in order to tailor trainings to their demand. The results and experience of user education among faculty and librarians in 2009–2010 were summarised in a report. Using an EU-funded grant (TÁMOP 3.2.4/09/1-KMR-2010-0021) new opportunities arose for training in the promotion of reading. At the same time new target groups appeared: pensioners and secondary-school classes. With integrating the libraries of ELTE under the umbrella of Library Services co-operation in the field of user education has assumed great importance. The User Education Plan 2012 is closely associated with the upload of records to MTMT (the Database of Hungarian Research Publications). The activities are based on the needs of faculties, using unified curricula, on regular and reliable trainings on site and at external locations. The plan's implementation requires co-operation from faculty and insti-

tute libraries in the following fields: surveys, curricula, selection and education of trainers, organisation and management of trainings.

ÁTS, J.: ELTE-publications return home 478

The researchers at the Eötvös Loránd University produce a significant amount of publications. Despite this fact the upload of their records to a database began in 2010 only. The experience has shown that, paradoxically, the only way to build an ELTE database is to contribute records more effectively to other – international and national – databases. Decision makers, librarians, information technology experts, co-authors of publications, universities, research institutes and libraries are required to work together on the registration of the publications of Hungarian research institutes, and within that the publications of ELTE. In addition, ELTE's local priority is to manage its digital knowledge assets over the long term, within the framework of digital preservation. It also became clear that librarians can play an important role in this process because they have the answers to many challenges of the new digital age.

CSEKA, Gy.: Viable compromise (?), or digitising the main catalogue of the University Library 489

The ELTE University Library is a library of historical significance. When digitising its main catalogue, which is 120 years old, and making it online accessible, a unique method had to be used. After discussing the importance of the catalogue and the main considerations behind the decisions preceding digitisation, as well as the international practice of digitisation and publishing, the article presents the digital catalogue itself.

ÉZSIÁS, A. – MAJOR, K. – SZÉKELY-TÖRÖK, T.: Multiscript records in the ALEPH integrated library system 497

In 2011 the ELTE University Library, celebrating its 450th anniversary, changed its integrated library system: it has migrated from HORIZON to ALEPH. With the Senate decision accepting the University Library's network reform plan – and in accordance with the requirements of introducing a unified ILS – the university aimed to increase the accessibility of its 3.6 million documents within the unified database from 24% to 30%. The University Library set as its primary goal the cataloguing of the literature in rare (exotic) languages. Since these publications had been earlier processed at extremely diverse levels and with extremely diverse methods, their integration into the ALEPH system raised different possibilities; e.g. it is only possible to develop a usable catalogue of the Confucius Institute Library if both the original script and the relevant Latin transcription of materials are applied. Since ALEPH is based on Unicode, it offers multilingual and multifont support; the catalogue's content and interface can be displayed in more than 20 languages. The so-called multiscript records are records which publish the data in two or more scripts, in connected fields (in a parallel manner). At the moment, from among the libraries of ELTE this method is used in the Far-East Institute and in the Confucius Institute. The article discusses the relevant practice in detail.

Kálóczi Katalin

Szervezet az önismeret útján

Az ELTE könyvtári szolgáltatásai hagyományosan szétagolt szervezeti struktúrában valósulnak meg. Az egyetem pozitív adottságai ellenére a könyvtárak működését elsősorban a szétagoltság ismérvei, az ezekből következő hátrányok befolyásolják. Az írás célja bemutatni, hogy az egyetem könyvtárosai által kezdeményezett minőségfejlesztési program eredményei hogyan segítették a könyvtári szervezet megújulását, és hogy az együttműködő könyvtárosok kemény falakat tudnak áttörni.

A mérföldkövek előtti mérföldkő

2007-ben az Oktatási és Kulturális Minisztérium államtitkárának megbízása alapján megkezdődött a felsőoktatási intézmények könyvtárainak szakfelügyelete. Első vizsgálatukat az ELTE könyvtári hálózatában végezték a szakfelügyelők. A vizsgálat során előre összeállított szempontrendszer, kérdőívek és minőséget vizsgáló adatlap segítségével interjúkat készítettek az ELTE könyvtári hálózatának mintegy 15 könyvtárban. Az elkészült vizsgálati jelentés¹ szembesítette a fenntartót és a könyvtárosokat az egyetem könyvtári rendszere felülvizsgálatának és szabályozásának szükségességével, és mintegy katalizátora volt annak, hogy a könyvtári szervezet elindult az önismeret útján.

Az ELTE könyvtári hálózatának sajátosságai a szakfelügyeleti vizsgálat idején

Adottságok, erőforrások, versenyelőnyök

Az egyetem hatalmas, mintegy 3,6 millió könyvtári egységet tartalmazó dokumentumvagyonnal rendelkezik, kiterjedt, különböző nagyságú és funkciójú könyvtárból álló hálózatot tart fenn, és jelentős összeget költ az állomány gyarapítására. Pozitív adottság, hogy az intézmény magas színvonalú informatikai infrastruktúrával rendelkezik, az egyetemen összességében megfelelő létszámú könyvtáros dolgozik, és a szakgyűjtemények közül sokról elmondható, hogy országos szinten egyedülállóak, a muzeális állomány pedig európai mércével mérve is jelentősnek mondható.

Hátrányok: a tárgyi feltételek, a szervezeti szétagoltság, a finanszírozás nehézségei, a szolgáltatás hiányosságai

A meglévő jó adottságok ellenére mind a működtetők, mind a használók tapasztalhatják, hogy az épített és eszköz-infrastruktúra elavult, a funkcióból adódó szakmai működés feltételei hiányoznak.

Az egyetemen az Egyetemi Könyvtár mellett 8 karon 7 kari központi, továbbá 15 intézeti könyvtár, a kollégiumokban, a gyakorló iskolákban, egyéb irányítás alatt pedig mintegy 28 könyvtár működik, ezek közül sok rendelkezik szakgyűjteménnyel vagy letéti gyűjteménnyel – több mint 50 könyvtárként működő egységet tartunk számon.

A bonyolult szervezetben nehezen követhető és valósítható meg a fenntartói feladat, különösen a csökkenő források mellett. Az egyetem rektora a szervezeti egységek könyvtárainak fenntartói feladatait a szervezeti egységek vezetőire ruházza át. A kari és más szervezeti egységek könyvtárait az adott egység költségvetéséből tartják fenn. Bizonyos karokon a kari vezetés nagy figyelmet fordít arra, hogy biztosítsa a könyvtár szakszerű működését, de van olyan szervezeti egység, ahol nincs külön, az éves költségvetésben nevesített könyvtári forrás. Nem beszélhetünk arról sem, hogy a könyvtárak egységesen, alaptevékenységüknek megfelelően tervszerű állománygyarapítást végezhetnek. A különböző pályázati forrásokból történő, a kutatók, oktatók által megvásárolt dokumentumok nem biztosítják a könyvtárak előírt, gyűjtőkör szerinti gyarapítási tevékenységét, és nem szolgálják ki az egyik legnagyobb létszámú felhasználói réteg, a hallgatók igényeit. Ebben a

vonatkozásban különösen jól érhető tetten az a kettős helyzet, hogy az egyetem, illetve a karok egyszerre a szolgáltatás nyújtói (fenntartók), illetve az elsődleges célcsoport (igénybevevők). Közben követel, mint fogyasztó, nem tesz érte eleget, mint fenntartó.

A finanszírozás széttagoaltsága akadályozza az erőforrások hatékony felhasználását, nem teszi lehetővé a szükséges fejlesztések, a nagy értékű információs források beszerzésének összehangolását.

A szervezeti széttagoaltság negatív megnyilvánulása a munkáltatói jogok és feladatok gyakorlásának különbözősége: nincsenek egységes szakmai követelmények.

A szakmai működést az Egyetemi Könyvtár felügyeli, de valódi hatáskör nélkül: az Egyetemi Könyvtárnak szakmai felügyeletként inkább az integrált rendszer bevezetése területén vannak feladatai, a szakmai irányelvek alkalmazása területén tanácsadó szerepe van, felügyeleti és bármilyen utasítási jogköre, hatásköre nincs.

A könyvtárak közötti együttműködést nehezíti a szervezeti széttagoaltságon kívül a földrajzi széttagoaltság is, a mintegy 50 könyvtár közel 20 telephelyen működik.

A szervezeti széttagoaltság és a könyvtárak közötti együttműködés hiányát legfájdalmasabban a szolgáltatások nyújtásának különbözőségében érzékelhetjük. Nem egységes a nyitva tartás, különböző a dokumentumokhoz való hozzáférés módja: a kölcsönzés és a helyben olvasás szabályai. A helyzetet jól jellemzi, hogy az egyetem polgárának a saját egyetemén külön-külön minden könyvtárba be kell iratkoznia, amelyet használ, és mindenhol helyi szabályok szerint veheti igénybe a különböző színvonalú szolgáltatásokat.

Közhely, de igaz: az alulfinanszírozottság, a szervezeti struktúra széttagoaltsága miatt nem, illetve kevéssé teljesül az alapfeladatok ellátása, ugyanakkor átfedéseket, párhuzamosságokat, összességében tartalékokat is tartalmaz a rendszer.

A könyvtárak szerepe az egyetem céljainak megvalósításában

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem a magyar felsőoktatás egyik zászlóshajójaként mindig úgy tekintett magára, mint olyan intézményre, amely

minőséget képvisel. Mindezt alátámasztják hagyományai, magas presztízse, képzési palettájának széles spektruma, az oktatói kar tudományos elismertsége, a végzett hallgatók által megszerzett diploma értéke.

Az elmúlt években az egyetem vezetése számos reformintézkedést hozott és intenzív szabályozási tevékenységet valósít meg, hogy teljesüljenek a 2011-ig érvényben lévő, és legújabb, 2015-ig szóló Intézményfejlesztési tervben foglaltak², amelyek szerint az ELTE elitképzést folytató kutatóegyetemként a minőséget és a teljesítményt kívánja megjeleníteni.

Az intézmény szervezeti struktúrája, hierarchiája, működési mechanizmusai mint a könyvtári szolgáltatások megvalósulásának környezete, e tekintetben kiemelt figyelmet érdemelnek.

Tudja-e támogatni az egyetem céljait, az oktatást és kutatást kiszolgáló infrastruktúra, amelynek egyik lényeges összetevője az egyetem polgárainak: a kutatóknak, az oktatóknak és a hallgatóknak információval és dokumentumokkal való ellátása, és amely könyvtárak működtetésével valósul meg. A 2007-ben leírt állapot szerint a válasz: nyilvánvalóan nem, ezért változtatások szükségesek. A változások két irányból indultak meg: az egyetem vezetése új szervezeti és működési szabályzat kidolgozását irányozta elő, amelyet 2009-ben Szenátusi határozatban írt elő³. Könyvtárosok egy csoportja pedig a könyvtári szakmában már ismert „Könyvtári Minőség 21” program⁴ elindításával a programban lefektetett szempontok szerinti elemzésekre, tevékenységekre alapozva próbált választ keresni a változtatás módjára.

A K21 könyvtári Minőségfejlesztési program indulása

A program beindítása azon a felismerésen alapult, hogy csak együttműködve tudnak a könyvtárak magasabb szakmai színvonalú szolgáltatásokat nyújtani. Az alulról jövő, személyes és szakmai elkötelezettségen alapuló önkéntes projekt 2008-ban kezdte meg működését, 10 fővel, de fokozatosan bővülve ma már mintegy 40 aktív munkatárs dolgozik intenzíven benne. Az ELTE könyvtárosai által megvalósítandó program célja az volt, hogy a könyvtáros könyvtárát a használó könyvtárává alakítsák át, a könyvtári minőségmenedzsment módszereinek alkalmazásával növeljék intézményük versenyképességét, a meglévő erőforrásaikat

gazdaságosabban használják ki, tudatosabban szervezzék feladataikat, vagyis partnereik elvárásait egyre magasabb színvonalon tudják kielégíteni. Alapelveik a TQM filozófia alapelveit követték. Alapfeltételnek számít az elkötelezettség, a közös küldetés tudata, egy közös jövőkép építése, szolgálata. Céljuk az volt, hogy minél többen vegyenek részt képzésekben, továbbképzésekben, tréningeken, külső szakértők bevonásával. Minden kari könyvtár és a főbb szervezeti egységek könyvtárosai, valamint oktatók, szakértők és a HÖK képviselői is részt vesznek a munkában. A hatékony munka érdekében célonként belső minőségfejlesztő munkacsoportokat alakítottak. Nagy figyelmet fordítanak a szervezeti kultúra fejlesztésére, annak érdekében, hogy a munkatársak minél jobban azonosuljanak az intézmény céljaival, kellően motiváltak legyenek, az egymás közötti kommunikáció nyílt legyen, kialakuljon az együttműködés, a team-munka. Helyzetértékelést végeztek, majd elkészítették az intézmény középtávú minőségfejlesztési tervét, és részt vettek a könyvtári stratégia kialakításában is.

Az első mérföldkő – az önértékelés

Az ELTE könyvtárai a magyarországi könyvtárak közül valószínűleg az elsők között végzett CAF⁵ alapú önértékelést, még a Könyvtári Minőségdíjról szóló rendelet⁶ megjelenése előtt, illetve azzal párhuzamosan.

Az önértékelés elvégzését alapos előkészítő munka előzte meg. A projekt tagjai nekiláttak egy CAF alapú útmutató elkészítésének, majd mivel időközben ismertté vált, átdolgozták a KKÉK útmutatót⁷, kiegészítve az alkritériumok indikátorait azokkal a sajátosságokkal, amelyek a felsőoktatási intézményekben vizsgálandó területet jelentenek. Szervezeti kereteket teremtettek: meghatározásra kerültek az önértékelést végző könyvtárak, és az önértékelő csoportok. Minden könyvtár önértékelő csoportjában részt vett egy ún. külső moderátor, akinek a feladata a csoport által felvetett problémák konszenzusos döntésének elősegítése volt. Kommunikációs felületet hoztak létre, ahol közzétették a szükséges dokumentumokat, a kapcsolódó képzések tananyagát, és ahol a résztvevők megoszthatták tapasztalataikat. Az önértékelésben résztvevők számára háromfokozatú felkészítő oktatást-tréninget tartottak. Az önértékelést az ELTE 13 könyvtárában végezték el, mintegy 40 könyvtáros vett benne részt, személyenként 40-60 órányi munkaidőt fordítottak rá, 28 alkritériumhoz tartozó, több mint 200 megállapításra válaszoltak bizonyítékok alapján, állapítottak meg erősségeket, tártak fel

fejlesztendő területeket, javasoltak intézkedéseket. Ehhez felhasználták három, előzőleg lebonyolított felmérés eredményét, és 39 mutató kiértékelését.

Az önértékelés eredményei⁸

Az *Egyetemi Könyvtári Szolgálatban (EKSZ)* az önértékelés során feltárt fejlesztendő területek közül a vizsgálat eredményei alapján legerőteljesebben a vezetés folyamatát, technikáját, a vezetési eszközöket és módszereket, a stratégiakészítés folyamatának kialakítását, a minőségügyi szemlélet elterjesztését kellett javítani ahhoz, hogy az egész szervezetben megindulhassanak, illetve kiteljesedhessenek az intézmény pozitív változási folyamatai. Az intézkedési tervben meghatározottak szerint, az EKSZ különböző szintű vezetőinek, munkatársainak bevonásával környezeti elemzések készültek (PGTT, SWOT, PORTER), felülvizsgáltuk a küldetésnyilatkozatot és a jövőképet. Átszerveztük a minőségfejlesztési projektet, új tagok bevonásával új szerkezetű munkacsoportokat alakítottunk. A vezetői módszerek tudatos és hatékony alkalmazásának érdekében vezetői, kommunikációs és minőségügyi ismereteket bővítő képzéseket, tréningeket tartottunk.

Jelentős előrelépés történt 2011-ben a folyamatmenedzsment bevezetésének területén.⁹ Elkészült az EKSZ könyvtári tevékenységét reprezentáló, a könyvtárakban végzett munkafolyamatok folyamatleltára. Megtörtént a kulcsfolyamatok kijelölése, és elkezdődött a folyamatok leírása. A folyamatleírások készítéséhez leírási sablont, valamint részletes útmutatót készített a K21 Projekt 4. számú munkacsoportja. Mindezzel megalapozták, hogy a folyamatok kritikus pontjainak feltárásával, a megfelelő beavatkozással a folyamatos javítás beépüljön a teljes egyetemi könyvtári hálózat működésébe.

Az olvasók, használók elégedettségének növelése érdekében felülvizsgálatra kerültek az elégedettségi és az igényfelmérési módszerek. Szakértők bevonásával új vizsgálatokat készítettek elő, valamint a vizsgálatok értékelését támogató szoftvert szereztek be. A tájékoztató és kölcsönző szolgálatban dolgozó munkatársak számára ügyfélszolgálati tréninget szerveztek.

Az eredmények alapján készítette el a K21 projekt a 2011-es feladattervét (1. ábra). Az önértékelés során feltárt fejlesztendő területek alapján kidolgozott teendőket, feladatokat, célokat a résztvevő könyvtárak beépítették éves munkaterveikbe (2. ábra).

Az Egyetemi Könyvtár Minőségfejlesztési Intézkedési Terve 2011

Intézkedési terv

Intézkedések a minőségcélok támogatása érdekében

	Felelős	Határidő	Státusz
Belső kommunikáció			
Főigazgató körlevél újbóli indítása.	Komm.ref.	2011.01.19	kész
Dékáni Értesítők küldése.	Komm.ref.	2011.01.31	elkezdődött
Oktatói Hírlevél.	Komm.ref.	2011.01.31	kész
EKSZ-hírlevél küldése. (Egyetemi Könyvtári Szolgálat)	Komm.ref.	2011.01.31	kész
Munkatársi Fórum.	Komm.ref.	2011.02.03	2011. febr. 3-án
1 %-ok gyűjtése az alapítványon keresztül.	Titk.	2011.02.01-04.30	kész
Honlap átszerkesztése.	Komm.ref.	2011.11.30	kész
Belső egységes kommunikációs felület kialakítása	Komm.ref.	2011.11.30	halasztva
Arculat kialakítása.	Komm.ref.	2011.12.20	halasztva
Külső kommunikáció			
Sajtóközlemények kiadása.	Komm.ref.	2011.11.30	folyamatos
Külső partneri kapcsolatok ápolása.	Titk, Komm ref	2011.11.30	folyamatos
HR			
Asszimilációs program bevezetése új munkatársaknak.	HR ref.	2011.11.30	kész
HR-stratégia készítése.	HR ref.	2011.01.17	kész
Újtökévdv ösztönzése, ötletláda bevezetése.	HR ref.	2011.01.31	elkezdődött
Táv munka bevezetése.	HR ref.	2011.02.01	kész
Főigazgatói fogadóóra bevezetése.	HR ref.	2011.02.01	kész
Munkatársi elégedettség-, szervezeti kultúra felmérése.	HR ref.	2011.02.15	előkészítve
Osztályértekezletek hatékonyabbá tétele, osztályvezetők felkészítése.	HR ref.	2011.02.28	kész
Teljesítményértékelési rendszer bevezetése.	HR ref.	2011.02.28	előkészítve
Motivációs stratégia elkészítése.	HR ref.	2011.02.28	halasztva
Etikai Kódex.	HR ref.	2011.03.31	módosítva
Továbbképzési terv készítése.	HR ref.	2011.03.31	kész
Tudásmenedzsment kialakítása.	HR ref.	2011.04.30	halasztva
Vezetői készségfejlesztő tréning szervezése vezetőknek.	HR ref.	2011.05.31	kész
A féléves teljesítményértékelési mutatók elemzése.	HR ref.	2011.06.30	halasztva
Munkaköri leírások felülvizsgálata.	HR ref.	2011.08.31	folyamatban
Utánpótlásnevelés beindítása.	HR ref.	2011.09.30	folyamatban
Az új HR-stratégia alapján az intézmény szervezeti struktúrájának átszervezése.	HR ref.	2011.11.30	kész
Adatelemzés			
Ov-k tájékoztatása az adatelemzés eredményeiről. Hatékonyság-elemzések készítése.	HMO/Koord.ref.	minden hó 15-ig, először márc. 15-én	kész

Intézkedések a minőségcélok támogatása érdekében	Felelős	Határidő	Státusz
Vezetés, minőségfejlesztés			
Folyamatgazda kijelölése.	Főigh	2011.01.17	kész
Minőségcélok megfogalmazása.	Főigh	2011.03.31	kész
A kulcsfolyamatok elfogadása.	Min fel.	2011.03.31	kész
SzMSz előterjesztés elkészítése.	Főig	2011.03.31	folyamatban
Vezetői ellenőrzési rendszer bevezetése.	Főig	2011.03.31	kész
PGTJ-terv, SWOT-analízis, jövőkép, küldetés készítése a PDCA elv érvényesítésével.	Főigh	2011.03.31	kész
Ügyrend, szabályzatok elkészítése.	Főigh	2011.06.30	módosítva
Szervezeti stratégia elkészítése.	Főigh	2011.05.30	kész
SzMSz elfogadása szenátusi határozattól függően.	Főig.	2011. III. negyedév	módosítva
Minőségügyi kézikönyv elkészítése.	K21	2011.12.15	módosítva
Szolgáltatások			
Panaszkezelési szabályzat és folyamatleírás készítése.	KÖSZ ov	2011.03.31	folyamatban
Használói elégedettség-mérés (primer kutatás) előkészítése	KÖSZ ov	2011.03.30	kész
Használói elégedettség-mérés (primer kutatás) lebonyolítása	KÖSZ ov	2011.04.30	kész
Használói elégedettség-mérés (primer kutatás) elemzése	KÖSZ ov	2011.05.30	kész
Partneri elégedettség-mérés előkészítése	KÖSZ ov	2011.07.30	módosítva
Partneri elégedettség-mérés (primer kutatás) lebonyolítása	KÖSZ ov	2011.09.30	módosítva
Szolgáltatások fejlesztése a használók és a hálózat számára.	KÖSZ ov	2011.09.30	folyamatban
Partneri elégedettség-mérés (primer kutatás) elemzése	KÖSZ ov	2011.10.30	módosítva
Pénzügy			
Éves munkatervnek megfelelő éves pénzügyi terv készítése.	GÜO	2011.02.11	kész
Lobbitevékenység	Főig	folyamatos	folyamatban
Egyéb anyagi források bevonása.	GÜO	folyamatos	folyamatban
Indulás pályázatokon.	Fejl. Ref	folyamatos	folyamatban
Marketingterv készítése	Koord.ref	2011.02.28	kész
Szponzorok bevonása	Főig	folyamatos	folyamatban
Költségkímélő lehetőségek (díszterem bérbeadása, filmezés). (MT)	GÜO	folyamatos	folyamatban
Saját bevételek növelése. (MT)	GÜO	folyamatos	folyamatban
Új tértéves szolgáltatásokat bevezetése.(MT)	KÖSZ	2011.09.30	kész
Üzemeltetés			
Stratégiának megfelelő Infrastruktúra-fejlesztési terv készítése	GÜO	2011.02.11	kész
Energiafelhasználási elemzés és az alapján terv készítése.	GÜO	2011.04.30	folyamatban
Könyvtári munkafolyamatok és szolgáltatások költséghatékonyság-elemzése.	GÜO	2011.06.30	folyamatban
Akadálymentesítés.	GÜO	2011.11.30	részben foly.

2. ábra Az önértékelés eredményei alapján meghatározott minőségcél-elemek az Egyetemi Könyvtár éves munkatervében – 2011

A minőségfejlesztési projektben való együttműködés során új, innovatív munkamódszereket alkalmaznak: team-munkában, illetve távmunkában végeznek feladatokat, új kommunikációs felületeket használnak. Közös tarterületeken és az e-learning felületen munkacsoportonként fórumokat hoztak létre, hírlevelekben, levelezőlistán és szakmai rendezvényeken osztják meg információikat, ismereteiket, és tájékoztatják a teljes könyvtári hálózatot. Mindez hozzájárul ahhoz, hogy az egész szervezetben hatékonyabb lehessen a feladatok végrehajtása, szélesebb körűvé válhasson

a munkatársak bevonása a döntések, változások előkészítésébe és megvalósításába.

A K21 projekt működésének hatása

A néhány évvel ezelőtt még széttagoltan, izoláltan működő könyvtárak munkatársai csapatként dolgoznak együtt, amely új erőforrást jelent. A team-munkában való együttműködés tapasztalatai és módszerei elősegítették a szakmai projekteken való közös munkát és ezek sikerét. Ilyen volt a

TÁMOP pályázatban kitűzött feladatok teljesítése is. A pályázat megvalósulása előtt és közben történt az egyetem új integrált könyvtári rendszerének beüzemelése, a más platformon feldolgozott állományok migrációja. A megváltozott használói igényeket feltárva új interaktív közös könyvtári portál indult, a tagkönyvtárak munkatársainak aktív részvételével. A TÁMOP pályázatban elvégzett feladatok, és az intézményben folyó projektek megvalósítása egymást erősítették, támogatták. A könyvtárak és könyvtárosok bevonásával közös projektben valósítjuk meg az egyetemi oktatók tudományos teljesítményét tükröző publikációs tevékenységének megjelenítését a *Magyar Tudományos Művek Tárában (MTMT)*, és az *Egyetem Digitális Tudástárában (EDIT)*. Szervezetünk képessé vált arra, hogy megfelelő választ tudjon adni a könyvtáros szakma előtt álló információs és informatikai, valamint a felsőoktatás területén jelentkező kihívásokra.

A projekt működésének legnagyobb hozadéka, hogy a munkatársak egyre gyakrabban gondolkodnak és cselekszenek EKSZ tagként – vagy másként fogalmazva: az EKSZ nem csupán papíron létezik, hanem valóban együttműködő hálózatává vált.

Minőség – szervezeti keretekben

Az Egyetemi Könyvtári Szolgálat Szervezeti és Működési Szabályzata¹⁰ – ez is mérföldkő

A 2009-es Szenátusi határozat értelmében létrejött a *Könyvtári Tanács*, amelynek legfontosabb kijelölt feladata az EKSZ működési szabályzatának elkészítése volt. A Szenátusi határozatban foglaltak alapján úgy kellett megalkotni egy együttműködő szervezet kereteit, hogy a rektor által átruházott fenntartói jogokat a szervezeti egységek vezetői gyakorolják továbbra is, valamint a finanszírozás módja is változatlan maradt. Az egyetem vezetésének elvárása azonban abban a tekintetben megegyezett a könyvtárosok álláspontjával, hogy a könyvtárszakmai szempontoknak érvényesülniük kell, és hogy egységes és magasabb színvonalú szolgáltatásokat nyújtani képes szervezetet kell létrehozni. Ennek garanciája a Könyvtári Tanács mint az Egyetemi Könyvtári Szolgálat operatív irányító testülete, melynek elnöke az Egyetemi Könyvtár mindenkorai főigazgatója. A Könyvtári Tanács 19 tagból áll, és összetételében biztosítja az Egyetemi Könyvtár, mint koordinációs központ,

a karok és más szervezeti egységek, az oktatók és a hallgatók részvételét. A Könyvtári Tanács irányító szerepét úgy látja el, hogy a megoldandó feladatokat az általa kijelölt szakbizottságok, munkabizottságok végzik el, amelyekben együtt dolgoznak az Egyetemi Könyvtár és a tagkönyvtárak könyvtárosai. Az SZMSZ lefekteti az EKSZ együttes részvételét a nyilvános könyvtári ellátásban, ezzel megfelelve a 2007-ben lefolytatott szakfelületi jelentésben megfogalmazott elvárásnak és a törvényi kötelezettségnek. Az SZMSZ és mellékletei együttesen tartalmazzák azokat a szabályokat, kereteket, amely alapja az egyetem könyvtáraiban az egységes szolgáltatások és működés megvalósulásának.

Újabb mérföldkő: A Minőségügyi Kézikönyv¹¹

A minőségfejlesztési munka szabályozott keretek közé, rendszerré történő alakításának folyamatában jelentős állomás a *Minőségügyi Kézikönyv* létrejötte.

A Minőségirányítási Kézikönyv az EKSZ minőségirányítási rendszerének alapdokumentuma, amely az EKSZ minőségpolitikai célkitűzéseinek megvalósulása érdekében tartalmazza:

- a minőségpolitikát,
- a minőségirányítási rendszer alkalmazásának területét,
- a minőségirányítási rendszer leírását,
- a vezetőség felelősségét,
- a helyzetértékelést, stratégiát,
- a partnerközpontúságot,
- a minőségirányítási rendszerhez tartozó folyamatok sorrendjét és kölcsönhatását,
- a mérést, elemzést, értékelést,
- a fejlesztés módját.

A MIK hatálybalépésétől azt várjuk, hogy a könyvtári hálózat működése egyre inkább és minden tekintetben megfelel a felhasználók jogos elvárásainak, a jövő évre tervezett önértékelés jelentős elmozdulásokat és fejlődést mutat ki, s reményeink szerint megalapozza a minősített könyvtári cím elnyerését is.

A 2008-ban, a könyvtárosok által elindított, alulról jövő kezdeményezésként szerveződött minőségfejlesztési program, találkozással az egyetem vezetésének elvárásaival, professzionális minőségirányítási tevékenységgé alakult. Az évek során megszerzett elméleti és gyakorlati ismeretek garantálhatják a sikeres megvalósítást.

Hivatkozások

- [1] HUSZÁR Ernőné – CSEREY Lászlóné – JEHODA Imola: A szakfelügyelők kiegészítő, értékelő, összegző megállapításai, javaslatai. [Kézirat] 2007.
- [2] Az ELTE Intézményfejlesztési terve. [online] (2012.06.30.) [2012.09.16.] <http://www.elte.hu/ift>
- [3] XXXIV/2009. (III. 23.) Szenátusi határozat az Egyetemi Könyvtár hálózati reform koncepciójának elfogadásáról. [online] (2009.03.23.) [2012.09.17.] http://www.elte.hu/file/szen090323_1m.pdf
- [4] Könyvtári minőségfejlesztő modell – útmutató a minőségügyi tevékenység megvalósításához a Könyvtári minőségfejlesztés 21 program keretében. [online] (2008.01.08) [2010.02.09] <http://www.ki.oszk.hu/107/download.php?view.273>
- [5] CAF= Common Assessment Framework: az Európai Unióban kidolgozott Közös Értékelési Keretrendszer, az összemérhetőséget biztosító minőségbiztosítási rendszer modellje.
- [6] 12/2010. (III. 11.) OKM rendelet a Minősített Könyvtár cím és a Könyvtári Minőségi Díj adományozásáról
- [7] Könyvtári Közös Értékelési Keretrendszer. A könyvtári önértékelés szakmai szempontjai. Budapest, 2010. [online] (2012.09.17) <http://www.nefmi.gov.hu/kultura/konyvtarszakmai/kkek-utmutato-100616>
- [8] KÁLÓCZI Katalin – SZÉKELYNÉ TÖRÖK Tünde – SÁNDOR Judit: Az ELTE Egyetemi Könyvtár TÁMOP 3.2.4/09/1 pályázatáról. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 21. köt. 4. sz. p. 18–28.
- [9] CZINKI-VIETORISZ Gabriella: Folyamatszabályozás indításának lépései az Egyetemi Könyvtárban. Budapest, 2012. [Kézirat]
- [10] Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Szervezeti és Működési Szabályzat I. kötet, Szervezeti és Működési Rend 8. sz. melléklete. Az Egyetemi Könyvtári Szolgálat Szervezeti és Működési Szabályzata. [online] (2012.09.17) http://www.elte.hu/file/ELTE_SZMSZ_8mell.pdf
- [11] Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Könyvtári Szolgálat. Minőségirányítási Kézikönyv. Készítette a K21 Minőségfejlesztési Projekt Minőségkoordinálási Munkacsoportja. Felelős: Kálóczy Katalin. Verzió száma: 1/2012.11.01. Elfogadta a Könyvtári Tanács 2012. szeptember 14-én. Hatályba lép: 2012. november 1-jétől. 56 p.

Irodalom

- BAKACSI Gyula: Szervezeti magatartás és vezetés. Budapest, Aula Kiadó, 2004. 344 p.
- BÁLINT Julianna: Minőség. Tanuljuk, tanítsuk, valósítsuk meg és fejlesszük tovább. Budapest, Terc, 2006. 375 p.
- CSATH Magdolna: Minőségstratégia – TQM. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2005.
- CSATH Magdolna: Stratégiai tervezés és vezetés a 21. században. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó Zrt., 2004.
- FILIUS Ágnes: Egy hatékony módszer a szervezeti kultúra mérésére. [online] (2009.03.03) [2010.02.09] <http://www.hrportal.hu/hr/egy-hatekony-modszer-a-szervezeti-kultura-meresere-20090303.html>
- KÖNTÖS Nelli: Moodle az ELTE Egyetemi Könyvtárban: e-learning rendszerrel támogatott önértékelés. = TMT, 59. köt. 7. sz. 2012. p. 278–292.
- SKALICZKI Judit – ZALAINÉ KOVÁCS Éva: A minőség értékelése a könyvtárban és az információs szolgáltatókban. Veszprém, Pannon Egyetemi Kiadó, 2008. 226 p.
- SKALICZKI Judit – ZALAINÉ KOVÁCS Éva: Minőségmenedzsment a könyvtárban. Veszprém – Budapest, Veszprémi Egyetemi Kiadó – Informatikai és Könyvtári Szövetség, 2003. 199 p. [mell.]
- SKALICZKI Judit: Az első lépések a könyvtár stratégiai tervének elkészítéséig. (A jó gyakorlat a könyvtári minőségirányítás bevezetéséig). Budapest, Könyvtári Intézet, 2007. 81 p.
- VIDRA-SZABÓ Ferenc: Könyvtári partnerkapcsolatok, kommunikációs kérdések. A jó gyakorlat a könyvtári minőségirányítás bevezetéséhez/2. Budapest, Könyvtári Intézet, 2008.
- Beérkezett: 2012. X. 24-én.

Kálóczy Katalin
az ELTE Egyetemi Könyvtár
főigazgató-helyettese.
E-mail: kaloczi.katalin@lib.elte.hu

Czinki-Vietorisz Gabriella

Folyamatszabályozás indításának lépései az Egyetemi Könyvtárban

Cikkem témaválasztását az a pár éve elkezdett és jelenleg is tartó munka indokolja, amelynek keretében az ELTE-n és ezen belül munkahelyemen, az Egyetemi Könyvtárban is elindult a Könyvtári Minőségfejlesztés 21 projekt (K21). Önértékelőként és a K21 folyamatokkal foglalkozó csoportjának tagjaként e két terület elméleti és gyakorlati bemutatásán keresztül vázolom először röviden az ELTE-n belüli önértékelés vonatkozó részét, majd az ezzel párhuzamosan futó és az ennek keretében meginduló, később önálló feladattá alakuló folyamatszabályozás indítását.

Bevezetés

Az ELTE szerteágazó intézményi rendszerében a K21-ben való közös munka és együttműködés újfajta lehetőséget adott az itt dolgozók kezébe. Felismerve, hogy a szolgáltatásnyújtás korábbi szemlélete a mai viszonyok között nem tartható, ennek felmérésére, javaslatok kidolgozására munkacsoportok jöttek létre, melyek a minőségirányítás egy-egy területére koncentráltak.

Rengeteg kérdés merült fel: hol tartunk most, hova szeretnénk eljutni, milyen új termékek, szolgáltatások jelennek meg a piacon, ezek lefedik-e a felhasználói igényeket, elébe mennek-e a látens igényeknek, a versenytársak hol tartanak, milyen szolgáltatásokat nyújtanak, milyen áron, milyen erőforrások állnak rendelkezésre; és hosszasan lehetne tovább folytatni a sort. Vonatkozik ez természetesen a könyvtár folyamataira is. A folyamatokra, amelyek helyes működése kulcsfontosságú a szervezet életében.

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem könyvtárai

Az Eötvös Loránd Tudományegyetemen (ELTE) jelenleg nyolc kar működik. Az egyes karokon belül kari, intézeti és tanszéki könyvtárak sokasága található. Külön egységet képeznek az Egyetemi Könyvtár, az Egyetemi Levéltár, valamint a karon kívüli könyvtárak, az egyetemi kollégiumok, szak-kollégiumok, továbbképző intézetek és közoktatási intézmények könyvtárai.

Az Egyetemi Könyvtár szakmai és módszertani irányítója az ELTE könyvtári hálózatának.

Az ELTE Egyetemi Könyvtári Szolgálat (EKSZ) az ELTE könyvtári rendszere, amelynek működése egységes alapelvek szerint történik és szolgáltatásai összehangoltak.

2007-ben az ELTE minőségbiztosítási programot fogadott el, melyben vállalta, hogy a minőségfejlesztési eljárásokat kiterjeszti valamennyi szervezeti egységére. Ennek része a könyvtári rendszer mint az egyetem szolgáltató egysége. 2008-ban az ELTE-n elindult a Könyvtári Minőségfejlesztés 21 projekt.

A meghirdetett célok:

- feltérképezzük a könyvtárak működése során megvalósuló folyamatokat;
- mérjük és elemezzük a használók, olvasók igényeit és elégedettségét;
- górcső alá vesszük a szervezeti kultúra paramétereit;
- vizsgáljuk a könyvtárak vezetésének módszereit, a vezetők eredményességét;
- alkalmazzuk a stratégiai tervezés eszközeit, javítjuk a partnereinkkel való együttműködést;
- bevezetjük a könyvtári munka területein az értékelést, mérjük a munkatársak elégedettségét;
- meghatározzuk a könyvtárak működésének erősségeit és a javítandó, fejlesztendő területeket;
- törekszünk a szervezeten belül és kívül fellelhető „jó gyakorlatok” megismerésére és figyelembe vételére;
- a folyamatos javításra cselekvési programot dolgozunk ki, majd újra mérjük és értékeljük az eredményeket. [1]

A fenti célok megvalósításának igénye magával hozta azt a nehéz feladatot is, hogy először fel

kellett mérni az egyes könyvtárak reális helyzetét. Ehhez olyan egységes, sokak által követett szempontrendszerre volt szükség, amelyet minden könyvtár alkalmazni tudott. Így jutott el a K21 program oda, hogy 2009-ben az *Európai Minőségirányítási Alapítvány (European Foundation for Quality Management = EFQM)* által létrehozott *Kiválóság Modell* alapján önértékelési rendszert dolgozzon ki.

Az Európai Kiválóság Díj

Az *Európai Minőségdíjat* 1992-ben alapította az EFQM. Az alapítványt 1988-ban 14 cég támogatásával hozták létre, céljuk az volt, hogy növeljék az európai szervezetek versenyképességét. Az EFQM Kiválósági Modell a legelterjedtebb menedzsment-keretrendszer Európában, melyet több tízezer szervezet használ. E vállalatok közös jellemzője, hogy stratégiai elemként alkalmazzák az EFQM Kiválósági Modellt a cég értékelésében, fejlesztésében, mindezt az Európai Kiválóság Díj elnyerése érdekében.

Több ország, köztük Magyarország *Nemzeti Minőségi Díj* rendszere az EFQM-modellen alapszik. Az EFQM a következő nyolc alapelvet fogalmazta meg:

- eredményorientáltság,
- vevőközpontúság,
- a vezetés és a célok következetessége,
- folyamatokon és tényeken alapuló irányítás,
- emberek fejlesztése és bevonása,
- folyamatos tanulás,
- innováció és fejlődés,
- partnerkapcsolatok fejlesztése,
- a közösségért érzett felelősség.

Az Európai Minőségdíj elnevezést 2000-től *Európai Kiválóság Díjra* változtatták. A névváltoztatás egyben a modell újragondolását is jelentette. Ekkor már, mint egy gyakorlati eszköz jelent meg, mely abban segíti a szervezetet, hogy az mérni tudja a szervezet adottságait, eredményeit, ezzel paraméterezve, hogy hol tart a kiválóság felé vezető úton. Emellett rámutat a hiányosságokra, segít a megoldások megtalálásában, a folyamatos fejlesztésben, és ezáltal a szervezet eredményeinek javításában. A díjjal az egész szervezet tevékenységét, működését díjazták és rendszeresen, évente meghirdetett pályázat során, az adott kritériumoknak való megfelelés és a szervezet önértékelése alapján ítélik oda.

2001-től tovább bővítették a kiadható díjak számát: kialakították az EFQM kiválósági szinteket. A cél olyan egységes sztenderdek létrehozása volt, amelyek minden szervezetre alkalmazhatók, azok méretétől, ágazatától és fejlettségétől függetlenül. Az egyes szintek létrehozásával ösztönözni akarták a szervezeteket a teljes körű minőségirányítás és az önértékelés rendszeres alkalmazására. Az egyes szintek: Elkötelezett a Kiválóságért, Elismerés a Kiválóságért, Európai Kiválósági Díj Döntős, Európai Kiválósági Díj Fődíjas, más-más követelményeket támasztanak az egyes szervezetek elé. [2]

Közös Önértékelési Keretrendszer

A *Közös Önértékelési Keretrendszer (Common Assessment Framework = CAF)* a közigazgatás minőségfejlesztési stratégiájának része. A CAF fő célja egy olyan keretrendszer alkalmazása, amely alkalmas a közszférában működő szervezetek önértékelésére, megmutatja az adott szervezet sajátosságait, segíti a szervezetet működése fejlesztésében, ösztönzi az egyes szervezetek közötti benchmarking tevékenységet. A CAF 9 kritériumot és 27 alkritériumot tartalmaz, melyek elemzése lehetővé teszi a szervezet tényeken alapuló értékelését és megjelöli a fejlesztendő területeket. [3]

Könyvtári Közös Értékelési Keretrendszer

A Könyvtári Minőségfejlesztés 21 programhoz kapcsolódva, a CAF kritériumrendszerét alapul véve egy könyvtári szakemberekből álló munkabizottság dolgozta ki azt a követelményrendszert, amelynek alapján elvégezhető a könyvtárak értékelése. A *Könyvtári Közös Értékelési Keretrendszer* (KKÉK) célja – többek között – a TQM elveinek megismertetése az önértékelésen keresztül, a PDCA-ciklus (Plan – Do – Check – Act = tervezd – csináld – ellenőrizd – cselekedj) alkalmazása az adott szervezetben, a szervezeti önértékelés elvégzése. A KKÉK-en belül lévő 9 kritérium és 28 alkritérium írja le azokat a fő szempontokat, amelyeket az elemzésnél figyelembe kell venni. Az önértékelés során a szervezet működését annak adottságai és az elért eredményei alapján vizsgálják. A szervezet adottságaival az 1-5. kritériumok foglalkoznak, melyek kitérnek arra, hogy mit tesz a könyvtár a kívánt eredmények elérése érdekében. A 6-9. kritériumok az elért eredményeket mérik.

Az egyes kritériumok alkritériumokra bomlanak, ezek meghatározzák azokat a fő kérdésköröket, amelyeket figyelembe kell venni a szervezet értékelésekor. [4]

Önértékelés az ELTE Egyetemi Könyvtári Szolgálatban

Az ELTE EKSZ a K21 Minőségfejlesztési projekt keretében önértékelést végzett 2010 júliusa és októbere között.

Az önértékelést megelőzte 2007-ben egy szakfelügyeleti vizsgálat, amely az ELTE-n belül az Egyetemi Könyvtárral együtt 14 másik könyvtárra terjedt ki. A szakfelügyeleti jelentésben lévő javaslatok, észrevételek is rámutattak az önértékelés szükségességére, valamint megerősítette ezt a Minősített Könyvtár cím és a Könyvtári Minőségi Díj kiírása is (a 12/2010. (III. 11.) OKM rendelet 2010 márciusában jelent meg.) [5]

Miért hasznos az önértékelést elvégezni? Az önértékelés elvégzése után pontos képet kaphatunk arról, hogy milyen helyzetben vagyunk. Adatok, tények lesznek a kezünkben az intézményünkről, melyek később összehasonlítások alapját képezhetik. Ezeket figyelembe véve tervet készíthetünk arra, hogy hová szeretnénk eljutni, hogyan lehetünk jobbak. Az önértékelés során együtt dolgozó könyvtárosok átadhatják saját könyvtáraik jó gyakorlatát a többi könyvtárosnak. Az önértékelés az ELTE könyvtárosai számára kiváló együttműködési lehetőség, egyben nyitás is az egyes könyvtárak felé.

Az önértékeléshez kapcsolódó anyagok egy helyen való hozzáféréseinek, tárolásának és a hozzászólások fórumszerű megjelenítésének céljából új kommunikációs felületet (e-learning) használtunk. Ez a felület jól illeszkedett a feladathoz, hiszen az anyagokat egy helyre töltöttük fel, ez biztosította könnyű kereshetőségüket, a fórum rész pedig nemcsak lehetővé tette az egymás közötti kommunikációt, hanem az egy témában megjelenő hozzászólások az adott helyen visszakereshetők is voltak, valamint erről az érintettek e-mailt is kaptak.

Az e-learning használatáról, működéséről, az önértékelésben való használatáról részletesen lásd *Köntös Nelli* cikkét. [6]

Tanulmányom témája a folyamatszabályozás indítása, ezért a továbbiakban már csak az önértékelésben ehhez kapcsolódó kritériumra térek ki. Mi-

vel magam is részt vettem az önértékelésben, az alkritériumokat az Egyetemi Könyvtárban végzett önértékelés során született válaszok alapján elemzem.

A KKÉK-ben a könyvtári folyamatokat az ötödik kritérium tárgyalja. Az 5.1 alkritérium (folyamatok meghatározása, működtetése, tervezése, fejlesztése) esetén *erősségként* határoztuk meg, hogy vannak folyamatleírások és ezek az érintettek számára hozzáférhetők.

Fejlesztendő területként és intézkedési elemként jelöltük meg, hogy a K21 és az Egyetemi Könyvtár folyamatai összehangoltak legyenek, történjen meg a folyamatgazdák kijelölése, legyenek meghatározva tudatos problémamegoldó módszerek, legyen hatékonyságmérés és minőség-ellenőrzés beépítve, és a folyamatleírások szempontrendszerre legyen egységes.

A Folyamatcsoport előkészítő feladata volt azoknak a folyamatoknak az összegyűjtése és azonosítása, amelyek kulcsfontosságúak az EKSZ szempontjából. Az önértékelésnek ebben a szakaszában az egyes folyamatokat nem teljes körűen, az egész EKSZ-re kiterjedő felméréssel gyűjtöttük össze, hanem a Folyamatcsoport által meghatározott könyvtáraktól kértünk információkat. Az összegyűjtött folyamatok némelyikéhez folyamatábra is készült. A Folyamatcsoport tagjai több könyvtárból kerültek ki, így az elkészített folyamatábrák az adott könyvtár működését tükrözték. Itt már látszott, hogy nagyon nehéz lesz olyan leírást készíteni, amely a különböző könyvtárak azonos tevékenységét egységesen szabályozza majd.

Ebben a szakaszban a munkaköri leírások szolgáltak alapul az egyes folyamatokban leírt feladatok elvégzéséhez. A folyamatgazda személyének meghatározásakor kérdés volt, hogy az legyen-e a folyamatgazda, aki az adott folyamattal dolgozik, vagy az, akinek lehetősége van a folyamatot megváltoztatni, annak újabb verzióját elkészíteni, jóváhagyni. A döntés értelmében az előbbi javaslatot tehet a változtatásra, amit a folyamatgazda hagy jóvá.

Az önértékelés ekkori szakaszában még nem beszélhettünk a folyamatok ellenőrzéséről és minőségük méréséről. A gyűjtés és leírás szakaszában voltunk, az egységes mérőszámokat, indikátorokat nem határoztuk meg. A mérések esetlegesek voltak, például egy pályázathoz vagy valamely más feladathoz kellett, és ebből kifolyólag nem voltak rendszerek; az értékelés eredményei nem kerül-

tek be a köztudatba és nem hatottak vissza az adott folyamatra, a PDCA-elv még nem érvényesült. (A PDCA-ciklus a tervezés, megvalósítás, ellenőrzés, beavatkozás lépésein keresztül vizsgálja az adott folyamatot, tevékenységet.)

Az 5.2 alkritérium (partnerközpontú szolgáltatások) esetén *erősségként* határoztuk meg, hogy a könyvtár törekszik a szolgáltatások partnerközpontú fejlesztésére: a használókat érintő útmutatások és szabályzatok számukra hozzáférhetők, világosak, közérthetők, zárva tartási időben egyre több szolgáltatás online formában is elérhető.

Fejlesztendő területként és intézkedési elemként jelöltük meg, hogy készüljenek rendszeres használati igényfelmérések, különösen az új szolgáltatások bevezetése előtt. Bővüljön az elektronikus dokumentumok körének (modern szakirodalom, nehezen elérhető művek) és használatának lehetősége. Legyen egységes és hozzáférhető nyilvántartás a már digitalizált dokumentumokról. Készüljön panaszkezelési szabályzat.

Az 5.3 alkritérium (partnerkapcsolatok) esetén *erősségként* határoztuk meg, hogy a használókat érintő útmutatások és szabályok számukra hozzáférhetők, világosak, közérthetők.

Fejlesztendő területként és intézkedési elemként jelöltük meg a partnerek bevonását az innovációs folyamatokba, igényeik rendszeres mérését; célként pedig a fejlesztéseket akadályozó körülmények felderítését és elemzését. [7]

A Kulcsfontosságú folyamatok munkacsoport indulása, feladatai

A folyamatokkal kapcsolatos feladatokat a K21-en belül a 4. csoport, a Kulcsfontosságú folyamatok munkacsoportja (továbbiakban Folyamatcsoport) kezdte vizsgálni.

A Folyamatcsoport több tagja részt vett az önértékelésben moderátorként és önértékelőként is, munkájukat segítette, hogy testközelből látták, hallották a könyvtártagok 5. kritériumra adott válaszait. Ezenkívül a Folyamatcsoport tagjai külön is elemezték az egyes könyvtárakból beérkező, a folyamatokra vonatkozó összesített válaszokat. Az adott válaszok minden könyvtárban a folyamat-szabályozás hiányát tárták fel, arra vonatkozóan esetleges és nem minden esetben dokumentált intézkedésekkel. Így tehát a Folyamatcsoport mű-

ködését, feladatkörét jelentősen befolyásolta a kapott válaszok milyensége.

A Folyamatcsoport létszáma induláskor hat fő volt: az *ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Könyvtárából* két fő, az Egyetemi Könyvtárból három fő (közük magam is). A csoport vezetője az *ELTE BTK Könyvtár és Információtudományi Intézet* képviselője volt.

Induláskor a K21 projektvezetője, a külső szakértő és a Folyamatcsoport tagjai a következő feladatokat határozták meg a Folyamatcsoport számára:

- „a kulcsfontosságú szolgáltatásnyújtási folyamatok feltárása
- az alap-, kiegészítő, származtatott alapszolgáltatások körének meghatározása
- a támogató rendszerek számbavétele, értékelése
- a jelenlegi folyamatok leírása (ábrázolása)
- a jelenlegi folyamatok hatékonyságának vizsgálata
- javaslatok kidolgozása a szolgáltatásnyújtási folyamatok változtatására a hatékonysági vizsgálatok és a vevői elégedettség, illetve igényfeltárás alapján
- standard szolgáltatásnyújtási folyamatok kialakítása, leírása (dokumentálása)”. [8]

A Folyamatcsoport munkája a fenti pontokon haladva indult meg. Az első feladathoz kapcsolódó újabbakat csoportülésein tisztázták a tagok a külső szakértő segítségével még 2009-ben. Ennek eredményeképpen született meg az a forgatókönyv, amely a kulcsfontosságú szolgáltatásnyújtási folyamatokkal kapcsolatos lépéseket tartalmazta. Mivel ekkor még nem beszélhettünk folyamatfeltáráról, folyamatszabályozásról a vizsgált könyvtárakban, óvatosan fogalmazva tevékenységi körök, tevékenységek, szolgáltatások és folyamatok néven neveztük azt a halmazt, amelybe az egyes folyamatokat, részfolyamatokat kezdtük gyűjteni, azonosítani, megnevezni és később elemezni. Az összegyűjtés a már említett e-learning felületen történt, ahol lehetőség volt a feltöltött dokumentum megtekintésére és szerkesztésére is. Az összegyűjtés utáni következő lépés a siker szempontjából kulcsfontosságú folyamatok kiemelése volt. Lényegesen nehezítette a helyzetet az ELTE könyvtárainak sokfélesége, tehát szükség volt a hálózatban megjelenő különbségek és jellegzetességek felderítésére is, természetesen az ottani munkatársak bevonásával. Ezt követte a kiemelt folyamatok elemzése, a párhuzamosságok, bizonytalanságok kiküszöbölése céljából, valamint a jó gyakorlatok, az ún. best

practices felderítése, összegyűjtése, először a hálózaton belül, majd később hálózaton kívül is.

A folyamatok azonosítása után történt meg a kategóriákba sorolás, alap-, kiegészítő és származtatott szolgáltatások szintjén, mind a backoffice (háttérszolgálat), mind a frontoffice (ügyfélszolgálat) oldaláról nézve.

A Folyamatcsoport ezután az Egyetemi Könyvtárban folyó tevékenységeket gyűjtötte össze, majd ezeket egy újabb csoportosításban, vezetési, fő- és támogató folyamatok mellé sorolta. Itt még csak fő tevékenység csoportokról beszéltünk és nem különült el egymástól a később szabályzattal, illetve folyamatleírással kísért tevékenységek köre.

Ezt követően a Folyamatcsoport a folyamatleltárból egy-egy tételt kiválasztva, annak egyes tevékenységeiről először szöveges folyamatleírást, majd folyamatábrát készített. Ennek a fázisnak egyik fő célja az ideális sablon kidolgozása, a másik pedig magának a leírásnak a megtanulása, a rutinszerzés volt. Ez utóbbit azért kell külön is kiemelni, mert komoly probléma elé állította a Folyamatcsoport tagjait az egyes folyamatok leírásának szintje, a hálózatban végzett munkák és az erőforrások sokfélesége miatt. Az egyes tevékenységeket a különböző szabályozás, szokás, technikai háttér alapján sok helyen különböző formában végezték. A Folyamatcsoport számára hamar nyilvánvalóvá vált, hogy ilyen körülmények között nem lehetséges az egyes, több helyen végzett tevékenységekre egységes folyamatleírást készíteni.

Az Egyetemi Könyvtár folyamatleltára

A Folyamatcsoport feladata hangsúlyosan tevődött át a hálózatban lévő egyes tevékenységek összegyűjtésére, majd kategóriákba sorolására. A könyvtár nagysága és szolgáltatásainak sokszínűsége miatt logikusnak és ésszerűnek látszott az a döntés, hogy először az Egyetemi Könyvtár folyamatait kell összegyűjteni. Ezt mind a könyvtár vezetése, mind a Folyamatcsoport támogatta. A leltár elkészítéséhez a Folyamatcsoport az egyes osztályok vezetőit hívta segítségül. A vezetők a velük való egyeztetés után azt a feladatot kapták, hogy az osztályukon folyó tevékenységeket és a hozzájuk tartozó, eddig elkészült leírásokat összegyűjtésük és átadják. A beérkezett listákat a Folyamatcsoport összesítette.

Ebben a fázisban megállapítható volt, hogy az Egyetemi Könyvtárban nem folyamatközpontú,

hanem szervezeti egység alapú szabályozás működött. Vagyis az egyes folyamatok nem egységesen lettek meghatározva, nem lettek kijelölve az egyes folyamatokhoz tartozó bemenetek és kimenetek, a folyamatok közötti összefüggések, valamint az sem, hogy az egyes folyamatokat ki veszi át, ki dolgozik velük tovább.

A beérkezett folyamatleírások tartalmi és formai különbözősége felhívta a figyelmet többek között arra is, hogy égetően fontos és sürgős egy egységes folyamatsablon elkészítése, majd pedig a kollégák rendelkezésére bocsátása. A sablon kidolgozása a Folyamatcsoport feladatai közé került.

A Folyamatcsoport a szakirodalmat és más könyvtárak gyakorlatát tanulmányozva készítette el azt a folyamatsablont, amelyet ettől kezdve az egyes könyvtárak használtak.

A kiadott folyamatsablon esetében szükség volt arra, hogy az egyes részeket a kitöltők megfelelően, egységesen értelmezzék, ezért született egy magyarázatokkal ellátott folyamatsablon-útmutató is, amely részletesen mutatta be az egyes részekhez tartozó tudnivalókat.

A leírások hiánya és különbözősége nem csak formai szempontból okozott problémát, lényegesebb volt ennél, hogy meglévő folyamatszabályozás híján a könyvtár tevékenységeinél nem érvényesülhet a PDCA-elv.

A folyamatsablon részei

Az egyes folyamatleírások alapját a jól megválasztott, a folyamatot leginkább azonosító *név* kiválasztása adta. A folyamatsablonban (*1. melléklet*) megadott, a folyamatleltárban is szerepeltetett név innentől minden folyamatleírásban azonosította az adott folyamatot.

A *folyamat kódja* rész kitöltése jelenleg is egyeztetés alatt áll. Az egyes javaslatok erre vonatkozóan némileg eltérőek, de abban egyetértés van, hogy az egyes folyamatok már kódolásukban is kapcsolódjanak ahhoz az osztályhoz, ahol azt végzik, vagy amelyet több helyen végeznek, ott oda, ahol az hangsúlyosabban jelenik meg. Ezenkívül a kódnak alkalmasnak kell lennie arra, hogy az adott folyamat hierarchiában való elhelyezkedését is jelölje. A kód egyik fele tehát az adott folyamatra, másik fele pedig arra az intézményre, azon belül osztályra mutat majd, ahol azt a folyamatot végzik. A kód felépítésében ezt betűk és számok kombi-

nációjával lehet majd megjeleníteni. Minden folyamatkód egyedi lesz.

A *folyamat típusánál* egyértelműen ki kell választani, hogy az adott folyamat melyik kategóriába tartozik. Külön figyelmet érdemelnek a kulcsfolyamatok, amelyek az adott intézmény számára a hosszú távú sikeresség szempontjából kiemelkedők.

A *folyamat célja* maga az az eredmény, amit a folyamat révén el akarunk érni.

A *folyamatgazda* olyan személy lett, akinek megvan a kellő hatásköre arra, hogy az adott folyamattal kapcsolatos változtatásokat megtegye.

A *folyamat bemenete és kimenete* részhez kerülnek azok a folyamatok vagy tevékenységek, amelyek a folyamat bemenetét vagy kimenetét alkotják.

A *folyamatra vonatkozó jogszabályok, szabványok, szabályzatok* rész pontos kitöltése kiemelt fontosságú, hiszen az adott folyamat mind az általános, mind a helyi szabályzatnak meg kell, hogy feleljen. A folyamat működésére vonatkozó dokumentumok számbavétele esetében nemcsak a felsorolás volt a cél, hanem az egyes dokumentumok meglétének, hatályosságának, tartalmi megfelelőségének ellenőrzése is, valamint az is, hogy jelezze, ha a könyvtárban párhuzamos szabályozás lépne fel.

A szabályozás mértéke az egyes folyamatoknál eltérő lehet, hiszen más-más szabályozási rendszerre épülnek. Ilyen például a feldolgozás folyamata, ahol részletes szabály- és szabványrendszer mentén halad a munka, kiegészítve azt az adott könyvtár belső szabályozásával. E szabályozás célja kettős: egyrészt a folyamatok kimenetének standardizálása, másrészt a könyvtárak közötti adatcsere biztosítása. (A könyvtárakra vonatkozó hatályos szabványok és szabályzatok gyűjteménye az OSZK Könyvtári Intézetének honlapján található meg. [9])

Az *erőforrások, feltételek* rovatba egyrészt az emberi erőforrások, másrészt a folyamat sikeres működéséhez szükséges tárgyi erőforrások meghatározása kerül.

A folyamat működése kapcsán felmerülnek *kritikus pontok*, amelyek a folyamat megvalósulását akadályozzák. A kritikus pontok meghatározása mellett szükséges az azokra adandó lehetséges válaszok, megoldások kidolgozása is.

A *folyamat részletes leírásánál* kerülnek felsorolásra azok a lépések, amelyek a tényleges tevékenységet rögzítik. Nemcsak a szűk értelemben vett tevékenységet részletezi ez a leírás, hanem az adott lépéshez szükséges dokumentációt is, amelynek segítségével az erőforrások részénél személyi erőforrásként megnevezett személy az adott folyamatot működteti. Ide kerülnek azok a mérő és ellenőrző pontok is, amelyek az adott folyamathoz kapcsolódnak és annak megfelelőségét mérik.

A *főlérendelt folyamat kódja* a folyamat azonosíthatóságát, a folyamatok hierarchiájában elfoglalt helyét jelölő, az EKSZ egységes kódrendszeréből származó egyedi kód.

A dokumentáláshoz kerülnek azok a *keletkező és használandó dokumentumok* és bizonylatok, amelyek az adott folyamat esetében szükségesek. Itt is cél az egységes használat és elnevezés bevezetése.

Az *értékelés, mérés szempontjai, módja, gyakorisága* részbe egyelőre azok a szempontok kerültek, amelyek a leírást készítő és a folyamatgazdák szerint a folyamat mérésére alkalmasak. Ezek a szempontok nagyrészt a mostani statisztikához igazodó gondolatmenetet tükrözték, leginkább a „mennyi idő alatt, hány darab” típusú szempontok kerültek elő. E szempontok átnézése, egyeztetése, értékelése és a szabványokkal történő összevetése jelenleg folyamatban van.

Hangsúlyozni kell, hogy a folyamatok működtetéséhez nélkülözhetetlen egy értékelési rendszer létrehozása. A mérések a folyamatok fejlesztéséhez szükséges bemeneti információkat adják, amelyek hasznosak a folyamathoz kapcsolódó, tényeken alapuló döntésekhez is.

Az értékelési rendszer kidolgozása az Egyetemi Könyvtárban még nem történt meg. Létrehozásakor a következőket kell majd figyelembe vennünk: A folyamatokat több szempontból is lehet mérni. Elsődleges szempont, hogy az adott folyamat célja mennyire felel meg a vele szembeni külső elvárásoknak. Ezután mérni kell, hogy a folyamat a gyakorlati végrehajtása során elérte-e a kitűzött célokat. Fontos tudni, hogy a szervezet a folyamatot milyen erőforrás-ráfordítással tudja megvalósítani, mennyire hatékony az adott folyamat. Itt van és lesz kiemelkedő szerepe a felhasználói igény- és elégedettségméréseknek, mert a szervezet így kaphat képet arról, hogy az általa működtetett szolgáltatások és a közvetve hozzá kapcsolódó

folyamatok a felhasználók számára mennyire fontosak, melyek azok, amelyeket a felhasználók már nem tartanak fontosak, melyek azok, amelyeket esetleg nagy erőforrás-ráfordítással tart fenn a könyvtár, holott már nincs szükség rájuk. Ezen erőforrások átcsoportosításával vagy az adott szolgáltatás fejlesztésével új eredményeket érhet el a szervezet. Az ilyen fejlesztendő folyamatok esetén prioritási sorrendet kell kialakítani. A sorrendet a felhasználók igényei szerint kellene elsődlegesen meghatározni, másodlagosan befolyásolja ezt még a szervezet erőforrás-lehetősége és a befektetett munka mennyisége.

A szervezeten belül az egyes folyamatok összefüggő rendszert alkotnak, ezért az egyes folyamatcélokat a hozzá kapcsolódó folyamatok ismeretében, valamint a szervezet stratégiájának ismeretében tudjuk jól meghatározni.

Rögzíteni kell továbbá, hogy milyen módszerekkel és rendszerességgel történik az értékelés eredményeinek feldolgozása, elemzése.

A könyvtári teljesítménymutatókat a következő szabványok tartalmazzák:

- MSZ ISO 11620: 2000 Információ és dokumentáció. Könyvtári teljesítménymutatók. 55 p. (Az ISO 11620:1998 alapján)
- MSZ ISO 11620:1998/Amd.1: 2003 Információ és dokumentáció. Könyvtári teljesítménymutatók. 1. módosítás: További teljesítménymutatók könyvtárak számára. 15 p. (Az MSZ ISO 11620:2000 módosítása)
- MSZ ISO/TR 20983: 2004 Információ és dokumentáció. Elektronikus könyvtári szolgáltatások teljesítménymutatói. 34 p. (Az ISO/TR 20983:2003 alapján).

A mutatók között vannak olyanok, amelyek bizonyos folyamatokhoz, használói igényekhez és elégedettségekhez, vagy a teljesítményhez köthetők. Előnyük, hogy megbízhatóak, megvalósíthatóak és folyamatos összehasonlítást tesznek lehetővé.

A folyamat *hatályba lépésének időpontja* a folyamatleírás folyamatgazdához köthető kiadásának dátuma, amelyet a vezető jóváhagyása követ.

A *módosítások sorszáma, dátuma, leírása, jellege, engedélyező aláírása* részekbe a folyamatleírás átdolgozása, javítása során keletkezett verziók adatai kerülnek, amelyek az egyes leírások közötti megkülönböztetést biztosítják.

Az elvégzett önértékelés eredményei egyértelműen rámutattak arra, hogy szükség van a könyvtáron belül egységes folyamatszabályozásra. Összekapcsolódva a Folyamatcsoport munkájával, eredményeivel az önértékelés kérdései és válaszai teljes párhuzamban voltak a Folyamatcsoport megállapításával és megerősítették azt, miszerint a könyvtárnak a folyamatokkal kapcsolatos gyakorlatán változtatnia kell.

Ezután kezdődött meg az egyes tevékenységek leltárba vétele. Ez a folyamatcsoport által folyamatleltárnak elnevezett, 200 tételnél hosszabb lista magában foglalta az Egyetemi Könyvtár osztályvezetői által adott elnevezéseket. A Folyamatcsoport és a K21 projektvezetője ezt követően a listát átnézte, majd kivette belőle azokat az egységeket, amelyek nem számítottak folyamatnak. Az így megmaradt folyamatok maradtak a most már ténylegesnek gondolt folyamatleltárban.

Ezt követően a folyamatokat egy másik szempont szerint tipizáltuk: jelöltük, hogy az adott folyamat vezetői, fő- vagy támogató folyamat-e, illetve itt határoztuk meg a kulcsfolyamatokat is.

Ezt a munkafázist követte az EKSZ munkafolyamatainak begyűjtése. A Folyamatcsoport első körben az önértékelésben részt vett könyvtárak vezetőitől kérte be a könyvtárakban meglévő folyamatok listáját, melyet összhangba kellett hozniuk az Egyetemi Könyvtár folyamatleltárával.

Ez a lista, csak a mindenhol meglévő folyamatokat nézve 38 tételt tartalmaz (*1. táblázat*), a legfeljebb két könyvtárban hiányzó folyamatokkal együtt pedig 58 folyamatot jelent (*2. táblázat*). Itt az eltérések sok esetben az egyes könyvtárak szolgáltatásainak különbözőségében keresendők.

Eredményeink

Az egyes tevékenységek, folyamatok összegyűjtésénél láttuk, hogy könyvtáranként mennyire hasonlóak és egyben mennyire különbözők vagyunk. Megtanultunk rendszerben, könyvtári rendszerben gondolkodni, mert a folyamatok kialakítása, tervezése, működtetése és folyamatos ellenőrzése, fejlesztése nemcsak egy-egy könyvtárhoz köthető, hanem az ELTE könyvtári szolgálatához is. Ha egy folyamat a céloknak megfelelően, hatékonyan működik, akkor annak adaptálása más könyvtárban is ésszerű.

1. táblázat

A vizsgált könyvtárak (EKSZ) mindegyikében meglévő folyamatok

Adatbázis, e-folyóirat, e-könyv szolgáltatás helyben használata	Kiszolgálás raktárból dolgozóknak
Állományból való törlés folyamata	Kiszolgálás raktárból olvasóknak
Beiratkozás	Könyvek beszerzése
Dokumentum kölcsönzése	Leltárkönyvek készítése és vezetése
Dokumentumok feldolgozásának folyamata időszaki kiadványok	Panaszkezelés
Dokumentumok feldolgozásának folyamata részcímes kiadványok	Raktári rend kialakítása és fenntartása
Dokumentumok feldolgozásának folyamata könyvek, ajándék	Speciális szolgáltatások a fogyatékkal élők számára, vakok és mozgássérültek kiszolgálása
Dokumentumok feldolgozásának folyamata könyvek, kötelespéldány	Regisztráció (látogatójegy)
Dokumentumok feldolgozásának folyamata könyvek, vétel	Stratégia tervezés folyamata
E-mail kommunikáció a partnerekkel	Szabadpolcos állomány kezelése (besorolás, apasztás, átirányítási listák)
Elvesztett könyv ügyintézése	Szabályzatok elkészítése, ellenőrzése, módosítása
Éves beszámoló elkészítése	Számítógép- és internethasználat biztosítása
Éves és ad hoc statisztikai adatszolgáltatás	Számlázás
Éves terv elkészítése	Szervezés
Felhasználóképzés	Tagsághosszabbítás
Felszólítás	Tájékoztatás
Fénymásolás	Technikai referenz
Hosszabbítás	Telefonos kommunikáció
Kommunikáció partnerekkel	Visszavétel

2. táblázat

A vizsgált könyvtárak (EKSZ) közül legfeljebb két könyvtárban hiányzó folyamatok listája

Digitális tartalmak helyben használata	Minősítés
Emlékeztető küldése	Munkaerő-gazdálkodás
Fejlesztési tervek elkészítése, ellenőrzése, módosítása	Munkatársak betanítása új informatikai eszköz, szoftver alkalmazása esetén
Hírlevélhez adatszolgáltatás	Nyomatás
Intézményi folyamatok mérése, értékelése	Szabadságterv, kérés, kiadás
Könyvtárközi kölcsönzés	Tartozás behajtása
Közreműködés a kutatók informálásában	Továbbképzési terv
Kulturális szakemberek továbbképzésének koordinálása	Új kolléga
Mérések, szervezeti kultúra felmérés	Vezetői ellenőrzés
Minőségirányítás	Vezetői értékelés

Az összegyűjtött folyamatok száma sok, némelyeket komoly szabályozás kísér, nem lehet egységes megvalósítással kezelni őket. Mindehhez természetesen szükség van a jelen állapotok felmérésére, azok rendszerezésére, tisztázására.

Elkezdődött egy tanulási folyamat, amelybe egyre többen kapcsolódnak be, és amelynek eredménye-

it egyre több fórumon (könyvtári napok, összdolgozói értekezletek, osztályértekezletek, honlap stb.) terjesztjük és önmagunkban, szemléletünkben, munkánkban hordozzuk. Megismertük a minőségirányítással foglalkozó elméleteket, gyakorlatokat. Meghívtunk más könyvtárosokat az ELTE-ről és az ország különböző pontjairól, hogy ismertessék meg velünk jó gyakorlataikat, és mentünk mi is

a meghívásokra más könyvtárakba, vittük az eddigi tapasztalatainkat.

Összegyűjtöttük a tevékenységeinket, amelyeket folyamatokká konvertáltunk, folyamatleltárokat készítettünk. Létrehoztunk egy egységes sablont, hozzá tartozó útmutatóval. Oktatásokat tartottunk.

Összegyűjtöttük a kari könyvtárak folyamatleltárát, megjelöltük a közös folyamatokat. A korábban az azonosítás céljából szétbontott folyamatokat most már a könyvtári szakmában használt terminológia szerint neveztük el.

Mindeközben elvégeztünk egy önértékelést, melynek során rengeteg tapasztalatot szereztünk.

Mi áll még előttünk? Meg kell határoznunk a folyamatbemeneteket és -kimeneteket, valamint azt, hogy az adott folyamatot a kimenetnél ki veszi át. Meg kell határoznunk az ésszerű mérési pontokat, indikátorokat kell megjelölnünk az egyes folyamatoknál. A kapott eredményeket elemezni kell, viszonyítani a korábbi eredményekhez, és célokat meghatározni, hogy hova szeretnénk eljutni. A PDCA-ciklus alkalmazásával tervezni, megvalósítani, ellenőrizni és szükség esetén beavatkozni vagy standardizálni az adott folyamat működését.

Minél hamarabb kialakítani a szervezeten belül a folyamatközpontú szemléletet, a teljes elkötelezettséget és a partnerközpontúságot.

Megadott időközönként mérni kell a belső és külső partnerek igényeit. Az eredmények értékelése, elemzése után olyan intézkedéseket hozni, hogy a lehető legtöbb esetben a nyertes-nyertes partnerviszony alakuljon ki.

És végül: szem előtt kell tartanunk a folyamatos fejlesztés követelményeit és törekedni rá, hogy a szervezet életében a megelőzésen és ne az utólagos javításon legyen a hangsúly.

Az Egyetemi Könyvtár még nem jutott el a teljes folyamatszabályozásig, de úgy gondolom, a legfontosabb lépéseket már megtettük. Úttörő szerepet vállaltunk az EKSZ-en belül, és megmutattuk, hogy a folyamatok olykor zavarosnak, nehéznek, túlságosan részletesnek, kötöttnek mondott világa a módosításokkal, fejlesztésekkel mennyi haszonnal jár, és hogy növeli az elégedettséget mind a dolgozók, mind a felhasználók körében.

Egy folyamathoz kapcsolódóan annak mérése, a benne foglalt tevékenységek hatékonyságának vizsgálata, a szervezet célja, az olvasói igények mind-mind alakítják, fejlesztik az adott folyamatot. Így elérhető, hogy a PDCA-ciklus alkalmazásával a szervezet magasabb szintre léphessen.

A munka természetesen nem áll meg, a folyamatok világa egy állandóan változó világ, amely a változás keretein belül biztosítja a szervezet által nyújtott értékek állandóságát.

Hivatkozások

- [1] Minőségi Könyvtári Szolgálat. = <http://minoseg.elte.hu/konyvtar>
- [2] BÁLINT Julianna: Minőség. Tanuljuk, tanítsuk, valósítsuk meg és fejlesszük tovább. Budapest, TERC, 2006. p. 170–176. ISBN 963-9535-52-4
- [3] BÁLINT Julianna: Minőség. Tanuljuk, tanítsuk, valósítsuk meg és fejlesszük tovább. Budapest, TERC, 2006. p. 192–193. ISBN 963-9535-52-4
- [4] VIDRA SZABÓ Ferenc: Könyvtári Közös Értékelési Keretrendszer. Budapest, OSZK Könyvtári Intézet, 2010. p. 5–7. ISBN 978-963-201-637-5
- [5] 12/2010. (III. 11.) OKM rendelet - a Minősített Könyvtár cím és a Könyvtári Minőségi Díj adományozásáról. = Magyar Közlöny, 34. sz. 2010. p. 10172–10173.
- [6] KÖNTÖS Nelli: Moodle az ELTE Egyetemi Könyvtárban: e-learning rendszerrel támogatott önértékelés. = TMT, 59. köt. 7. sz. 2012. p. 278–292.
- [7] Önértékelés az Egyetemi Könyvtárban 2010. Iktatott anyag. Hozzáférhető az Egyetemi Könyvtár Főigazgatói Titkárságán
- [8] K21 munkacsoportok. 4. Kulcsfontosságú folyamatok munkacsoport. = <http://www.konyvtar.elte.hu/regi/>
- [9] Jogszabályok. OSZK Könyvtári Intézet. = <http://ki.oszk.hu/content/jogszabalyok>

Felhasznált irodalom

- BAKACSI Gyula: Szervezeti magatartás és vezetés. Budapest, Aula Kiadó, 2004.
- CHIKÁN Attila – DEMETER Krisztina (szerk.): Az értékteremtő folyamatok menedzsmentje. Budapest, Aula Kiadó, 2006.
- DOBÁK Miklós és munkatársai: Szervezeti formák és vezetés. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1996.
- HORVÁTH Péter: Controlling: a sikeres vezetés eszköze. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1990.

KÖNTÖS Nelli: Minőségügy a magyar könyvtártudományi szakirodalomban 2000 és 2011 között. Budapest, ELTE IDTI, 2012. = <http://doktori-publik.freeblog.hu/archives/2012/03/01>

SKALICZKI Judit – ZALAINÉ KOVÁCS Éva: A minőség értékelése a könyvtárban és az információs szolgáltatókban. Veszprém, Pannon Egyetemi Kiadó, 2008.

SKALICZKI Judit – ZALAINÉ KOVÁCS Éva: Minőségmenedzsment a könyvtárban. Veszprém-Budapest, Veszprémi Egyetemi Kiadó, 2003.

SOHAJDÁNÉ BAJNOK Katalin: Szolgáltatásmenedzsment a könyvtárban. Budapest, 2011.

SZEDER Zoltán: Problémamegoldó folyamat a minőségért és a hatékonyságért. Budapest, OSZK Könyvtári Intézet, BBS-E BT, 1999.

TENNER, Arthur R. – DeTORO, Irving J.: Teljes körű minőségmenedzsment: TQM. Budapest, Műszaki Könyvkiadó, 1996.

1. melléklet

Az EKSZ folyamatsablonja

A kitöltő könyvtár neve	
1. A folyamat megnevezése	
2. A folyamat kódja	
3. A folyamat típusa ☐ vezetési folyamat ☐ alapfolyamat ☐ támogató folyamat	
4. A folyamat célja	
5. Folyamatgazda	
6. Kölcsönhatások	
6.1 A folyamat bemenete	6.2 A folyamat kimenete
7. A folyamatra vonatkozó jogszabályok, szabványok, szabályzatok	
7.1 Általános	7.2 Helyi
▪ ... ▪ ...	▪ ... ▪ ...
8. Erőforrások, feltételek	
Személyi:	
Tárgyi:	
Pénzügyi:	

9. Kritikus pontok

10. A folyamat részletes leírása / folyamatábra

11. A fölérendelt folyamat kódja

12. Dokumentálás	
12.1 Használandó dokumentumok	12.2 Keletkező dokumentumok
a) ...	a) ...
b) ...	b) ...
c) ...	c) ...

13. Folyamatindikátorok

1. Célértékek:
2. Mennyiségi mutatók:
3. Vevői elégedettségmérés-mutatók:
4. Stb.:

14. Mérés, értékelés

Adatgyűjtés köre:

Adatgyűjtés módja:

Értékelés módja:

Mérési időszak:

15. Hatálybaléptetés dátuma

16. Vezető jóváhagyása

17. Módosítások			
Sorszám	Dátuma	Leírása, jellege	Engedélyező

Beérkezett: 2012. X. 6-án.

	<p>Czinki-Vietorisz Gabriella az ELTE Egyetemi Könyvtár Közönségszolgálati osztály osztályvezető-helyettese. Informatikus könyvtáros, minőségügyi menedzser, a K21 Kulcsfontosságú folyamatok munkacsoport tagja, az Egyetemi Könyvtár minőségügyi felelőse. E-mail: vietorisz.gabriella@lib.elte.hu</p>
---	---

Felhasználóképzés az ELTE Egyetemi Könyvtárban

Az egyetemi könyvtárak felhasználóképzési programjai általában a hallgatók képzésére helyezik a hangsúlyt, az ELTE-n azonban ezt a feladatot a kari, intézeti könyvtárak látják el. Az Egyetemi Könyvtárban ezért az oktatók, a PhD-hallgatók és a könyvtárosok a képzések elsődleges célcsoportjai. A cikk azt mutatja be, hogy hogyan fejlesztett ki a könyvtár egy széles körű, több célcsoport számára készült és számos területet felölelő, több helyszínen igénybe vehető, tervezetten és hatékonyan működő felhasználóképzési programot, külön szervezeti egység és extra források hozzárendelése nélkül.

Belső képzések az ELTE könyvtári hálózatában a 2000-es évek végén

Az Egyetemi Könyvtár felhasználóképzési programja 2009-ig a belső és a hálózati képzésekre összpontosított. A könyvtári hálózat tagjai az ELTE különböző kampuszain működő kari, intézeti, tanszéki könyvtárak és az Egyetemi Könyvtár voltak. A hálózat tagkönyvtárjai önálló, szervezetenként és munkamegosztás terén egymáshoz nem kapcsolódó intézmények halmazát alkották. A hálózati és módszertani központ az Egyetemi Könyvtár volt, a hálózat több mint 50 tagkönyvtára között szervezeti kapcsolat csupán az Egyetemi Könyvtár és a tagkönyvtárak között, vertikálisan működött.

Az Egyetemi Könyvtárban folyó felhasználóképzések az integrált könyvtári rendszer menedzselése, működtetése és a hálózati statisztikai adatok begyűjtése, összesítése kapcsán felmerült feladatok köré koncentráltak: az osztott katalogizálást és az egységes tartalmi feltárást lehetővé tevő szabályzatok az Egyetemi Könyvtárban készültek, és a képzéseken a könyvtár munkatársai ezeket az ismereteket, valamint az integrált könyvtári rendszer használatát oktatták a hálózati könyvtárosoknak.

A legfontosabb egyetemi könyvtári felhasználói célcsoport: a hallgatók [1] felhasználóképzéséről a kari, intézeti, tanszéki könyvtárak gondoskodtak, részben szervezett keretek között, kredités tantárgy és/vagy tanév eleji könyvtárismereti óra keretében, részben az új szolgáltatásokhoz kapcsolódóan, mint például új adatbázisra történő előfizetéskor. Az Egyetemi Könyvtár szervezésében ilyen típusú képzés nem folyt.

Mivel nem volt végfelhasználó-képzés, az ezt szolgáló szervezeti egységet sem alakították ki: az

Egyetemi Könyvtár vezetése 2008-ban az olvasószolgálatot is ellátó Tájékoztató és dokumentum-szolgáltató osztályt (TDO) bízta meg, hogy kísérleti jelleggel egy adatbázis-használati belső képzést indítson a saját dolgozók számára. Ez az osztály számára új feladatot jelentett, amelynek a megoldásához a hallgatói felhasználóképzésekre fókuszáló szakirodalom sajnos nem nyújtott sok segítséget. Hasznosabbak voltak az adatbázis-forgalmazók és más könyvtárak által készített, letölthető használati útmutatók [2]. Ezek többnyire módszertani ötleteket adtak, és az adatbázis-forgalmazók saját tréneri-nek bemutatóitól a képzési gyakorlatot lehetett ellesni. Az osztály kezdettől fogva gyűjtötte a résztvevők visszajelzéseit és értékes tapasztalatokra is szert tett, amelyekből többet a későbbi felmérések is visszaigazoltak – ezeket beépítette a nem sokkal később elinduló szervezett képzésekbe.

Ezek az ismeretek triviálisnak tűnnek, de számunkra fontosak és előrevivők voltak, és sajnos ezeket a szakirodalom alig közvetíti. A képzések tapasztalatait és a visszajelzéseket azóta is gyűjtjük, és igényfelméréseket, elégedettségméréseket is végzünk. A gyűjtött ismeretek közül a legfontosabbak az alábbi, a későbbiekben következetesen alkalmazott szabályok voltak:

1. szabály: Az ideális képzés egyetlen alkalomból áll. Az egymásra épülő modulokból álló képzéssorozatok nem lehetnek hosszabbak három alkalomnál. A második és harmadik alkalommal egyre erőteljesebb lemorzsolódás tapasztalható.

2. szabály: A képzések ideális időtartama egy alkalommal átlagos összetételű csoport esetén 60-90 perc, terhelhető csoport esetén legföljebb 180 perc.

3. *szabály*: Minden képzési alkalomhoz önmagában – az előző alkalom anyagának ismerete nélkül – is elsajátítható tananyagot kell készíteni.

4. *szabály*: A felhasználóképzésekhez letölthető, önálló feldolgozásra vagy gyakorláshoz segédletként is alkalmas, a folyamatokat lépésről-lépésre bemutató, célcsoport-specifikus oktatóanyagot kell biztosítani. Jól beváltak a minimális animációval vagy a nélkül elkészített PowerPoint bemutatók [3], amelyeket a képzéseken, és a könyvtári portálról (<http://konyvtar.elte.hu>) letölthető használati útmutatóként egyaránt használunk.

5. *szabály*: A képzések szervezéséhez jól működő elektronikus regisztráció szükséges. A résztvevők nyilvántartására a regisztrációs felületről nyomtatott listákat a legegyszerűbb használni, jelenléti ívként.

6. *szabály*: Az oktatónak el kell fogadnia, hogy a letölthető tananyaga önálló életet fog élni, és beépülhet más oktatók tananyagaiba. A Creative Commons elvei alapján biztosítania kell a tananyaghoz a legszélesebben értelmezett nyílt hozzáférést.

Új szemlélet, új eszköztár – új célcsoportok, igények és lehetőségek

A 2009-es év több területen jelentett fordulópontot az Egyetemi Könyvtár és az ELTE könyvtári hálózata életében. A hálózat számára a legfontosabb az ELTE Szenátusának CXCV/2009. (VI. 29.) Szen. számú határozata, amely a korábbi könyvtári hálózat helyett létrehozta az *Egyetemi Könyvtári Szolgálatot (EKSZ)* és annak operatív testületét, a *Könyvtári Tanácsot*, amely „a könyvtári rendszer egészét érintő ügyekben ... javaslattevő, véleményező és ellenőrző jogokkal rendelkezik” [4]. 2009. június 30-tól kezdve az ELTE könyvtárai számára kötelező az együttműködés, működésük, szolgáltatásaik összehangolása, egymás munkájának támogatása – enélkül nem tudnák teljesíteni a Szenátus által rájuk rótt kötelezettségeket. Az EKSZ létrehozása a felhasználóképzés számára is megteremtette a könyvtárak közötti együttműködés lehetőségét és kereteit.

A második ilyen fordulópont, hogy a könyvtári minőségbiztosítási munka, a K-21 projekt ekkorra vált széles körben elterjedté [5]. A projekt alulról jövő kezdeményezésként indult 2008-ban, 2009-ben viszont már munkaterv alapján, szabályozott

keretek között működött, és az alapító és a projekthez csatlakozó könyvtárosok között már kialakult az egymás szakértelmébe vetett kölcsönös bizalom, a hatékony együttműködés alapja, sőt az együttműködésben ezek a könyvtárosok proaktívan léptek fel és már gyakorlatot is szereztek.

Az Egyetemi Könyvtár felhasználóképzési programjában újabb célcsoport jelent meg: egyre nagyobb számban érkeztek – és nem csak az ELTE-ről – informatikus könyvtáros hallgatók szakmai gyakorlatra. A hallgatók több osztályon is végeztek gyakorlatot, legnagyobb számban a *Gyűjteménykezelő és feldolgozó osztályon*. Ezek a diákok felhasználóképzési szempontból sajátos célcsoportot jelentenek: magas szintű számítógépes írástudás és korszerű könyvtárszakmai ismeretek birtokában vannak azokon a területeken, amelyeket az egyetemen már tanultak, a még nem vagy egyáltalán nem tanult területeken viszont az átlagos felhasználóképzéshez hasonló jegyeket mutatnak, és emiatt a gyakorlat kezdetén egyes területeken képzésre szorulnak.

A felhasználóképzés szempontjából legjelentősebb fordulópont az egyetem vezetésétől érkezett felkérés volt: 2009-ben a rektor megkérte az Egyetemi Könyvtárat, hogy – ha az oktatók ezt igénylik – nyújtson segítséget publikációs adataik feltöltéséhez a *doktori.hu* adatbázisba. A felkérésnek a könyvtár Tájékoztató és dokumentumszolgáltató osztálya tett eleget. A feltöltéshez nyújtott konkrét segítség mellett az egyetem vezetése adatbázis-használati, valamint hivatkozási és bibliometriai ismereteket oktató felhasználóképzéseket is javasolt. Kérték, hogy a képzéseket szegmentáljuk, az oktatók és a PhD hallgatók külön oktatást kapjanak. 2009-ben három oktatói „Bibliográfia, idézettség, bibliometria” című tréningen 12 fő, három oktatói adatbázis-használati tréningen 17 fő, két hallgatói adatbázis-használati tréningen – amit a szolgáltató tréner tartott, és az osztály szervezőként és tolmácként működött közre – 15 fő vett részt (1. táblázat).

Nemcsak az egyetemvezetés részéről következett be szemléletváltás, hanem a könyvtárak részéről is. Az Egyetemi Könyvtár vezetése és könyvtárosai elfogadták, hogy a felhasználóképzés olvasószolgálati feladat. A hálózati könyvtárosok belátták, hogy nem csak az integrált könyvtári rendszerrel tanulhatunk egymástól; és életképes az együttműködésnek az a formája is, hogy amelyik könyvtárnak módjában áll, helyet (értsd: géptermet) biztosít a képzés számára a többieknek is.

Elsőként egy három modulból álló könyvtárosi adatbázis-használati képzéssorozat indult, amely még az oktatói képzéseknél is alacsonyabb résztvevői létszámmal, erős lemorzsolódás mellett folyt, a 9. alkalomra a lemorzsolódás miatt már nem is került sor.

1. táblázat

Az olvasószolgálat által nyújtott felhasználóképzések, 2009

Dátum	Helyszín	Téma	Résztvevők
2009.02.25.	EK	Könyvtárosi adatbázis-tréning 1	7
2009.03.06.	EK	Könyvtárosi adatbázis-tréning 1	4
2009.03.11.	EK	Könyvtárosi adatbázis-tréning 2	3
2009.03.18.	EK	Bibliográfia, idézettség...	4
2009.03.18.	EK	Bibliográfia, idézettség...	4
2009.03.19.	EK	Bibliográfia, idézettség...	4
2009.03.20.	EK	Könyvtárosi adatbázis-tréning 2	4
2009.03.25.	EK	Könyvtárosi adatbázis-tréning 3	3
2009.04.03.	EK	Könyvtárosi adatbázis-tréning 3	3
2009.06.24.	EK	Könyvtárosi adatbázis-tréning 1	5
2009.06.25.	EK	Könyvtárosi adatbázis-tréning 2	5
2009.09.02.	EK	Oktatói adatbázis-tréning	5
2009.09.03.	EK	Oktatói adatbázis-tréning	5
2009.09.10.	EK	Oktatói adatbázis-tréning	7
2009.09.30.	ELTE TTK	Hallgatói Web of Science tréning	5
2009.09.30.	EK	Hallgatói Web of Science tréning	10

EK: Egyetemi Könyvtár; TTK: Természettudományi Kar

A képzések során az oktatók jelezték, hogy karra kihelyezett felhasználóképzéseken szívesebben vennének részt. Ez egybevágott a könyvtár törekvésével, hogy lehetőleg ne használjuk tanításra az olvasói számítógépeket nyitvatartási időben, ezért a következő évi felhasználóképzési tervet már karokra kihelyezett képzésekkel készítettük el. A

további oktatói igények megismerése és a képzések megfelelő kialakítása és időzítése érdekében telefonos igényfelmérést végeztünk a humán karok oktatói körében (2. táblázat).

Az igényfelmérés eredménye két fontos új információval szolgált: az oktatók nem tudnak a képzéssorozatokra időt szánni, inkább az egy alkalommal lebonyolítható képzést részesítik előnyben, és a legalkalmasabb időpont a regisztrációs hét, illetve a vizsgaidőszakok. Az ideális oktatói felhasználóképzés a 2009-es humán karokon végzett igényfelmérés eredményei és a tapasztalatok alapján:

Témája: adatbázis-használat (a támogató eszközök, például bibliográfiakezelők használata iránti igény a Természettudományi Karon jelentkezett);
Színvonala: tudásszint szerint legalább kétféle, alkalmi és kezdő, valamint gyakorlott adatbázis-használóknak;
Oktatási módszer: bemutatás+gyakorlás+letölthető tananyag;
Képzési alkalmak száma: 1;
Képzés időtartama: 90-180 perc;
Időpontja: regisztrációs hét, illetve a vizsgaidőszakok;
Helyszíne: karra kihelyezett képzés.

2010 – az oktatói felhasználóképzések éve

Az igényfelmérés eredményeihez igazodva a Tájékoztató és dokumentumszolgáltató osztály kérésére a rektor kijelölt a karokon egy-egy koordinátort, akik elvégzik a kari igényfelmérést és biztosítják a géptermet. A koordinátorok jellemzően a kari könyvtárakból kerültek ki. Az igényfelmérés több karon elmaradt, a *Természettudományi Karon* viszont igen alapos felmérés készült, aminek eredménye alapján a kar számára egy 180 perces tréninghez speciális tananyagot dolgoztunk ki, gyakorlott adatbázis-használók számára: Finomhangolt keresések EBSCO és Web of Science adatbázisokban; EndNote Web és Zotero bibliográfiakezelők címmel. Ezekben a képzéseken kiderült, hogy a gyakorlott felhasználók között nem érdemes különbséget tenni aszerint, hogy oktató vagy PhD hallgató, mivel számítógépes írástudásuk (computer literacy), adatbázis-használati ismereteik szintje, és terhelhetőségük is hasonló. Az alapos képzés tapasztalatai és visszajelzései alapján az alábbi paramétermátrixot állítottuk össze (3. táblázat). Ennek segítségével könnyű specifikálni egy-egy célcsoportot, és a célcsoportra jellemző

igényekhez igazítani a meglévő tananyagot, vagy testre szabott új tananyagot készíteni számukra,

ahogyan például a Természettudományi Kar esetében is tettük.

2. táblázat

Oktatói felhasználóképzési igényfelmérés az ELTE humán karain, 2009

1) Milyen mélységben használ szakirodalmi adatbázisokat? (Web of Science, EBSCO, Science Direct, Scopus stb.), illetve érdeklődik adatbázisok iránt?	
a) Egyáltalán nem használom őket, nem is érdekel	13%
b) Nem használom őket, de érdekel	37%
c) Alkalmi, nem gyakorlott használó vagyok	11%
d) Gyakorlott használó vagyok	21%
e) Inkább a kapcsolódó szolgáltatások: bibliográfiakezelő, saját adatbázis létrehozása érdekel	3%
2) Részt venne-e Ön az alábbi szakirodalmi adatbázisok: Web of Science, EBSCO, Science Direct, Scopus, SpringerLink használatát bemutató előadások vagy tréningen?	
a) Elég egy bemutató	16%
b) Elég egy magyar nyelvű letölthető oktatóanyag	18%
c) Mindkettőre szükségem lenne	3%
d) Ezeken túlmenően gyakorlásra is szükségem lenne	21%
e) Nem mind érdekel, csak konkrétan a ...	0%
f) Más adatbázis érdekel, konkrétan ...	0%
3) Milyen szintű tréninget tart kívánatosnak?	
a) Legjobb az alapoknál kezdeni	26%
b) Csak a gyakorlott használók számára szükséges ismeretek érdekelnek	13%
c) Mindkettő szükség lenne	3%
4) Mennyi időt tudna egy ilyen tréningre szánni?	
a) 1x3 óra	34%
b) 2x3 óra, heti 2 alkalommal (mely napokon?)	3%
c) 2x3 óra, heti 1 alkalommal, a hét ugyanazon napján (melyiken?)	3%
d) Még ritkábban	3%
e) 3x3 óra (mely napokon?)	0%
f) egy napon sem tudok 3 órát rászánni	5%
5) Az év melyik szakában tudna részt venni egy ilyen tréningen?	
a) Szorgalmi időszak elején, nagyjából ...	3%
b) Vizsgaidőszak végén, nagyjából ...	18%
c) Egyéb időszakban, konkrétan: regisztrációs héten	26%
d) Bármikor, kivéve ...	0%
e) Bármikor	3%
Nem válaszolt	
Nem jönne el, mert elég számára az oktatócsomag	8%
Nem érdekli a rendezvény	29%

3. táblázat

Célcsoportok jellemzői

	Paraméter/Szint	A	B	Mire ügyeljünk?
1	Könyvtári ismeret	megfelelő	kevés	tananyag terminológiája
2	Computer literacy	erős	gyenge	technikai magyarázatok, képzés sebessége
3	Adatbázis-használat	gyakorlott	alkalmi	adatbázis-elmélet, magyarázatok
4	Hivatkozási ismeret	megfelelő	kevés	szabvány, alapelvek, magyarázatok
5	Terhelhetőség	erős	gyenge	képzés hossza

Célcsoportpéldák

Célcsoport	Jellemzők
Nagyközönség	1-5B
Humán kari BA hallgató	1B 2A 3-5B
MA könyvtár szakos	1-3A 4-5B
PhD hallgató, TTK	1-3A 4B 5A
Könyvtáros	1-3A 4? 5B

Az alkalmi felhasználóknak készült kétféle adatbázis-használati és a könyvtárosoknak szóló, bibliográfiakezelőket bemutató tréninggel együtt ebben az évben – a felmérés eredményét szem előtt tart-

va vizsgaidőszak tájékán és a regisztrációs héten – már 230 felhasználónak négyféle tananyagot oktattunk (4. táblázat).

4. táblázat

Az olvasószolgálat által nyújtott felhasználóképzések 2010-ben

Időpont	Helyszín	Téma	Szint	Résztevő
2010.05.17.	ÁJK	Oktatói WoS+EndNote Web	alkalmi	15
2010.05.18.	BGGyK	Oktatói EBSCO+EndNote Web	alkalmi	16
2010.05.19.	TÓK	Oktatói EBSCO+EndNote Web	alkalmi	11
2010.05.19.	TÓK	PhD EBSCO+EndNote Web	alkalmi	11
2010.05.20.	PPK	Oktatói EBSCO+EndNote Web	alkalmi	12
2010.05.20.	PPK	PhD EBSCO+EndNote Web	alkalmi	12
2010.05.26.	TTK	Oktatói EBSCO+WoS+bibkezelők	gyakorlott	16
2010.05.26.	TTK	PhD EBSCO+WoS+bibkezelők	gyakorlott	25
2010.05.27.	BTK	Oktatói EBSCO+EndNote Web	alkalmi	7
2010.05.27.	BTK	PhD EBSCO+EndNote Web	alkalmi	6
2010.05.31.	BTK	Oktatói EBSCO+EndNote Web	alkalmi	15
2010.05.31.	BTK	PhD EBSCO+EndNote Web	alkalmi	11
2010.06.29.	BTK	Könyvtárosi bibkezelők	alkalmi	16
2010.09.08.	ÁJK	Oktatói WoS+EndNote Web	alkalmi	18
2010.09.09.	TTK	Oktatói EBSCO+WoS+bibkezelők	gyakorlott	39

ÁJK: Állam- és Jogtudományi Kar; BGGyK: Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar; BTK: Bölcsészettudományi Kar; PPK: Pedagógiai és Pszichológiai Kar; TÁTK: Társadalomtudományi Kar; TÓK: Tanító- és Óvóképző Kar; TTK: Természettudományi Kar; WoS: Web of Science adatbázis; bibkezelők: EndNote Web és Zotero bibliográfiakezelők

Ezt a tömeget már nem tudtuk a hagyományos, e-mail útján történő regisztrációval kezelni, ezért végleg átálltunk az előző évben már sikerrel tesztelt online regisztrációra. Ez a módszer minimalizálja az adminisztrációval járó többletterhet, amihez további emberi erőforrást nem tudtunk biztosítani, így ezt a feladatot is a képzéseket vezető könyvtáros végezte.

Hagyományos marketingeszközeinkkel: oktatói hírlevél, weboldalon közzétett felhívás, nem tudtunk volna ennyi embert elérni. A toborzáshoz a rektorátus lehetővé tette számunkra az oktatói e-mail címeket tartalmazó adatbázisok használatát, így személyre szólóan tudtunk meghívót küldeni az oktatóknak.

A megnövekedett igények miatt az Egyetemi Könyvtár vezetése egy oktatótermet alakított ki, amely jól hasznosítható az egy, vagy csak néhány számítógépet igénylő – előadás- és konzultációjellegű – oktatásokhoz; a géptermet igénylő képzésekhez azonban vagy az olvasótermi számítógépeket kellett igénybe vennünk, vagy a képzést valamelyik karra kihelyeznünk.

Hangsúlyváltás 2011-ben: IKR-váltás és TÁMOP-pályázatok

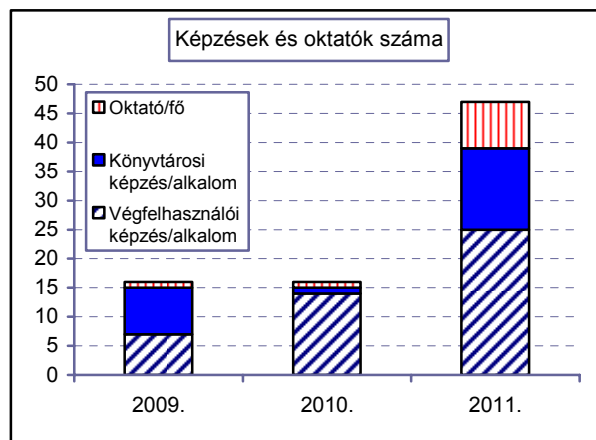
Az ELTE a Horizon integrált könyvtári rendszert (IKR) Aleph rendszerre cserélte le 2011 elején [6]. A szállító az ELTE könyvtárosainak csak kis hányadát tudta betanítani a modulok kezelésére, ezért az EKSZ könyvtárosai közül, főként az Egyetemi Könyvtárból, rendszerkönyvtárosok lettek kijelölve, akik majd betanítják a könyvtárosokat és a későbbiekben is ellátják a modul vagy terület menedzselését, kidolgozzák és kezdeményezik a javításokat és fejlesztéseket a szállító felé, oktatóanyagokat készítenek és oktatásokat szerveznek.

Az oktatásokból a Tájékoztató és dokumentum-szolgáltató osztály (új nevén a *Közösségszolgáltató osztály*) is kivette a részét: az Aleph kölcsönző modul használatáról 2011-ben 9 belső képzést tartottunk. A *Hálózati és módszertani osztály*, valamint a Gyűjteménykezelő és feldolgozó osztály (immár *Gyűjteménykezelői osztály* néven) rendszerkönyvtárosai szintén számos képzést tartottak.

A TÁMOP 3.2.4/09/1-KMR-2010-0021 pályázaton az Egyetemi Könyvtár önállóan is indult, és csatlakozott ahhoz az egyetemi könyvtárakból álló kon-

zorciumhoz is, amely közös alkalmazások bevezetését tűzte ki célul. Mindkét pályázat nyert, és ez a felhasználóképzés terén is jelentős többletterhet rótt az Egyetemi Könyvtár könyvtárosaira: az IKR-képzésekbe, a szakmai és közönségrendezvényeken való részvételbe és az új célcsoportoknak szóló felhasználóképzésekbe további kollégáknak kellett bekapcsolódniuk. Az önálló pályázat két új felhasználóképzési célcsoportot állított fókuszba: a középiskolásokat (a közeljövő egyetemi hallgatóit) és a nyugdíjasokat; a konzorciális pályázat pedig a hallgatók és a könyvtárosok publikációs képzését preferálta. A Közösségszolgáltató osztály hét könyvtárosa oktatott, többük konferencián, szakmai vagy közönségrendezvényen adott elő, az egyik középiskolai rendhagyó óra anyagát pedig a Gyűjteménykezelői osztály egyik könyvtárosa készítette és oktatta (1., 2. ábra).

Az 1. ábrán természetesen csak a felhasználóképzések számát, a 2. ábrán pedig az ezeken résztvevők számát jelenítettük meg; ha a konferencián és egyéb rendezvényen elhangzott előadásokat is hozzászámítjuk, a Közösségszolgáltató osztály könyvtárosai 663 embernek 51 alkalommal tartottak oktatást vagy előadást.

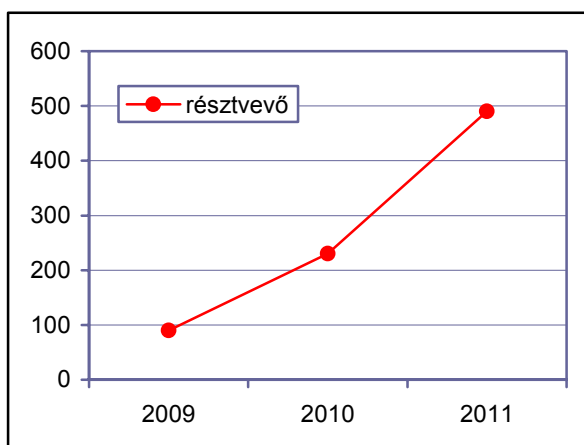
1. ábra Az olvasószolgálat által nyújtott felhasználóképzések és oktatók száma, 2009–2011

A középiskolások számára a célcsoport igényeinek és tudásszintjének megfelelő könyvtárhasználati és adatbázis-használati képzéseket dolgoztunk ki, valamint több új, iskolába is kihelyezhető rendhagyó óra anyagát állítottuk össze. Így jött létre az alábbi portfólió:

- Netblrodalom : Irodalomtudományi és teljes szövegű adatbázisok az ELTE-n – az anyag kétféle verzióban készült el: egy erősebb, tanulmányi

versenyre felkészítő és egy átlagos osztály számára megfelelő szinten – 9-12. osztályosoknak.

- Információgyűjtés a neten – 9-12. osztályosoknak.
- Hogyne tudnád! : Könyvtárhasználati ismertető – 9-10. osztályosoknak.
- Merre tovább? : Pályaválasztási útmutató – 12. osztályosoknak.
- Légy résen! : Netbiztonsági útmutató – 9. osztályosoknak.

2. ábra Az olvasószolgálat által nyújtott felhasználóképzések résztvevőinek száma, 2009–2011

A portfóliót a könyvtár nemcsak az ELTE közoktatási intézményei számára hirdette meg, hanem minden olyan budapesti középiskolába eljuttatta, ahonnan a diákok nagy számban felvételiznek az ELTE-re. A képzéseket a pályázat fenntartási szakaszában is sikerrel hirdettük meg; az iskolák jellemzően a hozzájuk kihelyezett rendhagyó órákra tartanak igényt, a könyvtárhoz kötött programokat, mint a „Nyílt nap középiskolásoknak” – amit 2011-ben két alkalommal is megtartottunk – kevesebben választják. A diákoktól minden képzés és rendezvény végén kérdőíven gyűjtöttük a visszajelzéseket; a válaszokat a portfólió összeállításához és a tananyag testreszabásához használtuk, illetve a könyvtár által nem teljesíthető igényeket jeleztük az iskolának.

A nyugdíjasok számára szintén két alkalommal tartottunk Nyílt napot, amelyen az érdeklődőknek a többi program mellett könyvtárhasználati, illetve internet-használati ismereteket oktattunk.

A hallgatói célcsoport számára – alapképzéses, mesterképzésben részt vevő és doktorandusz

hallgatóknak egyaránt – a konzorciális pályázat keretében a publikációk elkészítésével, kezelésével kapcsolatos képzéseket tartottunk, részben a karokon, részben a könyvtárban, összesen 16 alkalommal. Örömmel vettük, hogy ezek között előre nem tervezett képzések is voltak; a *Bölcsészettudományi Karon* már ismertté váltak az Egyetemi Könyvtár felhasználóképzései, és több tanészék is jelezte igényét egy-egy ilyen tanóra iránt.

Az IKR-képzéseken felül négy további, könyvtárosoknak szóló, adatbázis-használati és bibliográfiakezelőkkel foglalkozó képzést tartottunk. A „Kölcsönző modul” rendszerkönyvtárosa ezen felül rendszeresen tartott többórás konzultációkat.

Ilyen mennyiségű képzéssel a könyvtár nem tudott volna helyben megbirkózni a szolgáltatások időleges csökkentése, az oktatások idejére az internetezésre használt olvasói számítógépek igénybe vétele nélkül. Ezt lehetőleg el akartuk kerülni, viszont a saját pályázatunk miatt csak az okvetlenül szükséges mértékben kívántuk igénybe venni a karok segítségét. Az Egyetemi Könyvtár és a *Könyvtár- és Információtudományi Intézet* közötti együttműködési megállapodás jelentette a megoldást, ami lehetővé tette, hogy egyeztetett időpontokban igénybe vegyük az intézet egyik számítógéptermet. A nagyközönségnek szóló oktatásokat az Egyetemi Könyvtár különböző tereiben és a középiskolákba kihelyezve tartottuk, a különböző ELTE célcsoportok számára pedig igyekeztünk a képzést az illető karra vagy a Bölcsészettudományi Karon igénybe vehető gépterembe kihelyezni.

A 2012-es felhasználóképzési terv és a további tervek

A 2012-es felhasználóképzési tervünk:

- kari igények szerinti,
- egységes tananyagokat használó,
- rendszeres és kiszámítható időpontban,
- állandó helyszíneken tartott,
- kihelyezett képzésekre épülő tervezet.

Végrehajtását a kari és intézeti könyvtárak részvételével terveztük: a könyvtárak szerepet vállalnak az igényfelmérésben, a trénerek biztosításában és képzésében, a tananyagkészítésben, a szervezésben és a képzések vezetésében.

A *Magyar Tudományos Művek Tára (MTMT)* adatbázis feltöltésének az egyetemvezetés elsődleges prioritást adott, emiatt a felhasználóképzés is erre

összpontosít, a fenti elvek most az egyetemi MTMT-adminisztrátor (az Egyetemi Könyvtár Hálózati és módszertani osztályának vezetője) által kiépített MTMT-adminisztrátori hálózatban érvényesülnek. Az egyetemi adminisztrátor és a kari adminisztrátorok a karokon és az Egyetemi Könyvtár oktatótermében, az egyetemi adminisztrátor által összeállított letölthető tananyag segítségével képezik a végfelhasználókat: az alacsonyabb jogosultságú adminisztrátorokat és a szerzőket. Természetesen a Közönségszolgálati osztályon is három kiképzett adminisztrátor készül a Bölcsészettudományi Karon 2012 szeptemberében beinduló képzéssorozatban való oktatói részvételre, amire a központi tananyag egy részét is mi készítjük.

Hamarosan beindul az ELTE *Egyetemi Digitális Tudástár (EDIT)* digitális repozitórium feltöltése is, amely szintén kiemelt fontosságú projekt. A 2012. és 2013. évek felhasználóképzéseit ezekre a projektekre összpontosítjuk, miközben minden eddigi célcsoportunk igényeinek is igyekszünk eleget tenni. A 2012. évi felhasználóképzési tervünkben a már hagyományos – és valamennyi célcsoport, így a hallgatók számára is szolgáltatott – adatbázis- és bibliográfiakezelő-használati tréningek mellett nyugdíjasoknak és középiskolásoknak szóló Nyílt napok, kihelyezett középiskolai órák szolgálják a pályázat fenntartási szakaszát; a rendszerkönyvtárosok hetente tartanak rendszeres konzultációt; szakmai gyakorlaton fogadjuk a könyvtáros hallgatókat. A repozitórium elindulása a tárhely-problémáinkat is megoldja, és lehetővé teszi, hogy a felhasználóképzéshez használt oktatóanyagokat és útmutatókat az EKSZ portálján (<http://konyvtar.elte.hu>) tartósan elérhetővé tegyük a felhasználóknak.

A 2008-tól halmozódó felhasználóképzési tapasztalatok és az ELTE könyvtárai és könyvtárosai közötti egyre szélesebb körű együttműködés nélkül nem tudnánk megfelelni ezeknek az elvárásoknak, miközben az anyagi és emberi erőforrások egyre

csökkenek. Ám a hatékonyan kihasznált emberi erőforrás és a kooperáció segítségével alig három év alatt megteremtettük egy 21. századi elitegyetemről elvárható könyvtári felhasználóképzési modell alapjait.

Irodalom

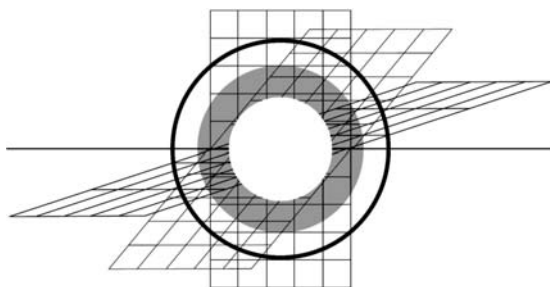
- [1] NITHYANANDAM, K. [et al.]: User Education Programmes and Academic Libraries. = 4th International Convention CALIBER-2006, Gulbarga, 2-4 February, 2006.
<http://ir.inflibnet.ac.in/dxml/bitstream/handle/1944/1331/50.pdf?sequence=1>
- [2] OPAC – Einstieg in Recherche und Bestellung. E-Tutorial. [1-3. Teil]. [Elektronikus dokumentum].
http://www.youtube.com/watch?v=d4L4_qffmZQ
- [3] Web of Science adatbázis. Felhasználói útmutató. [Elektronikus dokumentum].
<http://konyvtar.elte.hu/web/hu/node/410>
- [4] Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Szervezeti és Működési Szabályzata. I. kötet: Szervezeti és Működési Rend. 79. p.
http://www.elte.hu/file/ELTE_SZMSZ_I.pdf
- [5] KÁLÓCZI Katalin: Szervezet az önismeret útján. = TMT, 59. köt. 11–12. sz. 2012. p. 451–458. (ISSN 0041-3917)

Beérkezett: 2012. IX. 25-én.

Bikádi Katalin

1986 óta – egy, a könyvkiadásban töltött időszakot leszámítva – felsőoktatási könyvtárban tájékoztató könyvtáros. 2010 óta az ELTE Egyetemi Könyvtár Közönségszolgálati osztályát vezeti. Az ELTE-t képviseli a Magyar Tudományos Művek Tára Bibliográfiai szakbizottságában.
E-mail: bikadi.katalin@lib.elte.hu

Az ELTE-publikációk hazatérnek

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE) oktatóinak publikációi nagy számban lelhetőek fel számos nemzetközi és hazai adatbázisban. 2006-ban monumentális vállalkozás eredményeképpen két kötetben ELTE intézményi bibliográfia jelent meg¹, azzal az ígérettel, hogy mindaz elektronikus formában lesz elérhető, ami benne van, ami kimaradt belőle, s ami még ezután jelenik meg². El kellett még telnie néhány évnek ahhoz, hogy ez a múltjában, hagyományaiban és jelenlegi kutatási potenciáljában is nagy publikáció-előállító intézmény korszerű eszközzel tudja reprezentálni tudományos teljesítményét. Aki megkétszereződik be a modernizációba, egyfelől kényszerpályán mozog, másfelől viszont a fejlődés magasabb fokán léphet be, átveheti a korábban elindulók tapasztalatait, és nem kell megfizetnie a korszerűbb és olcsóbban működtethető eszközökre való váltás költségeit.

A nyilvántartás forrásai

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem 25 ezer főt meghaladó hallgatóságát³ mintegy 2000 oktató szolgálja ki⁴. Az általuk készített tanulmányok és tananyagok egy részét az ELTE jelenteti meg. Ide tartoznak az éves rendszerességgel kiadott, különböző tudományterületekhez kapcsolódó annalesek, a reprezentatív alkalmi tanulmánykötetek, amelyek egy-egy kutató vagy kutatóműhely évfordulójához kötődnek, az egyetemi tankönyvek és jegyzetek, a doktori iskolák és más kutatószervezetek egyéb folyóiratait, kiadványait.

Nyilvántartás szempontjából az ELTE által megjelentetett publikációknak kellene a legkevésbé gondot okozniuk. Ez több okból sincs így. Eleve nehéz követni, hogy az ELTE egyes szervezeti egységei – a 8 kar, illetve azon belül az intézetek, tanszékek, laboratóriumok, és a karon kívüli szervezeti egységek – mit jelentetnek meg. Emellett a kiadványok jelentős részét publikáló Eötvös Kiadó és az ELTE között sincs már az a közvetlen összefüggés, mint a korábban megszüntetett Egyetemi Nyomda és az ELTE között volt, és a közbeszerzési szabályok következtében másutt is jelennek meg ELTE-kiadványok. Tovább bonyolítja a helyzetet, hogy élve a kor adta praktikus és olcsó megoldással, a kiadványok egyre nagyobb számban már csak elektronikusan jelennek meg, többnyire eldugott szervezeti egységi honlapokon.

A publikációk döntő hányada azonban nem ELTE-kiadványokban, hanem egyéb hazai és külföldi könyvekben és folyóiratokban lát napvilágot. Az egyes tudományterületek sajátosságainak megfe-

lelően a megjelenés helye jellemzően más és más, de általánosságban elmondható, hogy a természettudomány területén születő tudományos – nem ismeretterjesztő vagy oktatási célból írt – közlemények legnagyobb része külföldi folyóiratokban jelenik meg. Nem mellékesen az ELTE Természettudományi Karának szerzői közül kerül ki az ELTE 50 leggyakrabban hivatkozott szerzőjének 90%-a. Ez annak is köszönhető, hogy publikációik a nemzetközi adatbázisokban jól reprezentáltak. A human területek tanulmányai ezzel szemben jellemzően magyar nyelven olvashatók, és a folyóiratok mellett tanulmánykötetekben is nagy számmal fellelhetőek.

Az ELTE által kiadott kötetek nyilvántartása az ELTE könyvtárainak közös integrált könyvtári rendszerében – a nemzeti könyvtár országos nyilvántartásához hasonlóan – azon alapul, hogy „köteles példányuk” bekerül-e a könyvtári állományba. A három pedagógiai kar (*Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar, Pedagógiai és Pszichológiai Kar, Tanító- és Óvóképző Kar*) állományának a közös könyvtári rendszerbe integrálásáig az ELTE gépi könyvtári katalógusában nem folyt olyan analitikus feltárás, amely a könyvekben vagy folyóiratokban megtalálható tanulmányokat is feltárta volna.

A magyar kulturális örökség részét képező úgynevezett hungarikumok nyilvántartását az *Országos Széchényi Könyvtár* célozta meg, pontosan meghatározva, mit is kell érteni alattuk⁵:

- Magyarország mindenkori területén bármely nyelven jelentek meg,
- Magyarország mindenkori területén kívül magyar nyelven jelentek meg,

- magyar, illetve magyarországi szerzőtől bárhol, bármilyen nyelven jelentek meg,
- tartalmukban magyar, illetve magyarországi vonatkozásúak.

A nyelvi, területi, személyi és tartalmi hungarikumok közül az ELTE-publikációk a személyi hungarikum körébe tartoznak: „magyarországi szerzőtől bárhol, bármilyen nyelven jelentek meg”.

A tíz éve kiadott „Könyvtárosok kézikönyvé”-ben *Murányi Lajos* a *Magyar Nemzeti Bibliográfia* rendszerének ismertetését a Fehér foltok⁶ címet viselő alfejezettel zárta. Ebben kaptak többek között helyet a csak interneten megjelenő tartalmak is. A nemzeti bibliográfia szolgáltatásának helyzete azóta csak tovább romlott. Egyik legfontosabb elemének – a folyóirat-repertóriumnak – szolgáltatását nem sikerült fenntartani az interneten elérhető adatbázisban, így az a szituáció állt elő, hogy helyét részben más szolgáltatások töltik be. Létrejött a *Humanus* adatbázis, amely továbbra is a nemzeti könyvtár szakmai irányításával a humán területeken publikált cikkeket és a kötetekben megjelenő tanulmányokat tárja fel. Emellett a *Miskolci Egyetem* könyvtárának gondozásában működik egy olyan tartalomjegyzék-adatbázis, amelyet a könyvtárak és a szerkesztőségek közösen és önkéntesen építenek a Magyarországon megjelenő folyóiratok tartalomjegyzékét feltöltve. Ez a magyar folyóiratok tartalomjegyzékeinek kereshető adatbázisa (MATARKA), amely jellegéből adódóan tanulmánykötetek tartalmát nem veszi fel, viszont nem csak a humán terület folyóirataira terjed ki. Nem kívánok itt kitérni azokra a kiegészítésül még

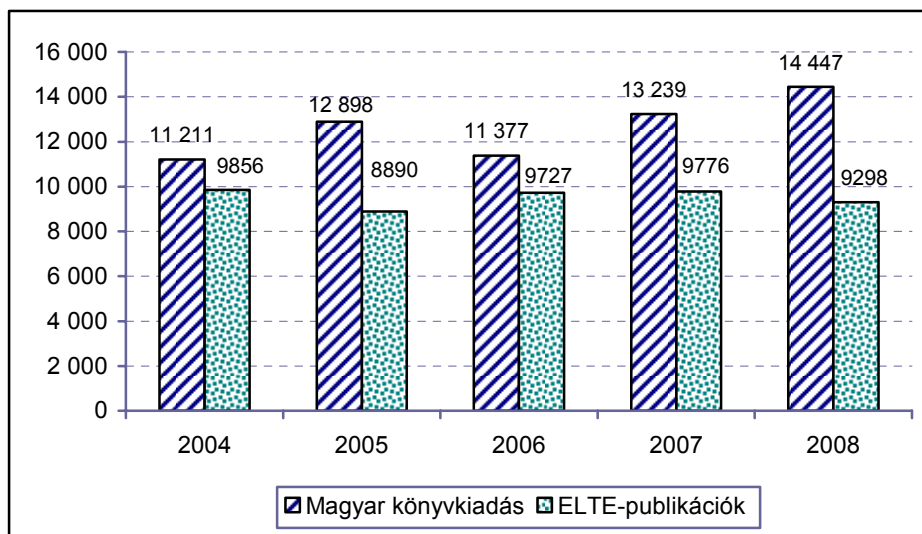
figyelembe vehető, hazai könyvtárak és dokumentációs központok által épített szakbibliográfiákra, amelyeknek vagy nincs adatbázisformája, vagy ha van is, az adatok átvétele nehezen valósítható meg belőlük.

Ami a külföldi folyóiratokban és könyvekben megjelenő, az ELTE számára kiemelten fontos publikációk körét jelenti, ezen a területen a nemzeti könyvtár a külföldi magyar szervezetek kiadványaira, illetve a kulturális vonatkozású tartalmakra koncentrál. Forrásul maradnak a nemzetközi általános és szakterületi adatbázisok. Ezekben az adatbázisokban a magyar vonatkozású humán tartalmak témájuk és nyelvük miatt általában nem jelennek meg.

Az ELTE-publikációk mennyisége⁷ az országos könyvterméshez⁸ viszonyítva sem elhanyagolható (1. ábra), így kijelenthető, hogy nyilvántartásának hiányossága a magyar kulturális örökség felmutatásában is jelentkezik.

Összegezve, az ELTE-publikációk feldolgozásának forrásaiban a „fehér foltok” az alábbiak:

- csak interneten megjelent, adatbázisok által nem feldolgozott tartalmak,
- nem humán tartalmú tanulmánykötetekben található közlemények,
- humán tartalmú, de kötelempéldányként be nem szolgáltatott tanulmánykötetekben található közlemények,
- önkéntesen a MATARKA rendszerbe fel nem töltött folyóiratok tartalma.

1. ábra Az ELTE-publikációk és a magyar könyvkiadásban megjelenő címek mennyisége

A publikációs adatbázis

El lehet képzelni rajta, hogy mennyire volt korszerű 2006-ban adatbázisháttér nélküli publikációs almanachot kiadni, mindenesetre a kiegészítéshez és folytatáshoz utólag létrehozandó adatbázis nem valósult meg.

Időközben azonban a *Magyar Tudományos Akadémia (MTA)* kezdeményezésében 2008 második felétől szerveződött egy országos publikációs adatbázis. Az ELTE *Keszei Ernő* professzor úr személyében az előkészítő bizottságban is részt vett, és végül 2009. július 1-jétől elindult a *Magyar Tudományos Művek Tára*. Az elmúlt 15 évben sok adatbázis létrejöttét, szünetelését vagy takaréklángon működését, illetve megszűnését megéltük. Az MTMT alapító intézményei viszont garanciát nyújtanak arra, hogy e mögött a kezdeményezés mögött komoly szerveződés áll: az MTA mellett a *Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság (MAB)*, a *Magyar Rektori Konferencia (MRK)*, az *Országos Tudományos Kutatási Alapprogramok (OTKA)* és az *Országos Doktori Tanács (ODT)*. Ez azt jelenti, hogy az a személy vagy intézmény, aki/amely a tudományos életben címre vagy forrásra pályázik, előbb-utóbb nem tudja megkerülni, hogy tudományos teljesítményét tükröző közleményei ne kerüljenek be az MTMT-be.

Az alapító intézmények tevékenységéből következik, hogy ha sorra vesszük a bibliográfiák alapfunkcióit, akkor éppen az informatív funkció nem dominál. Az MTMT állandó jelzőjének a „közhiteles”⁹ szó tekinthető, amely a bibliográfia három másik alapfunkciójából – számbavétel, azonosítás, reprezentativitás – vezethető le. A tudományszervezési feladatok felelősei vagy egy könyvtáros számára nyilvánvaló, hogy miért is van szükség egy ilyen adatbázisra¹⁰, ugyanez azonban nem feltétlenül világos a rendszert informatív szándékkal használni kívánók számára. A Magyar Tudomány Tudós Fórum rovatában megjelent vitairatában¹¹ a tudós szerző erre mutat rá: „Bevallom azonban – s gyanítom, így van ezzel a legtöbb természettudománnyal foglalkozó kollégám –, hogy soha, egyetlenegyszer sem kerestem benne semmit fennállása óta”. Szerinte az MTMT mellett leírt hivatalos érvek „sem jelentik az adatbázis valódi hasznát”. A továbbiakban azt firtatja, hogy „... nekünk miért kell egyik adatbázisból a másikba töltögetni az adatokat? Miért nem lehet az MTMT egy nem kötelező opció?”. Szívesen osztanám a szerző véleményét, de számomra pesszimizmusra ad okot, hogy az idén három hasznos nemzetközi

tudományos adatbázis előfizetése is megszűnt az ELTE-n. Amit viszont nem szoktak megemlíteni az MTMT-vel kapcsolatban – mert szervezői és felhasználói szemszögből sem tűnik szembe, viszont könyvtári szempontból feltétlenül megemlíttendő – az az, hogy az MTMT kimondatlanul is felvállalta a tudományos publikációk személyi hungarikumának vonatkozásában a Magyar Nemzeti Bibliográfiának azt a fehér foltját, hogy a magyarországi szerzőktől bárhol, bármilyen nyelven megjelenő publikációkat nyilvántartja.

Az MTMT révén az ELTE számára tehát egyszer csak a „semmiből lett” egy publikációs adatbázis – menedzserekkel, fejlesztő gárdával és rendszer-adminisztrátorokkal az MTA személyi állományából, olyan szolgáltatáscsomagokkal, mint az impaktfaktor és a Hirsch-index számolása, vagy a duplumok dokumentumtípusok szerint specializált szűrése, valamint olyan háttér-adatállományokkal, mint a folyóiratok impaktfaktorértéke. Emellett a fejlesztés irányát két, a tagintézmények delegáltjából álló szakbizottság határozza meg informatikai és bibliográfiai vonatkozásban. Ezek után nehéz lenne megindokolni, hogy miért is kellene kifejleszteni a korábban tervezett saját publikációs adatbázist.

Az ELTE 2006-ban nyomtatásban megjelent *Publikációs Almanachja* felépítésében egyszerű elvet követ. Az ELTE szervezeti egységein – karok, intézetek, tanszékek – belül oktatók publikációs jegyzékei találhatóak, és mivel a szervezeti egységek az oktatott tárgyakat tükrözik, ez egyúttal a téma szerinti visszakeresésre is valamennyire lehetőséget nyújt. A publikációk leírása sem bonyolult: szerző, cím és a forrás adatai. Egy szerzői index segíti még az eligazodást. A két, oktatói publikációkat tartalmazó kötet mellett egy harmadikban dolgozták fel a doktori disszertációkat¹².

Míg a nyomtatott publikációs almanachhoz a publikációs listák megadása nem igényelt mást, csak „gépírói” tudást, addig a publikációs adatbázis feltöltése teljesen más kompetenciákat követel meg, mégpedig éppen azokat az ismereteket, azt a fajta hozzáértést, amit mi, könyvtárosok szeretünk magunkénak tudni: dokumentumismeretet, adatbázis-használati ismeretet és a publikációk adatainak szakszerű bevitelét egy adatbázis meghatározott mezőibe. A korábbi gyakorlathoz hasonlóan az ELTE több szervezeti egysége is titkárnőket bízott meg azzal, hogy az adott szervezet szerzőinek publikációit felvigye az MTMT-be, ez viszont – szemben a publikációs almanach összeállításának tapasztalataival – a legtöbb esetben

részükről teljes kudarccal végződött, jelentős késést okozva az adott szervezeti egység publikációinak feltöltésében. Nem véletlen, hogy az MTMT szervezői a társult intézményekben a könyvtárosokat kérték fel a rendszeren belüli helyi adminisztrációs feladatok ellátására és a saját adatukat rögzítő szerzők támogatására. Jelenleg a 23 társult intézményben több mint 500 helyi adminisztrátor végzi ezt a munkát¹³. Az ELTE számára az MTMT két központi jogosultsággal rendelkező, intézményszintű adminisztrátor jelenlétét engedélyezte, akik tovább oszthatják intézményen belül az alacsonyabb szintű jogosultságokat. A karokon egy-egy kari hatáskörrel rendelkező adminisztrátor van, valamint számos intézeti adminisztrátor a karokon belül. Vannak még olyan támogató adatfeltöltők, akik adminisztrátori jogokkal nem rendelkeznek, de szerkesztői jogosultságuk kiterjed a hatáskörükbe adott szervezeti egység minden szerzőjének publikációs listájára.

A nyomtatott publikációs almanachhoz képest természetesen az adatbázisba felvihető adatok köre sokkal bővebb. Az MTMT-ben a leglényegesebb különbség az, hogy nemcsak a publikációk leírása, hanem az egyes közlemények idézettsége is bekerül az adatbázisba.

A nyomtatott kiadványban a szerzőnkénti listák szerinti szervezés egyszerre azt is jelenti, hogy egy publikációt annyiszor tartalmaz a kiadvány, ahány társszerzője van. Az MTMT-ben a „közhitelesség” a szerzői és az intézményi teljesítmény reprezentálására vonatkozik, ezért a rendszer egyik prioritása, hogy egy publikáció ne duplikálódhasson, így csak egyszer legyen elszámolható. A szerző felvétele az MTMT-ben a könyvtári rendszerekhez hasonlóan kétféleképpen történik: egy leíró mezőben rögzítve, abban a formában, ahogyan a közlemény szerepelteti, és egy egységesített névalak (authority rekord) hozzárendelésével. A leíró mezőben azonban kikötés, hogy a társszerzőket pontosvesszővel kell elválasztani. Az egységes névalakhoz felvett háttéradatok között az MTMT-s azonosítószám szolgál arra, hogy a rendszerben a szerző egyértelműen azonosítható lehessen, míg a szerző neve mögött zárójelben megjelenő kutatási szakterület feltüntetése a felhasználók és társszerzők számára segíti a hasonló névalakú szerzők egyértelmű megkülönböztetését.

Az MTMT-ben az osztott „katalogizálás” az adatgazdai jogon keresztül valósul meg, azaz csak az tud szerkeszteni vagy törölni egy publikációt, aki az adat gazdája. Adatgazdai jog nélkül a szerző-

nek csak különböző listák előállítására és idéző közleménynek a publikációhoz rendelésére van felhatalmazása. A közlemény első tulajdonosa az, aki felvitte, de az adatgazdai jog továbbadható, vagy a társszerző adminisztrátora által átvehető. Ez az oka annak is, hogy a szerző vagy adminisztrátor az éppen szerkesztett többszerzős közleményben a társszerzők közül egyedül annak a szerzőnek a nevéhez tud egységesített névalakot rendelni, aki a szerkesztett publikáció adatgazdája. A rendszer adminisztrátorai belépésükkel egy intézmény, vagy egy azon belüli hierarchiaszint egyes publikációihoz férnek hozzá. A szerzők számára belépéskor saját irodalomjegyzékük szerkeszthető, azok a publikációk, amelyekhez egységesített szerzői névalakjuk hozzá van rendelve. Ahogyan egy könyvtári feldolgozáskor is, a feltöltés előtt ellenőrizni kell, hogy a feltöltendő publikáció nincs-e már benne az adatbázisban. Ha a behasonlított tétel már szerepel a rendszerben, a szerző egységesített nevének az adott publikációhoz adásával a publikáció megjelenik a szerzői név saját listáján. Így jeleníthető meg a rendszerben valójában csak egy példányban tárolt közleményrekord minden társszerző publikációs listáján.

A publikáció intézményhez kapcsolása részben hasonló a nyomtatott kötetben alkalmazott megoldáshoz – a szerző egyetlen intézmény adott szervezeti egységéhez kapcsolható. Ettől függetlenül a szerző publikációs listájának minden egyes tételénél külön meg kell határozni, hogy az adott publikáció melyik intézményhez, illetve szervezethez kapcsolódva jött létre. Egy főállású ELTE-kutató például meghívottként más kutatócsoport tagjaként, más laboratóriumban is kutathat. A természettudományos közlemények első oldalára felkerül, hogy a szerző egy adott cikkét mely intézmény nevében publikálta (affiliáció); ez rendszerint a nívósabb adatbázisok rekordleírásaiban is megtalálható. Más tudományágaknál ez sajnos nem jellemző. Az MTMT jelenlegi rendszere nem tudja jól kezelni a szervezeti egységek megváltozását és historikus felvételét, ez várhatóan az 1992 ősszel befejeződő továbbfejlesztés kiemelten kezelt feladata lesz. Ebben a vonatkozásban az ELTE-nek is vannak adósságai; még a szervezeti egységek egységes központi nyilvántartásáról sem beszélhetünk, mert mások a szempontjai az ELTE tanulmányi rendszerének és a költséghelyeket nyilvántartó könyvelés rendszerének. Ezért az ELTE-n is megkezdődött egy olyan szisztéma kidolgozása, amelynek alapján a szervezeti egységek egyértelműen azonosíthatók, változásuk nyomon követhető és historikusan nyilvántartható.

Publikációs adatbázisként az MTMT-ben magától értetődik a tanulmányok analitikus feldolgozása. Folyóiratcikk esetében a cikket tartalmazó folyóiratot egy listából kell kiválasztani cím vagy ISSN szám alapján, ha pedig még nincs a rendszerben, az adminisztrációtól kell kérni felvételét. Könyv vagy konferenciakötet esetében egy másodlagos behasonlításra is szükség van: ha a publikáció nem is volt a rendszerben, a forrásdokumentum már bekerülhetett. Ha már megvan a tanulmánykötet, akkor a találati listából az űrlap alsó részébe nem szerkeszthető leírásként emelkedik be, fölülte pedig csak a tanulmány adatait kell kitölteni (szerzők, cím, oldalszám).

Az intézményen, szerzőn, folyóiraton kívül egységesítetten kezelt, listából választható adat még a kiadó, a megjelenés helye, országa (konferencia esetében) és a nyelv. Ezeket az adatokat az adminisztráció veszi fel a rendszerbe az első előfordulásukkor, az adatbevitel kérésére. Ha egy közleménynek több kiadója, megjelenési helye, országa, vagy nyelve van, akkor egy mezőbe egymás után viszi fel az adatokat a központi adminisztrátor – például a nyelvhez azt, hogy „angol, német, olasz, magyar”. Ezek az adatok tehát nem ténylegesen egységesített adatok. Ez nemcsak adatbevitel közben okoz kényelmetlenséget a listában kereséskor (az ismétlődő adatok sorrendje például éppen a nyelv esetében más lehet, mint ahogy a dokumentumban szerepel), hanem importáláskor betölthető olyan tétel, amely már benne van a rendszerben, mert a duplumellenőrzésben szereplő adat – mint amilyen a kiadó is – más formában szerepelt a rendszerben, mint a betöltött új rekordban.

A közhitelesség megvalósításának az adatok minősége és egyszeri előfordulása mellett a háromszintű kategorizálás a legfontosabb eszköze az MTMT-ben. A jelleg, a típus és a besorolás azok a kategóriák, amelyek alapvetően meghatározzák a publikációk értékelését. A jelleg megadásával nyilatkozik a szerző arról, hogy a publikáció tudományosnak számítható-e. Általában egy napilapban megjelent közleményt közéletinek szoktak számítani, egy ismeretterjesztő folyóiratban megjelent írást ismeretterjesztőnek, a nem felsőoktatáshoz kötődő tananyagokat oktatásinak, és megjelent az alkotástípus is az MTMT-ben a művészeti és a mérnöki munkákhoz. Nem mindig egyszerű a jelleg meghatározása, viszont az MTMT-ben a döntésnek komoly súlya van, mert a tudományometriai táblázatba csak tudományos jellegű közlemény kerülhet be. Az MTMT nyilvánosan kereshető felületén az alapértelmezettként megjelenő lista is

csak a tudományos publikációkat tartalmazza. A másik kategorizálás a típus. Ez levezethető a hivatkozási adatátviteli szabványokból. Ezek az alapvető dokumentumtípusokat jelentik, mint a könyv, a folyóiratcikk, a könyvfejezet, a konferenciaközlemény stb. A legszerteágazóbb kategorizálás a besorolás. Ide tartoznak az egyes tudományágak különböző publikációs műfajai: szakcikk, szerkesztői levél, összefoglaló cikk stb. Vannak olyan tudományterületek, amelyeknél még nincsenek egyértelműen meghatározva a besorolási kategóriák, például a jogi közleménytípusok nehezen feleltethetők meg a jelenlegi besorolási kategóriáknak. A besorolások meghatározásánál a vitákat kiváltó egyik ok az, hogy a kategóriák karbantartói az áttekinthetőséget úgy kívánják biztosítani, hogy a tudományosság szempontjából hoznak létre, hagynak el vagy vonnak össze kategóriákat. Ez viszont a bibliográfia funkciói felől megközelítve csak a számbavételi funkciónak, jelesül a tudományos érték felőli speciális mérésnek felel meg. A listák előállításánál ugyanakkor szükség lehet olyan, a publikációkat egy bizonyos reprezentatív szempontból egy csoportban megjelenítő kategóriákra, amelyek a tudományosság szempontjából beolvashatók lennének más kategóriába. Kis számuk miatt például különböző záródolgozatok egy kategóriába sorolása nem okoz gondot a megjelenésükben. Más volt a helyzet, amikor a *Bibliográfiai Szakbizottság* a szóban elhangzott előadások nem besorolt kategóriába átsorolásáról döntött. Azok számára, akik egy helyen szeretnék felmutatni teljes tudományos tevékenységüket, ez a változás nem teszi lehetővé, hogy előadásait jól elkülönített csoportban jelenítsék meg.

Mivel több tízezer szerző dolgozhat a rendszerben, nagyon fontos a duplumok szűrésének megoldása. Ez a szerző, a cím és a megjelenés éve alapadatokon kívül dokumentumtípusonként más és más adatokon alapul. A könyveknél közéjük tartozik az ISBN és a kiadó, a tanulmányoknál a kezdő oldalszám, és ha folyóiratban jelennek meg, akkor még az évfolyamszám is. A duplumellenőrzés szorosan összefügg a bibliográfia azonosítási funkciójával, de érdemes közelebbről is megvizsgálni, hogyan érvényesülnek az MTMT-ben a bibliográfiai funkciók.

A számbavételi funkció kiegészül a tudományos érték mérésével is, amire alapbeállításaként az impaktfaktor és a Hirsch-index kiszámítása van beállítva, de tudományterületenként eltérő számítási módszert lehet alkalmazni, ami mögött ebben az esetben az akadémiai osztályok szerinti csoportosítás áll. A rendszer által generált tudomány-

metriai táblázatokból az is megállapítható a szerző számára, hogy a publikáció forrásául szolgáló folyóiratról a rendszerbe bekerült-e a lektoráltság tényét rögzítő adat.

Az azonosítási funkció érinti egyrészt a dokumentumok, másrészt a szerzők azonosítását. A dokumentumok azonosítása a hitelesség ellenőrzésének kiemelt feladatát támogatja. Egyre nagyobb jelentőségűvé válik a digitális dokumentumok azonosítója, a Digital Object Identifier (DOI), amelynek segítségével az interneten közvetlenül megtalálhatók a dokumentumok, eredeti megjelenési helyükön. Az ISBN egyedi azonosítóként való alkalmazása több problémát is felvet: írásmódja eltérő (szóközzel, kötőjellel vagy egyben), lehet 10 vagy 13 jegyű, és több országban adnak ilyet külön a fűzött és a kötött kiadásoknak is. Fontos szerepe van még a dokumentumok azonosításában az adatbázis-azonosítók feltöltésének. A hazai adatbázisokba szakszerűen feltöltött publikációk számának növelésében az ELTE könyvtárainak is jelentős feladata van, ki kell szélesíteni azoknak a folyóiratoknak a körét, amelyeknek tartalomjegyzékét a Matarkaba rendszeresen feltöltjük, fel kell mérni azokat a tanulmányköteteket is, amelyek nem kerültek be a Humanus adatbázisba, és ezek pótlására az adatbázis gazdáinak elküldeni a szükséges információkat. A hazai adatbázisok rekordjainak átadásában és átvételében még sokat kell javulnia az átadó rendszereknek és a fogadó MTMT-nek is. A könyvtárosok útmutatói alapján készült rendszerek adatátvitelének hibái részben a könyvtárosi precizitásból erednek – például a nem szabványos forrásból származó adat szögletes zárójelben való megadása, vagy a szabványok Magyarországon elterjedt bizonytalan alkalmazása. Ezek közé tartozik a szabványos nyomtatási kimenetben a mezők végére megkövetelt központosítási jelek különböző adatbázisokon belüli következtelen alkalmazása vagy elhagyása.

A szerzők is hozzájárulhatnak az azonosítás sikeréhez, ha a nagy nemzetközi adatbázisokban is karbantartják publikációs listájukat – azaz az adott rendszerben kapott egyedi szerzői azonosítójukhoz hozzárendelik publikációikat. Így nevükre keresve bárki számára tisztán csak az ő publikációik jelennek meg, a hozzájuk kapcsolódó idézettséggel együtt. Az általános adatbázisok közül érdemes szerzői irodalomjegyzéket összeállítani a *Web of Science* (ResearcherID), a *Scopus* és a *Google Scholar* adatbázisokban – ezeket az azonosítókat be lehet vinni az MTMT szerzői adatlapjára is. Azokban a szakterületi adatbázisokban is célszerű

ezt megtenni, amelyekben rendszeresen megjelennek a szerző publikációi, például a *SciFinder* kémiai adatbázisnak is vannak ilyen szolgáltatásai. A szerzők számára ez nyilvánvalóan sok munka. Ezzel az adatbázis-forgalmazók is tisztában vannak, éppen ezért többféle megoldásba is befogtak. A Web of Science bevezeti az intézményi regisztrációt, ahol a szerzői listák karbantartását adminisztrátorok is végezhetik. A tervek szerint még 2012-ben megjelenik a legnagyobb adatbázis-forgalmazók, kiadók és egyetemek összefogásával egy univerzális szerzői azonosító, az ORCID¹⁴ A *Nature* hasábjain megjelent, erről szóló cikk¹⁵ felemlégeti azokat a rekorderszerzőket, akiknek a neve a leggyakrabban fordul elő a nemzetközi adatbázisokban. A listavezető Y. Wang, 3926 publikációval – csak persze sok különböző szerző viseli ezt a nevet.

Az informatív funkció sikerességéhez a kritikus tömeg is szükséges, ami 1012 nyár közepén elindult kétéves továbbfejlesztési projekt végére várhatóan rendelkezésre fog állni, egy, a jelenleginél sokkal fejlettebb keresőfelülettel együtt.

A reprezentatív funkcióról már korábban is esett szó abban a vonatkozásban, hogy a besorolási kategóriák nemcsak a tudományometriai szempontok szerinti csoportosításban, hanem a megjelenítés rendezettségében is szerepet játszanak. A szerzők és az intézmények, illetve az intézményeken belüli szervezeti egységek tudományos teljesítményét reprezentáló listák, táblázatok és statisztikák akkor állnak elő a megfelelő formában, ha az adatok bevitele és a besorolási kategória kiválasztása körültekintően történik.

Mindezek alapján látható, hogy egy bibliográfiai adatbázis építése jóval többel kecsegtet, mint egy gépelt lista, bonyolultsága miatt viszont szerzőknek és rendszeradminisztrátoroknak egymást támogatva kell végezniük ezt a feladatot. Az ELTE számára egy saját fejlesztésű rendszerben elég nehéz lett volna megteremteni ezt a sokrétű funkcionalitást, de látni kell, hogy az országos publikációs rendszer megléte sem old meg mindent az ELTE helyett. A szervezeti egységek nyilvántartásának rendezését követően megoldandó nagyobb saját feladat még a közlemények teljes szövegének archiválása.

Az intézményi repozitórium

Funkcionalitásában bármilyen jó is legyen egy interneten elérhető bibliográfiai adatbázis, ma már

alapvető igény a felhasználók részéről, hogy amire joguk van hozzáférni, azt a találati listából link segítségével egy kattintással el is érjék. Az MTMT lehetőséget kínál a teljes szövegekre mutató linkek felvételére, beleértve a DOI azonosító rögzítését is, de nagyon sok tételhez nincs ilyen megadva. A teljes szövegek tárolása azonban már nem tartozik az MTMT alapfunkciói közé. Az ELTE számára viszont a publikációk adatainak nyilvántartása mellett az is fontos, hogy a főállású kutatói által készített publikációk teljes szövegei is részét képezzék az ELTE tudásvagyonának, mégpedig nem valahol az ELTE szervezeti egységeinek elszigetelt portáljaira feltöltve, hanem az intézmény teljes publikációs tevékenységének archiválására kialakított dokumentumszerveren, az úgynevezett intézményi repozitóriumban.

Az intézményi repozitórium funkcionalitása eltér a bibliográfiai adatbázisokétól, a hangsúly a szabályozható hozzáféréseken, az adatok hordozhatóságán és a hosszú távú megőrzésen van. A repozitórium szoftver-beszerzéséhez a forrás előteremtése az *ELTE Pályázati és Innovációs Központjának* köszönhető, a technikai hátteret pedig az *ELTE Informatikai Igazgatósága* biztosítja. Az ELTE informatikai infrastruktúrájában a közelmúltban végbement változások járultak hozzá ahhoz, hogy ebben a típusú alkalmazásban gondolkodhatunk. Lehetővé vált az általános felhasználói azonosítási rendszer (Shibboleth) használata, amelyet a beszerzendő új rendszer is át tudott venni. Emellett a kialakított informatikai felhőben a konszolidált számítógépes környezet erőforrás-takarékos lehetőséget és biztonságos, 24 órás háttérkiszolgálást nyújt egy olyan erőforrás-igényes alkalmazás üzemeltetéséhez, mint az intézményi repozitórium. Ebben az informatikai felhőben található többek között az ELTE könyvtárainak közös integrált könyvtári rendszere is.

Az intézményi repozitórium közbeszerzési tendere 2011-ben történt meg, és a tenderkiírás az „Open Society Institute: A Guide to Institutional Repository Software, 3rd Edition, August 2004” dokumentumban meghatározott követelmények teljesítését írta elő. A tendert a *Monguz Kft.* nyerte meg, amely az egyik piacvezető hazai előállítású integrált könyvtári rendszer, a *Huntéka* fejlesztője. Bár a szállítónak van saját fejlesztésű, teljes szövegek archiválására kialakított rendszere (JaDoX), a kiírt tender alapján úgy döntöttek, hogy az ELTE számára szállítandó rendszert a DSpace-szel valósítják meg, azt konfigurálják, és ahhoz fejlesztenek, hogy a követelmények teljesüljenek. A DSpace a

világ egyik legelterjedtebb repozitóriumszoftvere, így folyamatosan fejlesztik, és számos, a DSpace „közösségben” elterjedt szolgáltatása is garantáltan hosszú távon működni fog. Közülük számunkra az egyik legfontosabb a *Handle* azonosító használata¹⁶, amit az ELTE számára is előfizetünk a dokumentumok egyedi és állandó – rendszer- és szerverfüggetlen – azonosítására.

Az így kialakított rendszer az *ELTE Digitális Intézményi Tudástár (EDIT)* nevet kapta. Menedzselését és működésének támogatását is az MTMT bevezetése során létrejött könyvtárosokból álló csapat koordinálja. A nagy különbség az MTMT-hez képest az, hogy itt nem áll rendelkezésre egy országos menedzseri, fejlesztői és adminisztrátori támogatás, minden az ELTE és a Monguz Kft. munkatársaira hárul.

A publikációk nyilvántartásával kapcsolatban ELTE-szintű szabályozás jelent meg. A „6/2012. (II. 23.) számú rektori utasítás az Eötvös Loránd Tudományegyetem publikációs tevékenységének nyilvántartásáról” tartalmazza az MTMT-be való feltöltés rendjét és kötelezettségeit, és arról is határoz, hogy a publikációk teljes szövegeinek az EDIT-be kell kerülniük. A könyvek kivételt képeznek ez alól, ezeknél a teljes szöveg feltöltése helyett csak a címlapok, a tartalomjegyzék és az irodalomjegyzék feltöltése kötelező. A feltöltés a kiadói jogok miatt nem jelent egyben szolgáltatást is. A tender egyik alapvető feltétele volt, hogy lehessen embargót, azaz a dokumentumok hozzáférést szabályozó késleltetési időt is beállítani a kiadói jogok függvényében.

Az EDIT az alábbi ELTE-s tartalmak szolgáltatását célozta meg:

- az ELTE oktatóinak és kutatóinak publikációi – a teljes szövegekhez a leíró adatokat az EDIT az MTMT-ből veszi át, induláskor XML formátumban, az MTMT továbbfejlesztése után OAI-PMH protokollal;
- az ELTE oktatóinak és kutatóinak a publikálást megelőző fázisokban közreadott közleményei, a kiadói engedélyek függvényében biztosítva a teljes hozzáférést;
- EU projektek keretében létrehozott kötelezően és szabad hozzáféréssel megjelenítendő publikációk;
- az ELTE oktatói, kutatói és hallgatói által létrehozott szürke irodalom; ez magába foglalja a záró dolgozatokat is, amelyek közül a szakdolgozatok legalább archiválási céllal kerülnek be, valamint a doktori disszertációkat és téziseket nyilvánosan is hozzáférhető formában – mindkét zá-

ró dolgozat típus feltöltése a közeljövőben össze lesz hangolva a tanulmányi rendszerben kialakított jóváhagyási folyamattal;

- ELTE-kiadványok – az adott szervezeti egységhez feltöltve, de összességükben reprezentatív gyűjtőoldalon is megjelenítve;
- ELTE-s eseményekhez kapcsolódó anyagok – az adott szervezeti egységhez feltöltve, de összességükben reprezentatív gyűjtőoldalon is megjelenítve;
- egyes szervezeti egységek munkájához kötődő speciális szakterületi adatbázisok adatállománya;
- e-learning rendszer kurzusainak oktatási anyagai;
- internet és intranet oldalak nagyméretű háttéranyagai;
- az ELTE könyvtárainak digitalizált anyagai;
- az egyetem által beszerzett e-könyvek;
- az *ELTE Pályázati és Innovációs Központja* által kezelt pályázatok, szerződések, szabadalmak.

A klasszikus intézményi repozitórium alapvető szervezési elve a szervezeti egységek szerinti tagolás. Erre épülve lehetőség van a szervezeti egységek anyagaiból összeállított virtuális gyűjtőoldalak kialakítására is, amilyen például az ELTE rendszeresen megjelenő kiadványaihoz egy oldalról közvetlen hozzáférést biztosító gyűjtemény. Kialakítható egy olyan szerzői gyűjtőoldal típusa is a rendszerben, amelyen egy szerző jelenítheti meg publikációs tevékenységét – akár repozitóriumon kívüli forrásokra is hivatkozva.

A repozitórium egyik fő rendeltetése, hogy az archivált tartalmakat nemcsak közvetlen eléréssel szolgáltatja felhasználóinak, hanem más rendszereknek átadva további felhasználói csoportokhoz is közvetlenebbül eljuttatja tartalmának egy-egy speciális szeletét. Jelen cikk azonban nem a tartalmak újrahasznosítására, hanem az összegyűjtésére összpontosít.

A megvalósításban komoly segítséget jelent, hogy részt veszünk a *HUNOR (HUNgarian Open Repositories)* konzorcium munkájában, amelyet a magyar felsőoktatási intézmények és az *MTA Könyvtára* hoztak létre a nyílt hozzáférés (open access) hazai gyakorlatának kialakítása céljából.

Az ELTE integrált könyvtári rendszerét is használó könyvtárosok biztosítják az MTMT helyi rendszer-adminisztrációját, és ez a könyvtárosadminisztrátor-csapat vesz részt a repozitórium feltöltésének menedzselésében is. A könyvtáros kollégák a bevezetés során szerették volna számon kérni a

publikációs rendszeren és a repozitóriumon is a könyvtári rendszerben megszokott feldolgozási szintet, és nehezen fogadták el, hogy ugyanazokat az adatokat a különböző rendszerek máshogyan kezelik. Éppen ezért nem árt egy táblázatban áttekinteni, hogy hogyan jelenik meg egy publikáció a különböző rendszerekben (*1. táblázat*).

Az ELTE-publikációk összegyűjtésének folyamata

A nyilvántartás forrásai és az MTMT kapcsán már szóba került, hogy honnan is lehet összeszedni az ELTE-publikációkat a világból, illetve Magyarországról. A 2. ábrán vizuálisan is bemutatom, hogy végül hogyan is áll össze az ELTE-publikációk összegyűjtési folyamata.

A 2. ábra bal oldalán látható, hogy az intézmények és a szerzők adatai az ELTE autentikációs rendszerébe (ELTEdb) a tanulmányi (Neptun) és a könyvelési (SAP) rendszerekből kerülnek át, és itt lesz elérhető az ELTE szervezeteinek historikus feldolgozása is. Az EDIT és az ELTEdb, valamint az EDIT és az MTMT intézményi és szerzői állományát össze kell hangolni, a három rendszer ilyen vonatkozású fejlesztése után erre várhatóan automatizmus is rendelkezésre fog állni. A szerzők esetében bonyolítja a helyzetet, hogy a publikációkban megadott névváltozatokat is figyelembe kell venni. Azok számára, akiknek a publikációit a nagy nemzetközi adatbázisok is szemlézik, bár sok munkával jár, össze kell állítaniuk és naprakészen kell tartaniuk a publikációs jegyzéküket adatbázisonként, hogy a publikációk szerzőhöz tartozása egyértelmű legyen. Az ábrázolt nemzetközi adatbázisok közül a *Web of Science* (korábban *Science Citation Index*, Thomson), a *Scopus* (Elsevier) és a *Google Scholar* általános gyűjtőkörű rendszerek. A *SciFinder (Chemical Abstract)* példaként csak egyike a speciálisabb gyűjtőkörű adatbázisoknak. A szerzők számára majd az jelenthet könnyebbséget, ha az *ORCID* általános szerzői azonosító valóban elterjed. Bevezetését 2012 októberére ígérik, és mivel nagy kiadók, egyetemek, adatbázis-forgalmazók csatlakoztak a konzorciumhoz – közöttük az Elsevier és a Thomson is, az *ORCID* szerzői azonosítóhoz rendelt és naprakészen tartott publikációs lista ki tudja majd váltani a most karbantartandó listák nagy részét. Eredetileg a *Web of Science* adatbázis által alkalmazott, de független nyilvántartásként is használható *ResearcherID*¹⁷ is ezt a célt szolgálta volna.

A magyar adatbázisokban nincs meg ez az azonosításra is szolgáló, szerző által karbantartható lista, ahogy sajnos az idézettség (irodalomjegyzékek) rögzítésének lehetősége sem. Az ábrán a publikációk áttöltésére legalkalmasabb *EPA-Humanus-Matarka*¹⁸ (EHM) adatbázisok közös lekérdező felülete van feltüntetve, a három rendszer önállóan is működik, de az EHM folyamatosan további adatbázisokat is integrál. A Matarka tartalomjegyzékei hasznos adatátviteli forrásul szolgálnak, de számos folyóiratot fel kell még tölteni az adatbázisba. Ez a folyóiratok tartalomjegyzékeinek visszamenőleges és megjelenésük utáni folyamatos feltöltését jelenti. Az ELTE által kiadott folyóiratok feldolgozásában az ELTE könyvtárainak és szerkesztősegeinek is aktívabb szerepet kell vállalniuk. Hasonló a helyzet a humán tárgyú tanulmánykötetek feldolgozásával a Humanus adatbázis vonatkozásában, és a szabadon hozzáférhető folyóirat-számok, illetve cikkek archívumának (*Elektronikus Periodika Archívum*, EPA) bővítésével is – ezekben is növelni kell az ELTE hozzájárulását.

Az ábráról megállapítható még, hogy az adatbázisok használata mellett is van mit feltöltenie az MTMT-be a szerzőknek és a könyvtárnak is, az EDIT-ben pedig a szövegek, képek, videók kézi feltöltése a meghatározó feladat.

A publikációk nyilvántartása és a 2012. évi könyvtári trendek

Az amerikai könyvtáros egyesület (*American Library Association*, ALA) felsőoktatási és kutatóintézeti könyvtárainak szekciója – *Association of College and Research Libraries* (ACRL) – rendelkezik egy bizottsággal, amely a stratégiai elemzéssel foglalkozik (*ACRL Research Planning and Review Committee*), és két évente trendelemzést is készít. A legutóbbi ezen a nyáron jelent meg¹⁹.

A tíz kiemelt trend viszonyítási alapot nyújt ahhoz, hogy a könyvtár számára egy adott szolgáltatás mennyire van összhangban az általános fejlődéssel. A 2. táblázat ötös skálán mutatja, hogy milyen értékekkel van összefüggésben az ELTE könyvtár számára a publikáció-nyilvántartás felvállalása az ACRL által meghatározott trendek tükrében.

2. táblázat

A publikációk nyilvántartása az ACRL 10 legfontosabb trendje tükrében

		1	2	3	4	5
1	Kommunikációs érték				x	
2	Adatgondozás			x		
3	Digitális megőrzés			x		
4	Felsőoktatás változása			x		
5	Információtechnológia			x		
6	Mobil környezet	x				
7	E-book igény szerint	x				
8	Tudományos kommunikáció		x			
9	Személyzet fejlődése				x	
10	Felhasználói viselkedés, elvárások		x			

Magyarázat a 2. táblázathoz:

1. A tevékenység kommunikációs értéke magas, mert a publikációk nyilvántartásában az egyetem vezetésével, tudományos vezetésével és oktatóival szorosan együtt kell dolgozni.
2. Adatgondozás terén nagy előrelépés, hogy professzionális környezetben, az *Informatikai Igazgatóság* konszolidált informatikai felhőjében történik.
3. A hosszú távú megőrzés első lépése folyamatban van: az összegyűjtés.
4. Rugalmas háttér-infrastruktúrát tud nyújtani a felsőoktatásban bekövetkezett változásokhoz való alkalmazkodásban.
5. Újabb lépés a könyvtár számára az információtechnológia alkalmazása terén.
6. A mobil környezet vonatkozásában nincs még speciális szolgáltatás.
7. Nem terjed ki az e-bookok kezelésére.
8. Rugalmas háttér-infrastruktúrát tud nyújtani a tudományos kommunikáció új formáinak (pl. nyílt hozzáférésű kiadványok) bevezetéséhez.
9. A tevékenység támogatásában részt vevő könyvtárosok ismeretei látványosan bővültek.
10. Az egységesített szolgáltatás terén nagy előrelépés a felhasználók felé, de éppen a kényelmi megoldások mutatnak jelentős lemaradást.

Elmondható, hogy az ACRL 10 trendjéből 8 esetében (2.–4. helyek a skálán) a publikáció-nyilvántartás felvállalása előrelépést jelent, közülük két trend esetében különösen (4. helyek a skálán).

Összegzés

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem teljes publikációs termésének adatbázisban való nyilvántartását csak 2010-ben kezdte meg, annak ellenére, hogy jelentős publikáció-előállító intézmény. A munka során bebizonyosodott, hogy az ELTE paradox módon mások nyilvántartási rendszeréhez jobban hozzájárulva tudja leghatékonyabban elkészíteni saját nyilvántartását. Országosan és az ELTE-n tudományszervezésben tevékenykedő döntéshozóknak, magyar társintézményeknek, társ-szerzőknek, könyvtáraknak, könyvtárosoknak és informatikusoknak kell folyamatosan együttműködniük ahhoz, hogy az ország, és ezen belül az ELTE tudásvagyonának nyilvántartása súlyához méltó legyen. Emellett az ELTE kiemelt lokális feladata, hogy tudásvagyonának nyilvántartásán túl digitális megőrzése hosszú távon biztosított legyen. Az is nyilvánvalóvá vált, hogy ebben a folyamatban a könyvtárosok fontos szerepet tudnak betölteni, ami összefüggésben áll a könyvtárak jelenlegi, az új digitális környezetben folyó útkeresésével.

Jegyzetek

1. PODANI 2006
2. KLINGHAMMER 2006
3. 2012. március 15-ével hivatalosan közzétett hallgatói létszám: 26687
4. 2010. november 16-ával hivatalosan közzétett főállásra átszámított létszám: 2036
5. Magyar Nemzeti Bibliográfia, Elérhető: <http://mnb.oszk.hu/>, letöltés ideje: 2012. szeptember 16.
6. MURÁNYI 2001
7. Forrás: ELTE 2010
8. Forrás: MKKE 2004–2008
9. Lásd például: Három év után, három év előtt 2011
10. DUDÁS 2008
11. SCHEURING 2012
12. H. NAGY 2004
13. MAKARA 2012
14. <http://orcid.org/>
15. DECLAN 2012
16. Handle System, <http://www.handle.net/>
17. ResearcherID, <http://www.researcherid.com/>
18. ehm.ek.szte.hu
19. ACRL 2012

Irodalom

ACRL Research Planning and Review Committee: 2012 top ten trends in academic libraries: A review of the trends and issues affecting academic libraries in higher education. = *College & Research Libraries News*, 73. köt. 6. sz. 2012. p. 311–320.

BUTLER, Declan: Scientists: your number is up. = *Nature*, 485. sz. 2012. p. 564.

DUDÁS Anikó: Tudományos önismeret: az egyetemi bibliográfiák szükségességéről és egy bölcsészettudományi oktatói publikációs adatbázisról. = *TMT*, 55. köt. 3. sz. 2008. p. 107–126.

ELTE kutatóegyetemi pályázat, 2010.

H. NAGY Anna (szerk.): Eötvös Loránd Tudományegyetem Doktori Almanach, 1993–2003. Budapest, Eötvös Kiadó, 2004.

Három év után, három év előtt: beszélgetés Pálincás Józseffel, az MTA elnökével. = *Magyar Tudomány*, 172. köt. 5. sz. 2011. p. 622–627.

KLINGHAMMER I.: Előszó, = PODANI János: Eötvös Loránd Tudományegyetem publikációs almanach, 1999–2003. I-II. Budapest, Eötvös Kiadó, 2006. p. 9–10.

Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülete (MKKE): Könyvforgalom

Magyar Nemzeti Bibliográfia, Elérhető: <http://mnb.oszk.hu>, letöltés ideje: 2012. szeptember 16.

MAKARA B. Gábor: TÁMOP 4.2.5.A-11/1-2012-0001 MTMT projektnyitó rendezvény, MTA Könyvtára, 2012. augusztus 28. Elérhető: <https://www.mtmt.hu/system/files/tamop-projektindito-4.pdf>, Letöltve: 2012. szeptember 16.

MURÁNYI L.: A bibliográfiától az adatbázisig. = *Könyvtárosok kézikönyve*, 2. köt., Feltárás és visszakeresés. Budapest, Osiris, 2001. p. 297–375.

PODANI János: Eötvös Loránd Tudományegyetem publikációs almanach, 1999–2003. I-II. Budapest, Eötvös Kiadó, 2006.

SCHEURING István: Kinek van szüksége az MTMT-adatbázisra? = *Magyar Tudomány*, 173. köt. 8. sz. 2012. p. 991–992.

Beérkezett: 2012. IX. 28-án.

Cséka György

Élhető kompromisszum (?!), avagy az Egyetemi Könyvtár alapkatalógusának digitalizálásáról

Az ELTE Egyetemi Könyvtára műemléki jellegű, könyvtártörténeti jelentőségű, 120 éves alapkatalógusa Magyarországon egyedülálló módon lett digitalizálva és vált elektronikusan hozzáférhetővé. A digitalizálás számos könyvtárszakmai kérdést felvetett, és több éles döntési helyzetet is szült, amikor mérlegelni és választani kellett egy szakmailag tökéletes, de talán soha el nem következő jövő és a kompromisszumokkal ugyan, de – mindenki, főleg a használók, olvasók számára – élhető és valóságos jelen között. Szerintem jó döntés született. „Örülünk, Vincent?” Szerintem igen.

Az alapkatalógusról számokban

Az Egyetemi Könyvtár első és legrégebbi szerzői betűrendes cédulakatalógusa az alapkatalógus. Formájára nézve különleges, hiszen 18×23 cm méretű, jobbra különálló lapokból áll, amelyek dobozokban vannak elhelyezve. Egy dobozban megközelítőleg 300 cédula van. A 3441 dobozból álló alapkatalógusban így több mint egymillió katalóguscédula található (1. ábra). A cédulák kis hányada kézzel írott, nagyobb részük gépírásos.

1. ábra Az Egyetemi Könyvtár alapkatalógusa

Az alapkatalógus története, leírása, értéke

Az Egyetemi Könyvtár történetének több szempontból is fontos mérföldköve az 1876-os év. Ekkor készült el, Szkalnitzky Antal tervei alapján, a könyvtárnak ma is helyet adó épület, továbbá elindult az a könyvtári reform, amely megvetette az első cédulakatalógusok, az alapkatalógus és egy szakrendi katalógus alapját. A könyvtár állományáról, állománya bizonyos részeiről korábban csak kötetes katalógusok készültek.

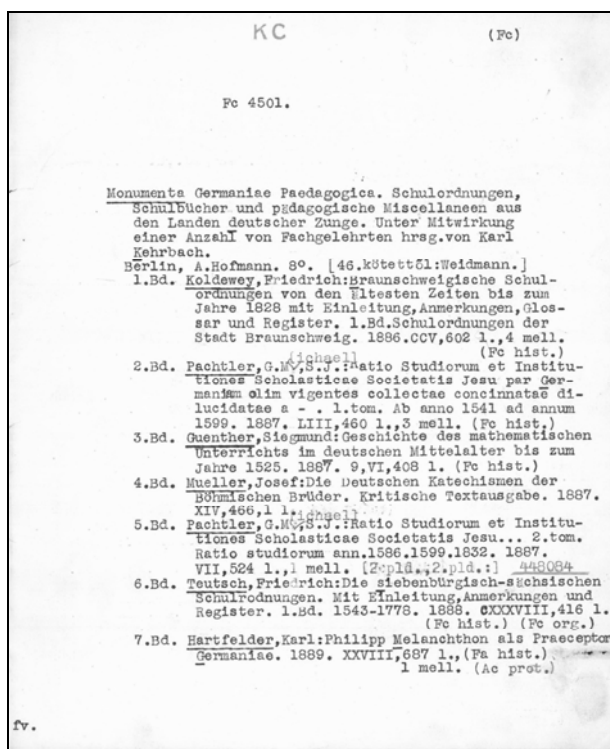
Az 1876-ban felállított alapkatalógus a teljesség igényével készült, hiszen a folyóíratár és a kéziratár- és ritkaságtár gyűjteményein kívül a könyvtár teljes nyomtatványállományát igyekezett feltárni.

A katalógust, noha 1925-től olvasói használatra elindítottak az Egyetemi Könyvtárban egy újabb, „modern”, betűrendes kartotékrendszerű katalógust, egészen 1996-ig, az online katalógus beindításáig vezették. Formailag két részből áll, a voltaképpeni alapkatalógus 1989-ig tartalmazza a feldolgozott műveket, ennek folytatása egy, az új címleírási szabályzat szerinti, „átmeneti” katalógus az 1989 és 1995 között feldolgozott művekkel. Az Egyetemi Könyvtár legteljesebb, állományát legpontosabban tükröző katalógusa az alapkatalógus. Csak ez tartalmaz sorozati lapokat (2. ábra), és a később indított tárgyszó- és decimális katalógusokkal egyidejűleg ennek a katalógusnak a céduláira is rávezették az adott mű tárgyszavait, decimális számait.

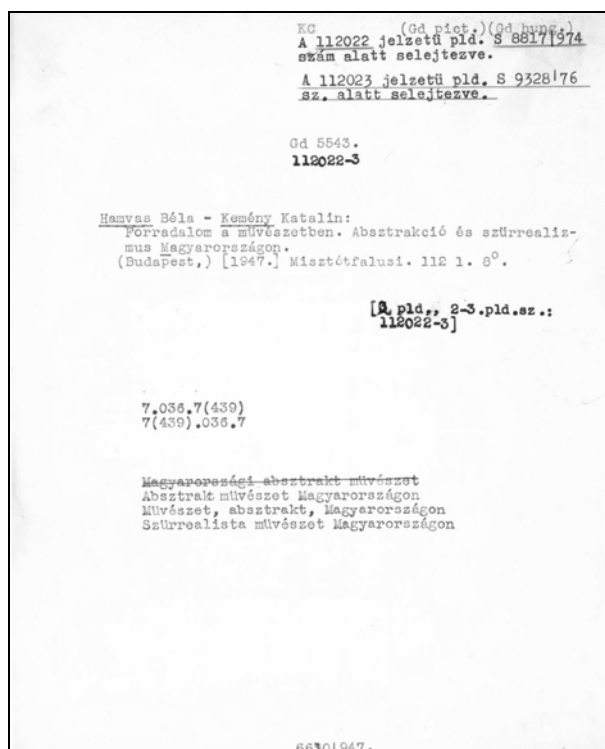
Mivel a katalógus sokáig alapvetően szolgálati katalógus volt, a leltár funkcióját is betöltötte: a cédulákra rávezették a kötet esetleges elveszését

és ennek okát, a megcsonkulását, a leselejtezését (3. ábra)], továbbá azt, ha időközben különgyűjteménybe sorolták és új jelzetet kapott, vagy éppen politikai okokból nem volt kölcsönözhető (4. ábra),

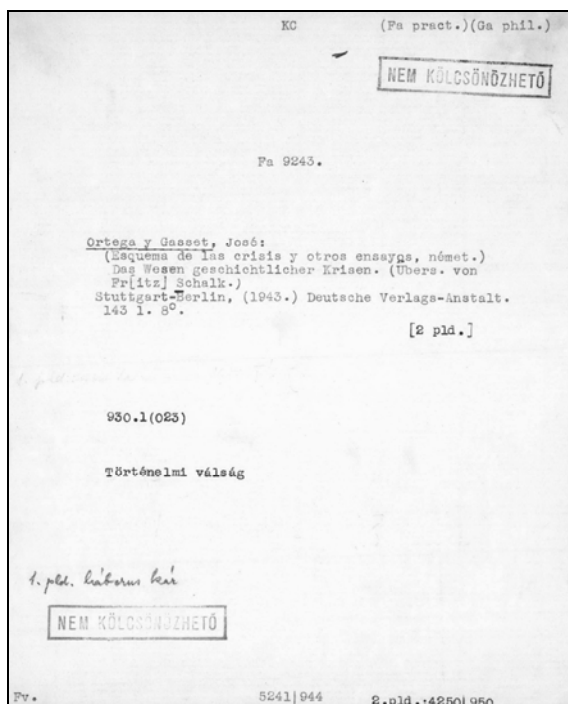
de minden egyéb információ is rákerülhetett, ami a könyvvel kapcsolatos volt, és amit a könyvtáros fontosnak ítélt (5. ábra).

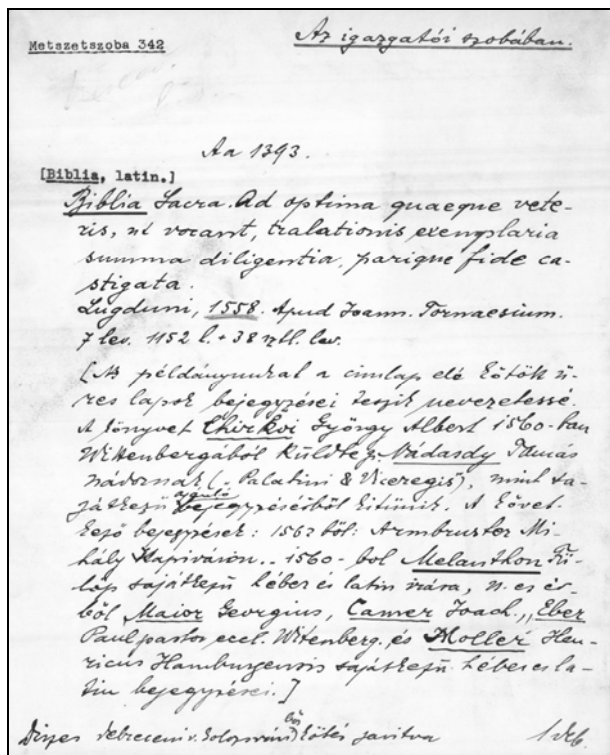
2. ábra Egy sorozati lap

3. ábra Katalóguscédula, leselejtezett példányokkal

4. ábra Politikai okokból nem kölcsönözhető mű

5. ábra Egy különleges Biblia, annak története, bejegyzései és helye

A katalóguson nyomot hagyott a könyvtártörténeti kor is, a címleírási rendszerek, szabványok változásai. Kezdetben a formai feltárás kereteit, ahogy a többi magyarországi könyvtárban is, a német katalógizálási iskola, az ún. Porosz Instrukció határozta meg. Természetesen a könyvtár később követte a különböző magyar szabványok, szabályozások (pl. A központi címjegyzék katalógizálási szabályai. Budapest, Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ, 1928., A címfelvétel szabályai. Budapest, Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ, 1944., MSZ 3424-52 Könyvtári címleírási szabályok, 1952.) változásait, ám gyakran nem minden ponton, és ahol lehetett, igyekezett a saját gyakorlatának megfelelő megoldást választani. Az újabb szabályozásokkal járó változtatásokat úgy próbálták beépíteni az alapkatalógus rendszerébe, hogy megőrizték annak egységét.

Az alapkatalógus unikalitása, könyvtártörténeti értéke, érdekessége tehát abban áll, állhat, hogy egy hatalmas korszakot ível át, megőrizve magán a történelem és a könyvtárosok „lennyomatát”, céduláin sok, gyakran pótolhatatlan könyvtár- és kortörténeti információt hordozva.

A digitalizálás okai, érvek, ellenérvek

Digitálisnak nevezhető korunkban minden könyvtár legtermészetesebb vágya, óhaja, bár talán ennél is több: létkérdése, hogy kihasználván a technika nyújtotta lehetőségeket, előbb állománya leírását, majd állományát minél szélesebb körben megosztva, távolról, azaz bárhol elérhetővé tegye az interneten keresztül, megszabadulva így a fizikai helyhez kötöttség korlátaitól. A fenti megfontolások, továbbá a könyvtártörténeti értékű katalógusnak a napi használatból, és az ebből eredő állapotromlásból való kivonásának és archiválásának szándéka indították 2008-ban az Egyetemi Könyvtár arra, hogy gyors és hatékony megoldást keressen legteljesebb katalógusának, és ezzel már egész állománya adatainak közzétételére a weben.

Egy katalógus, egy könyvállomány elérhetővé és több szempontú kereshetővé tételére a minőségileg legtokéletesebb módszer az adatok utólagos bevitele a könyvtár meglévő online adatbázisába, aminek két útja van: a rekatalógizálás, ami autopszia alapján, és a retrospektív konverzió, ami a katalóguscédula alapján történik.

Lényeges kérdés azonban, mekkora állomány adatait kell utólag bevinni, a munkának mekkora az idő- és a költségvonzata, továbbá milyen a minősége?

Mennyiségileg az Egyetemi Könyvtár esetében egy millió fölötti katalóguscéduláról és/vagy könyvtári egységről volt szó. Egy katalóguscédula adatainak rögzítése 200-250 Ft körül mozog. Ennyi adat bevitelének időtávja pedig természetesen a párhuzamosan dolgozó adatbevitők számától függ. Sajnos, a figyelembe veendő szempontok közül a munka költségvonzata önmagában eldöntötte a kérdést, hiszen sem pályázati pénzből, sem a könyvtár fenntartójától nem remélhettünk a közeli vagy a távoli jövőben egyszerre, egy összegben ekkora támogatást. Alternatív megoldást és jó gyakorlatot kellett keresni.

Jó megoldásnak és addigra már sok helyütt bevett gyakorlatnak tűnt a katalóguscédulák digitalizálása, amire azonban magyar példa akkor még nem volt.

A digitalizálás természetesen több lépésből állhat, és az eljárás nagyrészt a katalóguscédulák techni-

kai minőségétől, milyenségétől függ. Egy hagyományos, nagyobb kártyaméretű kartonra valamilyen (író)géppel, sokszorosító eszközzel felvitt, jól olvasható, jó minőségű szöveg digitalizálása után, következő lépésként jó eséllyel és minőséggel alkalmazható az optikai karakterfelismeretés (OCR), ezután pedig, következő lépésként valamilyen (pl. XML) konverzióval az adatok betölthetők az integrált könyvtári rendszerbe, az online katalógusba.

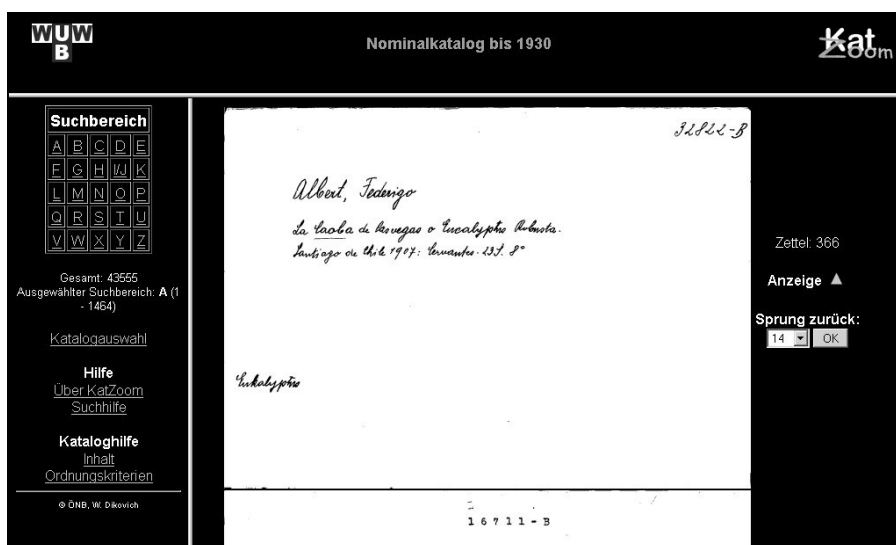
Miután eldőlt, hogy az Egyetemi Könyvtár esetében nem járható út a rekatalogizálás vagy a retrospektív konverzió, és az is, hogy a katalógust digitalizálni kellene, 2008 végén, a tervezés fázisában elvégeztettünk egy digitalizálási tesztmunkát. A teszt során kiderült, hogy ami a katalógus értéke, unikalitása, különlegessége, az a feldolgozásának fő nehézsége is egyben, mert a digitalizálást követően nem sikerült semmilyen jó, vagy akár csak elégséges eredményt elérni az optikai karakterfelismerő szoftverekkel. A katalóguscédulák kora, minősége (textúra, vastagság, szín stb.) változó, a rajtuk lévő információ hol kézzel, hol géppel írott, és a kéz- illetve gépírásokon belül is nagy változatosságot mutat, amivel sajnos a mai napig nem tud megbirkózni egyetlen szoftver sem.

Így a katalógusdigitalizálás több fázisából az Egyetemi Könyvtár esetében egyedül a szkennelés maradt és utána a cédulák (fájlok, képek) valamilyen módon való publikálása.

A döntési helyzet tehát ez volt: a hagyományos, legjobb minőséget hozó módszer sem a közeli,

sem a távoli jövőben nem járható, beláthatatlan, drága; a cédulák digitalizálása, majd a karakterfelismeretés kompromisszum, nagy benne a hibaszázalék, de végeredményben járható út, hiszen a teljes állomány adatai hozzáférhetővé válnak egyetlen online katalógusban – sajnos azonban, esetünkben ez sem volt megvalósítható a katalóguscédulák minősége, milyensége miatt.

Egyetlen választás maradt: vagy marad minden „a régiben”, azaz az állományunk legnagyobb, legértékesebb része, ennek adatai távolról nem elérhetőek, csak az épületben, vagy pedig a kompromisszum kompromisszumát választjuk a használóink, az olvasók érdekében: a digitalizálást karakterfelismeretés nélkül, valamilyen publikáló, képnézegető, lapozó szoftverrel. A kompromisszum kompromisszuma melletti további érv volt (a fő és kikerülhetetlen érv mellett, hogy ha cselekedni akarunk, nincs más út, mód) az időtényező, a digitalizálás, szkennelés, publikálás és így a hozzáférés, megosztás gyorsasága, továbbá a munka költség-hatékonysága. E megoldás mellett „szavaztak” a hasonló módon megvalósult, elérhető és jól használható külföldi példák és gyakorlatok is, például az *Osztrák Nemzeti Könyvtár* (6. ábra), <http://katzoom.onb.ac.at/katzoom/>, több bécsi könyvtár, és a heidelbergi egyetemi könyvtár digitális katalógusai (7. ábra), <http://www.ub.uni-heidelberg.de/helios/kataloge/digikat.html>. Nem elhanyagolható érv az sem, hogy adott esetben, a későbbiekben a digitális állományról még mindig készülhet retrospektív konverzió.

6. ábra Az Osztrák Nemzeti Könyvtár egy digitális katalógusa: a KatZoom rendszer

7. ábra A Heidelbergi Ruprecht Karl Egyetem Egyetemi Könyvtárának digitális katalógusa: a DigiKat

A digitalizálás technikája, menete

Az alapkatalógus digitalizálását és publikálását az *Arcanum Adatbázis Kft.* végezte. A munka 2010 decemberének végén kezdődött és 2011. április 15-én, a XVIII. Nemzetközi Könyvfesztivál egyik programján, a „Digitális közgyűjtemények a Web-en” c. konferencián már a kész, interneten elérhető katalógust tudtam bemutatni a szakmai- és a nagyközönségnek.

A hatalmas szkennelési munkát, amelynek során 1.041.716 cédula lett digitalizálva, az Egyetemi Könyvtár épületében végezték el a Kft. munkatársai, hiszen a katalógust értékére és méretére való tekintettel, továbbá mivel még a szkennelés alatt is a felhasználók rendelkezésére kellett hogy álljon, nem lehetett az épületből kivinni. A munkát professzionális nagysebességű lapadagolós szkennerekkel végezték, 300 DPI felbontású JPEG képeként digitalizálva a cédulákat.

Az elkészült „mű”

Az Egyetemi Könyvtár számára fontos szempont volt az, hogy hogyan, milyen környezetben és milyen módon kerül publikálásra az alapkatalógus. Szerettük volna, ha a digitalizált katalógus amellett, hogy Magyarországon egyedülálló módon valósult meg, a kényelmes és gyors használható-

ság mellett esztétikus és élményt nyújtó alkalmazásként kerül fel az internetre. Olyan alkalmazásként, amelyhez hasonlókat a könyvtár használói, az egyetemisták, a diákok is használnak különféle mobil eszközeiken. Szempont volt, hogy csak ott kössünk kompromisszumot a katalógusdigitalizálásban és publikálásban, ahol feltétlenül szükséges, ahol elkerülhetetlen; minden egyébben igyekeztünk, hogy a lehetőségek szerint friss, előremutató megoldás szülessen.

Így esett a választás a Cooliris (<http://www.cooliris.com>) – akkor még ingyenes – képnézegető, lapozgató flash alkalmazására, amit az Arcanum munkatársai továbbfejlesztettek a katalógus számára.

A katalógus az interneten (<https://edit.elte.hu/ulibca/>) ugyanabban a formában, szerkezetben érhető el, ahogy régebben a maga fizikai valójában volt használható, csak jóval gyorsabban, hatékonyabban és természetesen a világ bármely pontjáról (8. ábra).

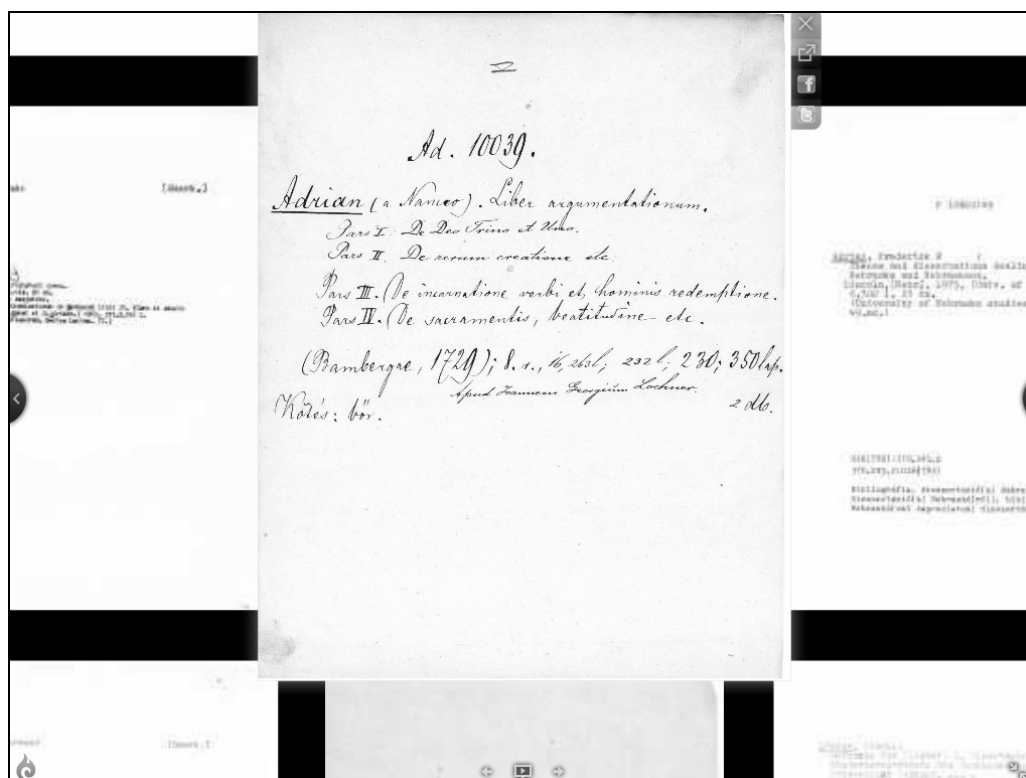
A katalógusszerkezet a következő: a katalógusdobozok/mappák az abc-renden belül számozott dobozban/mappában van. Minden doboz/mappa „címe” tartalmazza a betűt, a doboz sorszámát és az abc-tartományt: „A001 A-Abak”. Egy dobozban/mappában kb. 300 cédula/fájl található. Mivel az alapka-

talógus dobozaiban további alosztások is találhatóak, ezek az internetes változatnál is jelölve vannak, különböző színű keretekkel. Az alosztások a dobozokban jellemzően egy félbehajtott A4-es lapban lévő cédulák, így egyfajta mappaszerkezet valósul meg bennük. Egy-egy nagyobb, több mű-

vel szereplő szerző vagy sorozat (l. 2. ábra) vagy könyvtípus (pl. Biblia) kapott jellemzően ilyen „gyűjtőt”, ezeket adott esetben újabb alosztások, mappák bontják tovább (pl. Biblia – teljes szöveg – poliglott stb.).

8. ábra A digitális alapkatalógus

9. ábra Az alapkatalógus „teljes képernyős” módban

A rendszer használatát egy rövid leírás segíti a katalógusról, valamint elérhető egy részletes használati útmutató is, magyar és angol nyelven (10. ábra).

A weboldal címében az „edit” az *ELTE Digitális Intézményi Tudástárát* jelenti, az „ulibca” pedig kis játékkal egyrészt az „university library catalog”-ot, másrészt az orosz nyelven tudók számára (ulibca/ulibka: улыбка) a mosolyt.

Tapasztalatok

A katalógus ilyen formában történő digitalizálását és publikálását megelőző jogos szakmai félelmek, aggodalmak, úgy tűnik, jórészt alaptalanok voltak, ha a felhasználók, olvasók visszajelzéseit vesszük figyelembe. Annak ellenére, hogy az alapkatalógus korából, rendszeréből, minőségéből következően nem egyszerűen kezelhető, nem rögtön átlátható, és annak ellenére, hogy ez a katalógusdigitalizálás

a kompromisszumok kompromisszumát jelenti, kevés olyan reakció érkezett az internetes felhasználók köréből, amely részben vagy teljes egészében negatív lenne.

Jellemző inkább az öröm, amit tapasztalunk, melyet a könyvtárba betérő használó érez, amikor elmondjuk, hogy most már nem kell bejönnie a még oly szép épületbe, ha az alapkatalógusban szeretne keresgélni, mert megteheti ezt otthonról is.

Természetesen a katalógus nem összevethető egy korszerű online rendszer, egy adatbázis szerkezetével, annak számtalan keresési, rendezési lehetőségével, kényelmi funkciójával és szofisztikáltságával.

Viszont van, most van, nem a jövőben. És mindenki hozzáférhet. És kereshető, ha lassabban, ha kompromisszumokkal is, de az Egyetemi Könyvtár teljes állományának adatai hozzáférhetők.

10. ábra Az alapkatalógus használati útmutatója

Irodalom

DANCS Szabolcs: Retrospektív konverzió nagyüzemi módon: az ADAM-projekt. = TMT, 57. köt. 2. sz. 2010. http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=5279&issue_id=512

DOMANOVSKY Ákos: Az Egyetemi Könyvtár leíró betűrendes katalógusainak cédula-besorolási szabályzata. Budapest, 1974. Gépirat. Egyetemi Könyvtár, Kézirat- és ritkaságtár, J203. p. 19.

DOMANOVSKY Ákos – PÁLVÖLGYI Endre: A budapesti Egyetemi Könyvtár katalógushálózata. Budapest, 1956. Gépirat. Egyetemi Könyvtár, Kézirat- és ritkaságtár, J157. p. 34.

Az Egyetemi Könyvtár egy évszázada, 1874-1980. szerk. Szögi László. Budapest, ELTE Egyetemi Könyvtár, 2008. p. 265.

Az Egyetemi Könyvtár története és gyűjteményei. Szerk. Szögi László. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2008. p. 312.

HANGODI Ágnes: A retrospektív konverzió válogatott szakirodalmi. = <http://ki.oszk.hu/content/retrospektiv-konverzi-v-logatott-szakirodalmi>

HORVÁTH Tamás: A nemzeti könyvtár az élethosszig tartó tanulásért. = Agrárkönyvtári Hírvilág, 18. köt. 3. sz. 2011. <http://www.omgk.hu/AH2011/3/oszk.htm>

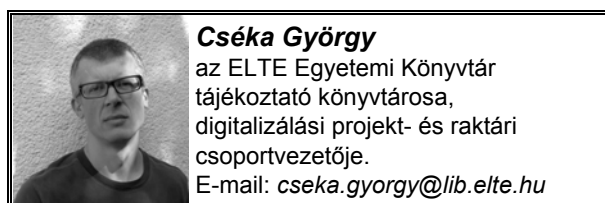
KNAPP Éva – SZÖGI László: Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Könyvtára. Budapest, ELTE EK, 2012. p. 224.

LENGYEL Mónika – MAGYAR Gábor – ANDAHÁZI SZEGHY Viktor: Mindenki másképp csinálja! A retrospektív konverzió két útja. Összehasonlító esettanulmány. Networkshop 2012. = http://videotorium.hu/en/recordings/details/4102,Mindenki_maskepp_csinalja_A_retrospektiv_konverzio_ket_utja.

POGÁNYNÉ RÓZSA Gabriella: A nagy katalogizálási irányzatok kialakulása a XX. század első felében. = Könyvtári Figyelő Új folyam 11. (47.) köt. 2. sz. 2001. p. 263–273.

TÓTH András – VÉRTESY Miklós: A budapesti Egyetemi Könyvtár története (1561–1944). Budapest, 1982. p. 585.

Beérkezett: 2012. IX. 23-án.

Márai-program 2013

Kétszázmillió forintos kerettel folytatódik a *Márai-program*, valamint 100 milliós pályázati keret áll rendelkezésre jövőre tudományos és szakkönyvkiadásra – többek között erről született megállapodás L. Simon László, az *Emberi Erőforrások Minisztériumának* kulturális államtitkára, valamint a *Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülés (MKKE)* képviselőinek tárgyalásán.

A megbeszélésen szó volt a Márai-program folytatásáról, a szakkönyvkiadás támogatásáról és a *Balassi Intézet Publishing Hungary* elnevezésű, a magyar könyvek külföldön való bemutatásáért és népszerűsítéséért felelős programjáról – közölte a minisztérium 2012. október 31-én szerdán az *MTI*-vel.

Tájékoztatásuk szerint megegyezés született arról, hogy a Márai-programot a *Nemzeti Kulturális Alap (NKA)* és a kulturális tárca 2013-ban megváltozott tartalommal viszi tovább.

Ennek értelmében a kollégium 200 millió forinttal támogat könyveket, amelyeket a program korábbi tartalmához hasonlóan könyvtárakhoz juttat el.

A felek egyetértettek abban, hogy új feltételként az állam olyan kiadványokat támogat, melyek létrehozásához és megjelenéséhez korábban semmiféle támogatás formájában nem járult hozzá.

A tárca és az NKA nyitott arra, hogy amennyiben jövőre jelentősen bővül a kuratórium számára rendelkezésre álló forrás, növeli a Márai-program keretösszegét.

A tárca továbbá elfogadta az MKKE elnöksége képviselőinek javaslatát arról, hogy tudományos- és szakkönyvkiadásra a 2013-as évben az NKA 100 millió forintnyi értékben pályázatot írjon ki.

A nemzetközi könyvvásárokon való magyar jelenlét megszervezésében *Hatos Pál*, a Balassi Intézet igazgatója nyitott az MKKE-vel való együttműködésre – olvasható a közleményben.

Forrás: MTI 2012. október 31.

Multiscript rekordok az ALEPH integrált könyvtári rendszerben: közös katalógus építése az ELTE Egyetemi Könyvtári Szolgálatában¹

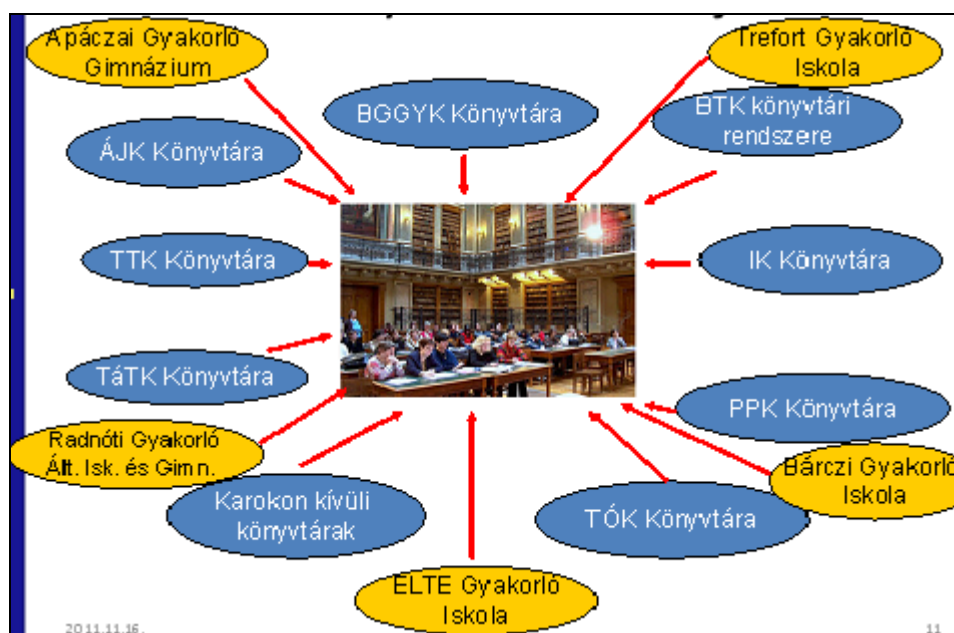
A tavalyi év folyamán a fennállásának 450. évfordulóját ünneplő ELTE Egyetemi Könyvtár integrált könyvtári rendszert váltott: a HORIZON-ról az ALEPH-re tért át. Az Egyetemi Könyvtár hálózati reform koncepciójának elfogadásáról szóló Szenátusi határozattal, az egységes integrált rendszer kötelező bevezetésének követelményével összhangban az egyetem a 3,6 milliós dokumentumállományának egységes adatbázisban való feltártságát az addigi 24%-ról 30%-ra kívánta emelni. Az Egyetemi Könyvtár elsősorban az egzotikus nyelvek irodalmának elektronikus feltárását tűzte ki célul. E kiadványok feldolgozottsági szintje, a feltárás módszere rendkívül változatos volt, így az ALEPH-ben történő integrálásukra is különböző megoldások adódtak. Az ELTE Bölcsészettudományi Karán több mint egy tucat olyan nyelvet oktatnak, amelyek nem a latin ábécét használják. Ezekben az intézetekben, tanszékeken található értékes könyvállományról teljes értékű katalógust csak az eredeti írás és a latin betűs átírás együttes alkalmazásával lehet készíteni. Mivel az ALEPH Unicode alapú, többnyelvű és karakterkészletű támogatást nyújt, a tartalom és interfész több mint 20 nyelven jeleníthető meg. Az úgynevezett multiscript rekordok tulajdonképpen párhuzamos leírást jelentenek: olyan rekordok, amelyek az adatokat (párhuzamosan) két vagy több írásrendszerben, társított mezőkben közlik. Ezt a módszert az ELTE könyvtárai közül jelenleg a Távol-keleti Intézet és a Konfuciusz Intézet alkalmazza. A tanulmány célja e gyakorlat részletes bemutatása.

ELTE Egyetemi Könyvtári Szolgálat

Az *Egyetemi Könyvtári Szolgálat* (a továbbiakban: EKSZ) az ELTE egységes alapelvek szerint működő, összehangolt szolgáltatásokat nyújtó könyvtári rendszere, amely 2009-ben jött létre az ELTE Szenátusának XXXIV/23009. (III.23.) számú határozata [1] alapján. A nemzetközi példák és a hazai helyzetkép elemzését követően fogalmazódott meg az a könyvtárfejlesztési stratégia, amely elsősorban egy olyan egységes egyetemi könyvtári hálózat létrehozását tűzte ki célul, mely „új, korszerű szolgáltatásokra képes, gyorsítja az oktatók, kutatók és a hallgatók információhoz való hozzájutását és felhasználóbarát a hálózat minden egységében”. [2] Fontos szempontként szerepel benne a hatékonyság, az erőforrásokat jobban, gazdaságosabban hasznosító rendszer működtetése. Az EKSZ tagkönyvtárai egymással együttműködve, a korszerű információs technológiákat alkalmazva

biztosítanak hozzáférést az egyetem tudásvagyonához az egyetem polgárai, a tudományos közönség tagjai, valamint a szélesebb közönség számára. A határozat nyomatékosan megfogalmazza annak szükségességét, hogy a földrajzi tagoltsága ellenére (az ELTE-n több mint 70 kari, intézeti, tanszéki és karon kívüli könyvtár funkcionál) az egész intézmény könyvtári rendszerében egy közös integrált könyvtári rendszer működjön, és abban valamennyi újonnan beszerzett dokumentum elérhető legyen (1. ábra).

Az ELTE dokumentumvagyonára mintegy 3,6 millió könyvtári egység: 2011 elejéig az elektronikus katalógusban ennek az állománynak csupán 24%-a volt elérhető. Az egységes integrált rendszer kötelező bevezetésének követelményével összhangban ezt a százalékos arányt jelentősen, az addigi 24%-ról 30%-ra kívánta emelni az Egyetemi Könyvtár.

1. ábra Az ELTE könyvtárainak közös rendszere a pályázati célkitűzések megvalósítása után

A projekt során kitűzött célok pénzügyi és technikai feltételei

TÁMOP-3.2.4-09/1 – „Tudásexpó-Expressz” – A könyvtári hálózat nem formális és informális képzési szerepének erősítése az élethosszig tartó tanulás érdekében

Az ELTE Egyetemi Könyvtár TÁMOP-3.2.4-09/1 – „Tudásexpó-Expressz” – A könyvtári hálózat nem formális és informális képzési szerepének erősítése az élethosszig tartó tanulás érdekében elnevezésű pályázat keretében a korábban célként megfogalmazott programjait koncentráltabban, szakszerűbben, az eredetileg tervezettnél sokkal rövidebb idő alatt valósíthatta meg. A könyvtár egyik legfontosabb célkitűzése az unikális dokumentumok integrált könyvtári rendszerben való feltártságának növelése volt. Az ELTE portálján elérhető katalógus segítségével a használók széles rétegei kutathatják ezt az értékes anyagot időbeli és földrajzi korlátok nélkül. A rekordok MOKKA/ODR-be kerülésével a használói kör tovább bővül: nem csupán újabb lelőhely adódik a már elérhető bibliográfiai tételekhez, hanem – sok esetben – az ország határain belül egyedüli őrzőként az adatbázisban eddig nem elérhető információt szolgáltatnak az ELTE könyvtárai.

A TÁMOP-3.2.4/09/1/KMR-2010-0021 pályázaton az Egyetemi Könyvtár fenntartója, az ELTE a

könyvtár által összeállított programmal 22 814 450 Ft-ot nyert.

Az ALEPH integrált könyvtári rendszerre való átállás

A TÁMOP pályázatban kitűzött és az Egyetemi Könyvtár által vállalt feladatok szerencsésen találtak az EKSZ stratégiai céljaival, az egyetem könyvtári hálózatában folyó szervezetejlesztési és megújulási folyamatokkal. A pályázat megvalósulása előtt és közben üzemelte be az egyetem az új integrált könyvtári rendszerét, kezdte el a más platformon feldolgozott állományok migrációját és a megváltozott használói igényeket feltárva egy új interaktív közös könyvtári portál indítását.

Az ELTE nyilvános közbeszerzési pályázatot írt ki 2010-ben integrált könyvtári rendszer beszerzésére, melyet az Ex-Lh Kft. nyert meg, így az év végén sor kerülhetett az ALEPH IKR megvásárlására. A váltással kapcsolatos munkák a szerződéskötés napján elkezdődtek: az addig használt HORIZON rendszer egyes moduljainak előre meghatározott időpontokban történt leállításával egyidejűleg indult az adatok teljes körének áttöltése. A komplett – minden, korábban a HORIZON IKR-t használó egység – adatbázis konverziója hat hét alatt lezajlott: mintegy 500 000 bibliográfiai rekord és 785 000 példányrekord, valamint az összes kölcsönzési, gyarapítási és „history” rekord átkerült

az új rendszerbe. Az új IKR-re való átállás két hét zárva tartást igényelt: mind a kölcsönzés, mind a hagyományos és időszaki kiadványok katalogizálása ezt követően már az ALEPH IKR-ben történt. Az egyetem egyes tagkönyvtárai mind a korábban alkalmazott HORIZON rendszerben, mind az új IKR-ben a MARC21 szabvány szerint dolgoztak.

A TÁMOP projekt további célkitűzéseinek megvalósításában már az új IKR által nyújtott lehetőségek, speciális beállítások is segítségünkre voltak.

A projekt során kitűzött célok és eredmények: a rekordok számának növelése

Két kar adatbázisának migrálása

Az ELTE két kari könyvtára 2011 szeptemberéig az általánosan használt adatbázistól eltérő integrált könyvtári rendszerben dolgozott. Az ALEPH bevezetése után fontos célkitűzésként fogalmazódott meg, hogy az egyetem valamennyi könyvtára csatlakozzon a közös rendszerhez. A Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar (BGGYK) és a Pedagógiai és Pszichológiai Kar (PPK) migrálásával összesen 182 101 új példányrekord került be a közös adatbázisba.

A *Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar Könyvtára* korábban a Corvina rendszert használta, leírásait a USMARC és a MARC21 szabvány szerint készítette el. Olyan bibliográfiai rekordok is fellelhetők voltak az adatbázisukban, amelyek eredetileg egy ISIS rendszerből lettek áttöltve. A rekordszerkezetük jó volt, de bizonyos adatok nem a megfelelő helyen szerepeltek (például az ISBN szám a 020 mező helyett az 500-as mezőben volt), illetve egyes adatelemek nem voltak megfelelően tagolva (pl. a 300-as mező almezőkre tagolása hiányzott). Ezeknél a rekordoknál a tárgyszavak is több helyen eltérnek a helyi szabályzattól: sok 650-es mezőben egyelemű tárgyszavak szerepelnek, nem alkotnak láncot. A jelzett hibák javítása az áttöltés után részben manuálisan, részben automatizáltan történik.

A *Pedagógiai és Pszichológiai Kar Könyvtára* az SrLIB integrált rendszert használta, HUNMARC szabályzat szerint készítette a bibliográfiai leírásait. A könyvek, az időszaki kiadványok mellett szakdolgozatokat, doktori disszertációkat, kéziratokat és különlenyomatokat is gyűjtene. A kari igényekhez igazodva a könyvtár a kijelölt dokumentumokat analitikusan tárta fel az 505-ös mezőben. A forrásdokumentum és a részdokumentum között alá-

ilve fölérendeltségi kapcsolatot jelöltek. Ezek a rekordok – figyelembe véve a PPK hallgatóinak és oktatóinak elvárásait – átkerültek az ALEPH integrált könyvtári rendszerbe.

Az eltérő rendszerek használatából, a különféle MARC szabványok alkalmazásából, a nem tökéletes duplumszűrésből adódó hibák javítása előre megtervezett ütem szerint folyik. A rekordok korrigálása részben automatizálható, részben viszont manuális beavatkozást kíván. A két karnak a közös rendszerhez való csatlakozása a több évet igénybe vevő utómunkálatok ellenére is jelentős eredmény, mely összhangban van az Egyetemi Könyvtár hálózati reformkoncepciójának elfogadásáról szóló szenátusi határozattal, az egységes integrált rendszer kötelező bevezetésének és az egyetemi egységes virtuális könyvtári rendszer kialakításának követelményével.

Közös keresőfelület létrehozása

Az ELTE könyvtári hálózatához tartozó iskolai könyvtárak különféle adatbázisokban tárnak fel dokumentumaikat. E rendszerek megtartása mellett olyan közös lekérdező felület kialakítását tűzte ki célul az Egyetemi Könyvtár, amely a középiskolások számára biztosítja a közvetlen tájékozódási lehetőséget az ELTE teljes dokumentumvagyonában, ugyanakkor lehetővé válik számukra az egész könyvtári rendszer által nyújtott szolgáltatások igénybevétele.

A csatlakozott könyvtárak: az *Apáczai Csere János Gyakorló Gimnázium Könyvtára* (KisTéka, 11 000 rekord), az *ELTE Gyakorló Általános Iskola és Középiskola Könyvtára* (KözTéka, 24 417 rekord), a *Radnóti Miklós Gyakorlóiskola Könyvtára* (SZIK-LA-21, 4 367 rekord), a *Trefort Ágoston Gyakorlóiskola Könyvtára* (SZIRÉN, 15 000 rekord). Az EKSZ portálon elérhető közös katalógusban a lelőhelyre történő szűkítés funkció használatával továbbra is biztosított a lehetőség, hogy az olvasó kizárólag a középiskolai könyvtárak állományában kutasson. Az adatbázisok konvertálása szabályos időközönként történik, melynek során a könyvtárak által használt HUNMARC formátumot át kell alakítani MARC21 formátumra. Az ilyen kis adatbázisok egynapos átfutási idővel konvertálódnak.

Unikális rekordok

A projekt megvalósítása során fontos célként szerepelt, hogy olyan dokumentumokat tegyen a könyvtár elérhetővé az EKSZ OPAC-ján keresztül,

amelyek jórészt unikálisak, és kizárólag az ELTE valamelyik tagkönyvtárának állományában érhetőek el. Az integrált könyvtári rendszerben újonnan rögzített 26 855 rekord között spanyol, dán, svéd, norvég, olasz és kínai nyelvű dokumentumok, valamint 18-19. századi kisnyomtatványok szerepelnek. E kiadványok feldolgozottsági szintje, a feltárás módszere rendkívül változatos volt, így az ALEPH-ben történő integrálásukra is különböző megoldások adódtak.

Spanyol Nyelv és Irodalom Tanszék Könyvtára

A gyűjtemény kizárólag könyveket tartalmaz, összesen 21 127 könyvtári egységből áll. Állományát a Microsoft Access alkalmazásával tárta fel jól strukturált táblázatban, de a bibliográfiai leírás szabványa szerint minimális adat alkalmazásával (pl. a megjelenési év rendszeresen hiányzott). Mindez azonban alkalmassá tette arra, hogy a MARC21 szabványnak megfelelően elfogadható szintű leírásokat kapjunk az ALEPH integrált könyvtári rendszerben. Értelemszerűen néhány mező kitöltése (LDR, 008, 041) csak mechanikus meghatározással történhetett, vállalva a nem túl nagy százalékban előforduló hibás elemeket és azok utólagos javítását. A rekordok migrálását meg kellett előznie a korábbi rendszerben alkalmazott sajátosságok alapos áttanulmányozásának. Jellemző megoldás volt például, hogy ha a bibliográfiai tétel szerzői főtétele és további szerzői főtételeket is tartalmazott, akkor a szerzők számának megfelelő rekordszám lett rögzítve azo-

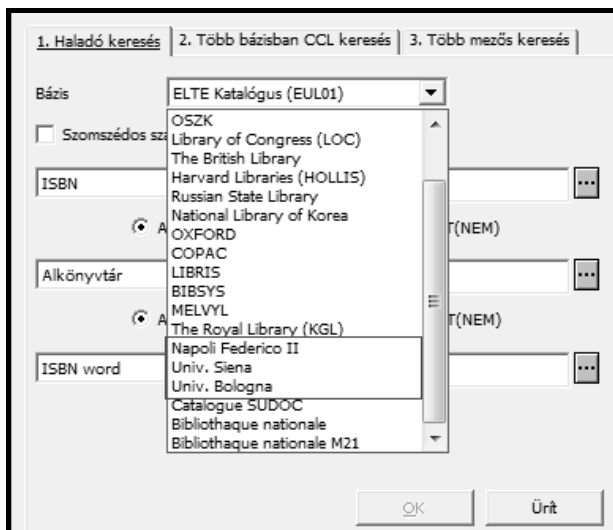
nos leltári számon. Ezért célszerűnek tűnt a betöltés előtti, leltári számra vonatkozó duplumszűrés, hogy a többszörözött leírások közül csak az egyik kerüljön az IKR-be. Ezeket a leírásokat utólag ki kell egészíteni és pótolni a hiányzó szerzőségi adatokat. Ugyancsak következetesen alkalmazták azt a belső szabályt, hogy a többpéldányos beszerzések esetében a példányszámnak megfelelő mennyiségű rekordot rögzítettek. Ezek a rekordok átkerültek az ALEPH-be, korrigálásuk a példánymozgatás funkcióval egyszerűen és gyorsan megoldható (2. ábra).

Olasz Nyelv és Irodalom Tanszék Könyvtára

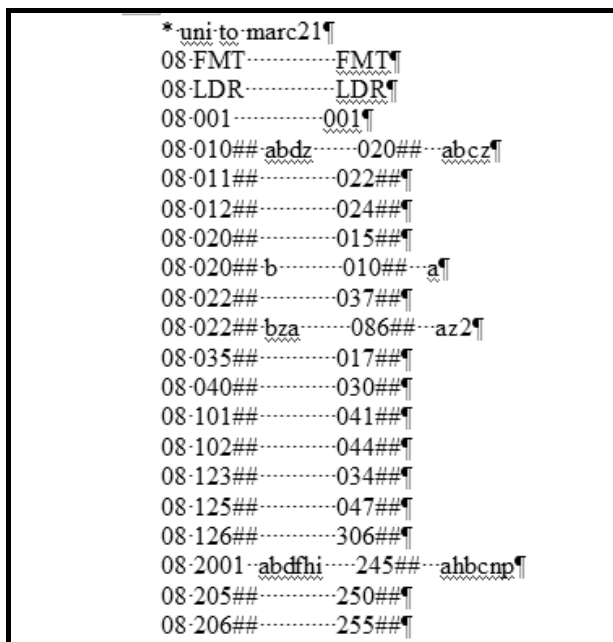
A könyvtár teljes állományáról papíralapú katalógus állt a használók rendelkezésére: a leírások részben a ma érvényben lévő szabvány szerint készültek, részben a korábbi előírások alkalmazásával. Mivel valamennyi leírás alkalmasnak mutatkozott a dokumentumok azonosítására, a legkedvezőbb megoldásnak a más könyvtárakból származó rekordok importálása kínálkozott. Ennek lehetőségét az ALEPH a Z39.50 protokollon keresztül biztosítja. Az *Olasz Tanszék* könyvtári állománya a legnagyobb átfedést a nápolyi, a sienai és a bolognai egyetemi könyvtárak dokumentumaival mutatta: a leírások kevés kivétellel átemelhetők voltak e három könyvtár valamelyikéből (3. ábra). Az úgynevezett fix-rutinok beállításával minimálisra lehetett csökkenteni az importált rekordok javítását (4. ábra).

Rekord teljes nézete	
Válasszon formátumot: Teljes formátum Katalóguskártya Idézet Mezőneves MARC	
18 / 298. rekord - Összes találat	
FMT	BK
LDR	cam 2200145 c 4500
001	000570487
008	110625nuuuu sp spa d
040	ja ELTE
0410	ja spa
1001	ja Cervantes Saavedra, Miguel de
24513	ja El ingenioso hidalgo Don Quijote de la Mancha c Miguel de Cervantes Saavedra
260	ja Barcelona b Editor Ramón Sopena, S. A.
300	ja 892+4 p. c 18 cm
500	ja Con estudio preliminar y bibliografía de y sobre Miguel de Cervantes Saavedra por A. Herrero Miguel. Biblioteca Sopena. 5
SYS	000570487

2. ábra A Microsoft Access adatbázisból átvett egyik rekord MARC21 formátumban

3. ábra Keresés a nápolyi, a sienai és a bolognai egyetemi könyvtár katalógusában

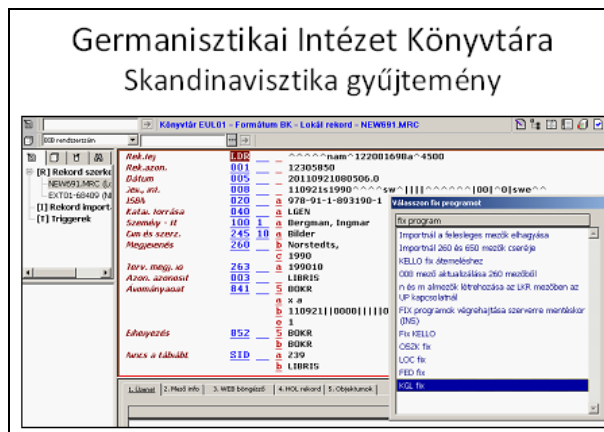

4. ábra Unimarc → MARC21 konverziós fix tábla részlete

A munka csak részben folyhatott a helyszínen, a népes feldolgozó csapat több tagja távolról dolgozott. Utóbbiak számára a katalógusfiók tartalmáról előzetesen fotó készült, doktorandusz hallgatók közreműködésével. Így biztosítottuk a forrást az otthoni munkavégzéshez, mely folyhatott online módon, de lehetőség van offline feldolgozásra is.

Germanisztikai Intézet Könyvtára, Skandinavisztika gyűjtemény

A gyűjtemény jellemzően svéd, dán és norvég nyelvű kiadványokat tartalmaz, a pályázat keretében összesen 1003 könyv leírása vált elérhetővé az egyetem könyvtárainak OPAC-ján keresztül. A rekordokat a svéd LIBRIS, a dán The Royal Library (KGL), illetve a norvég BIBSYS adatbázisból importáltuk és az előzőleg beállított fix program segítségével a MARC21 szabványnak megfelelően átalakítottuk (5. ábra).

5. ábra Fix-rutin alkalmazása a KGL adatbázisából importált rekordnál

Konfuciusz Intézet Könyvtára

Az ELTE Bölcsészettudományi Karán jelenleg több mint egy tucat olyan nyelvet oktatnak, amelyek nem a latin ábécét használják. Az ezeket oktató intézetekben, tanszékeken jelentős és igen értékes könyvállomány található, amelynek adatait közzé kell tenni. Ezen dokumentumokról teljes értékű és jól használható katalógust csak az eredeti írás és a latin betűs átírás együttes alkalmazásával lehet készíteni.

Kínai (és más keleti) nyelvű dokumentumok feltárása már régóta folyik az ELTE Távol-keleti Intézetében. A korábbi IKR azonban csak a transzliterálást támogatta, ugyanis a HORIZON egyetemen alkalmazott verziója a meglehetősen korlátozott számú karaktert tartalmazó ALA kódkészletet használta. Az ALEPH UNICODE-os környezetben működik, elvben a UNICODE konzorcium által definiált kódtáblákon szereplő karakterek (több mint százezer) kezelésére fel van készítve. Tehát az ALEPH megvásárlásával az ELTE könyvtárai-

ban lehetőség nyílt az eredeti írásrendszerek használatára is. Ennek megfelelően célul tűztük ki, hogy az új beszerzésű kínai, japán és koreai nyelvű dokumentumokat már nemcsak transliterálva, hanem az eredeti írásrendszerben is feltárjuk. Ez a munka, a módszerek kidolgozása a Távol-keleti Intézet Könyvtárában kezdődött el, de a TÁMOP pályázat lehetőséget adott arra, hogy mintegy fél év alatt az ELTE-n működő Konfuciusz Intézet kínai gyűjteményéből is több mint 2000 példány bekerüljön az adatbázisba. A viszonylag nagy mennyiségű rekord bevitele számos tapasztalattal gazdagított bennünket, és lehetőséget adott a módszerek tökéletesítésére.

Multiscript rekordok

A munka kezdete előtt tanulmányoztuk a MARC21 szabvány vonatkozó pontjait, illetve a nagy nyugati nemzeti és egyetemi könyvtárak katalógusait. Ezek alapján nyilvánvalóvá vált: ahhoz, hogy több írásrendszerben lehessen feltárni a rekordokat, négy alapfeltételnek kell teljesülnie. Rendelkezésre kell állnia:

- a feltárás módját szabályozó szabványnak,
- egy Unicode-os környezetben működő integrált könyvtári rendszernek,
- a megfelelő szövegbeviteli eszközöknek,
- biztosítani kell a karakterek megjelenítését mind feldolgozó, mind felhasználói oldalon.

A több írásrendszer használatának azonban nyilvánvalóan nem csupán az a célja, hogy a dokumentumokat minél pontosabban feltárjuk, s a leírásban az adatokat az eredeti írásrendszerben is megjelenítsük, hanem az is, hogy ilyen módon is visszakereshetővé tegyünk a dokumentumokat az érdeklődők számára. A visszakereshetőség egyben a feldolgozás sikerének a fokmérője is.

A szabvány

A MARC21 szabvány a latin betűs írástól eltérő írásrendszereket használó nyelveken készült dokumentumok feltárásával a *Multiscript records* című „D” függelékében foglalkozik [3], melyben két lehetséges rekord modellt határoz meg:

- „A” modell: többféle írásrendszerben közöl adatokat; amennyiben egy adatot szükséges *átírásban* és az *eredeti, nemzeti írásrendszerben* is megadni, akkor az adat eltérő írásrendszerben való közlésére a 880-as mezők használhatók. A feltárás nyelvének, illetve az elsődleges írásrendszernek a megválasztása – vagyis az, hogy me-

lyik írásrendszer kerül a megszokott és melyik a 880-as mezőkbe – a feldolgozó könyvtártól függ.

- „B” modell: többféle írásrendszerben is közölhet adatokat; minden adatot csak a megszokott mezőkben ad meg, nem használ 880-as mezőket.

Az „A” modellt jellemzően a nyugati könyvtárak alkalmazzák, ahol a transliterálás is fontos a leírásban. A „B” modell pedig inkább az „anyanyelvi” könyvtárak (pl. Koreai Nemzeti Könyvtár) gyakorlata, ahol a transliterálásnak nincs nagy jelentősége. Mivel számunkra a transliterálás továbbra is fontos, így az „A” modell használata mellett döntöttünk. A *Library of Congress* rekordján (6. ábra) jól látható az „A” modellel jellemző rekordszerkezet a megszokott mezőkkel és a nekik megfelelő 880-as mezőkkel.

000	01819c	arn	a22004697a	4500													
001	14557103																
005	20091124092329.0																
008	060918s2002	cc	000 1	chi	d												
010	__	la	2006477641														
020	__	la	711902695X														
035	__	la	(CSIRLIN)DCLP06-B17692														
040	__	la	NNC-EA	lc	NNC-EA	ld	DLC-R	ld	DLC								
041	1_	la	chi	la	eng	lb	chi										
042	__	la	lccopycat														
050	00	la	PL2754.85	lb	N213	2002											
066	__	lc	\$1														
100	1_	la	880-01	la	Lu, Xun,	ld	1881-1936.										
240	10	la	880-02	la	Na han,	ll	English & Chinese										
245	10	la	880-03	la	Na han /	lc	Lu Xun zhu ;	Yang Xianyi,	Dai Naidie	yi =	Call to arms /	written by	Lu Xun,	translated by	Yang Xianyi	and	Gladys Yang.
246	31	la	Call to arms														
250	__	la	880-04	la	Di 1	ban.											
260	__	la	880-05	la	Beijing :	lb	Wai wen chu ban she,	lc	2002.								
300	__	la	443	p. :	lb	ill. ;	lc	21	cm.								
490	1_	la	880-06	la	Jing dian de hui sheng =	la	Echo of classics										
500	__	la	Fiction.														
546	__	la	In Chinese with English translation.														
700	1_	la	880-07	la	Yang, Xianyi,	ld	1915-2009.										
700	1_	la	Yang, Gladys.														
830	_0	la	880-08	la	Jing dian de hui sheng.												
880	1_	la	100-01/\$1	la	鲁迅,	ld	1881-1936.										
880	10	la	240-02/\$1	la	呐喊,	ll	English & Chinese										
880	10	la	245-03/\$1	la	呐喊 /	lc	鲁迅著 ;	杨宪益,	戴乃迭译 =	Call to arms /	written by	Lu Xun,	translated by	Yang Xianyi	and	Gladys Yang.	
880	__	la	250-04/\$1	la	第1版.												
880	__	la	260-05/\$1	la	北京 :	lb	外文出版社,	lc	2002.								
880	1_	la	490-06/\$1	la	经典的回声 =	la	Echo of classics										
880	1_	la	700-07/\$1	la	杨宪益,	ld	1915-2009.										
880	_0	la	830-08/\$1	la	经典的回声.												
906	__	la	7	lb	cbc	lc	copycat	ld	3	le	nclp	lf	20	lg	y-rlnjack		
923	__	la	CCG														
925	0_	la	acquire	lb	1	shelf	copy	lx	policy	default							
955	__	la	mc07	2006-09-18	to	RCCD	ll	yb42	2006-09-29	le	yb42	2006-09-29	to	BCCD			
985	__	la	spacingreload														

6. ábra Egy kínai nyelvű dokumentum rekordja MARC nézetben a LOC-ból (<http://lccn.loc.gov/2006477641>)

Ugyanez a rekord a következőképpen jelenik meg a WebOPAC-on (7. ábra).

Personal name	<u>Lu, Xun, 1881-1936.</u> <u>鲁迅, 1881-1936.</u>
Uniform title	<u>Na han. English & Chinese</u> <u>呐喊. English & Chinese</u>
Main title	<u>Na han / Lu Xun zhu ; Yang Xianyi, Dai Naidie yi = Call to arms /</u> <u>written by Lu Xun, translated by Yang Xianyi and Gladys Yang.</u> <u>呐喊 / 鲁迅著 ; 杨宪益, 戴乃迭译 = Call to arms / written by Lu</u> <u>Xun, translated by Yang Xianyi and Gladys Yang.</u>
Edition	<u>Di 1 ban.</u> <u>第1版.</u>
Published/Created	<u>Beijing : Wai wen chu ban she, 2002.</u> <u>北京 : 外文出版社, 2002.</u>

7. ábra A 6. ábrán látható rekord a WebOPAC-on teljes formátumban

A *multiscript* rekordok tehát olyan rekordok, ahol az adatokat több írásrendszerben rögzítjük, mivel a feltárni kívánt dokumentum nyelve és írásrendszere eltér a feltárás nyelvétől és írásrendszerétől. Az adatok rögzítése párhuzamosan, úgynevezett *társított* (associated) mezőkben történik.² A szabványban a megszokott, ún. *szokásos* (regular) mezőket (leggyakrabban a 100, 240, 245, 260, 700) társítjuk a 880-as mezőkkel, amelyek elnevezése a szabványban *alternate graphic representation*, vagyis eltérő grafikus megjelenítés. A példákban látható az is, hogy a szabvány szerint a 880-as mező indikátorai (ha vannak) és almezői megegyeznek azzal a mezővel, amelyhez társítjuk. A társított mezőket a *6-os kapcsolati almező* köti össze. Ez tartalmazza a társított mező mezőszámát és egy egyedi azonosítószámot, amely megegyezik a társított mezőkben (8. ábra). Tartalmazhatja a szövegrány kódját is, ha a dokumentumban használt írásrendszer szövegránya eltér az alapértelmezett balról jobbra iránytól (pl. arab és héber írás esetében).

<i>Személy - It</i>	<u>100</u>	<u>1</u>	<u>6</u>	880-04
			<u>a</u>	Shiga Naoya
			<u>d</u>	1883-1971
<i>Alt Grap.Repres</i>	<u>880</u>	<u>1</u>	<u>6</u>	100-04
			<u>a</u>	志賀直哉
			<u>d</u>	1883-1971
<i>Cím és szerz.</i>	<u>245</u>	<u>10</u>	<u>6</u>	880-01
			<u>a</u>	Seibee to hyōtan
			<u>b</u>	hoka jūyon hen
			<u>c</u>	Shiga Naoya
<i>Alt Grap.Repres</i>	<u>880</u>	<u>10</u>	<u>6</u>	245-01
			<u>a</u>	清兵衛と瓢箪
			<u>b</u>	他十四篇
			<u>c</u>	志賀直哉

8. ábra A társított mezők felépítése és kapcsolása

Unicode-os környezetben működő integrált könyvtári rendszer

A szabvány tehát megadja a feldolgozás kereteit, az integrált könyvtári rendszernek pedig biztosítania kell, hogy a szabvány a gyakorlatban is alkalmazható legyen. Egyrészt Unicode-os környezetben kell működni, hogy a különféle írásrendszerek karaktereit egységes kódolási rendszerben lehessen kezelni. Az ALEPH ennek a követelménynek eleget tesz: többnyelvű és -karakterkészletű támogatást nyújt, a tartalom és az interfész is több mint 20 nyelven jeleníthető meg. A többnyelvű szövegbevitel támogatása egy IKR-től elvárható, s később látni fogjuk, hogy az ALEPH milyen lehetőségeket nyújt erre a felhasználóknak. Fontos szempont a speciális karakterek helyes megjelenítése is. Ez csak részben múlik az IKR-en, a korrekt megjelenítés a felhasználó számítógépének beállításaitól is függ. A karakterek kezelésén kívül az IKR-nek biztosítania kell a szabványban meghatározott speciális mezők és almezők működését, a társított mezők kapcsolását a 6-os kapcsolati almezőkön keresztül. Ennek a mezők helyes sorrendben történő megjelenítése, valamint a visszakeresés miatt van jelentősége.

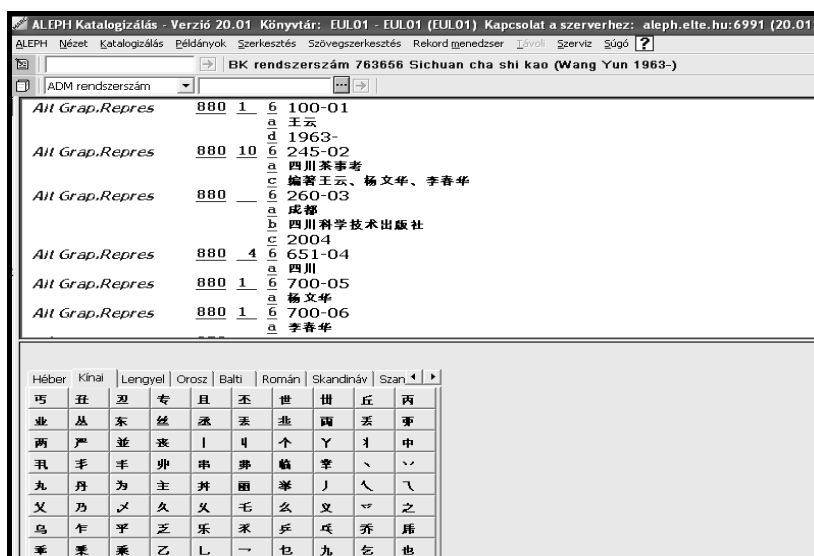
Összességében elmondható, hogy a MARC21 szabvány által meghatározott multiscript rekordmodelleket a fejlesztők sikeresen implementálták az ALEPH-be. A gyakorlati alkalmazás során azonban szükség volt finomhangolásra, apróbb módosításokra.³

Szövegbeviteli eszközök

Multiscript rekord létrehozása, a többi rekordokhoz hasonlóan, történhet manuálisan és importálással is. A külső adatbázisokból átvett rekordok esetén külön karakterkonverzióra az esetek többségében nincs szükség. Kézi bevitelnél a katalogizálók idegen írásrendszerű karaktereket be tudnak írni a rekordokba közvetlenül a billentyűzetükről (ha van telepítve megfelelő driver), vagy egy speciális ALEPH billentyűzet segítségével. Az ún. lebegő billentyűzet (floating keyboard) egy segédtablázat, amely speciális karaktereket tárol (Unicode kódjuk alapján). Ez a segédtabla a katalogizálás során

használható, testre szabható, számítógépenként eltérő lehet a beállítása, az oldalak sorrendje és azok tartalma szabadon változtatható. Praktikus eszköz kis számú és ritkábban használt, nem billentyűkarakterek bevitelére (9. ábra). Nagyobb számú karaktert használó íráskor (pl. kínai) esetében azonban elkerülhetetlen a számítógépre telepített „külső” szövegbeviteli eszköz használata.

A WebOPAC-ban hasonló virtuális billentyűzet segítségével írhatja be a keresőkifejezést az, aki nem rendelkezik speciális billentyűzettel vagy más szövegbeviteli eszközzel a saját gépén (10. ábra).

9. ábra Lebegő billentyűzet az ALEPH-ben

10. ábra Keresés a WebOPAC-ban a virtuális billentyűzettel

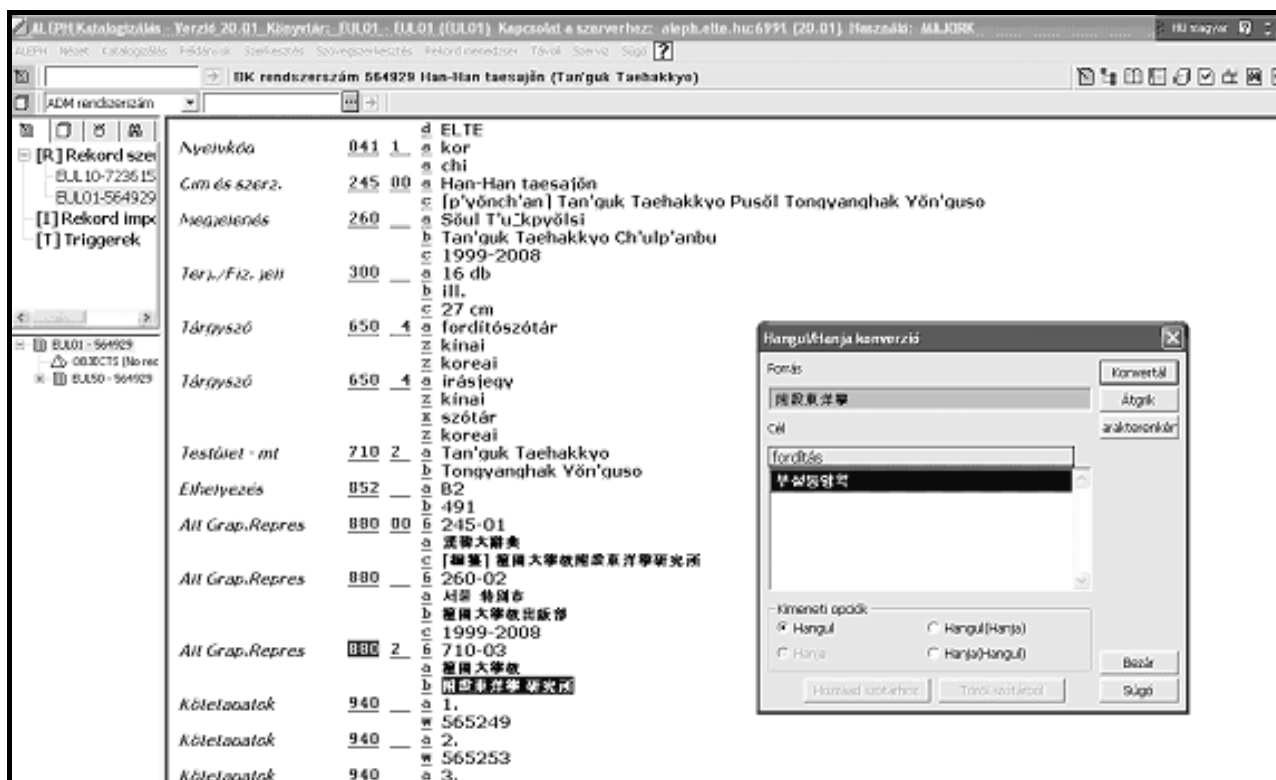
A szövegbeviteli eszközöknél érdemes megemlíteni a különféle karakterkonverziós segédprogramokat: ezek más írásrendszerek karaktereit transliterálják, nagyban meggyorsítva a feldolgozó könyvtáros munkáját. Az ALEPH-ben egy ilyen program áll rendelkezésre, amely a rekordok mezőiben álló koreai *hanja* (koreai nyelvű szövegek lejegyzésére használt kínai írásjegyek) és *hangul* (koreai betűírás) közötti konverziót végzi el (11. ábra). Az átalakított szöveg az eredetivel megegyező mezőkódú, újonnan generált mezőbe kerül (pl. a cím a 245-ből egy új 245-ös mezőbe). Az OCLC rendszerében hasonló programok segítik a kínai és a japán írás transliterálását is. Ezek a programok szabad felhasználásúak, de az ALEPH-be illesztésük még nem megoldott.

Megjelenítés

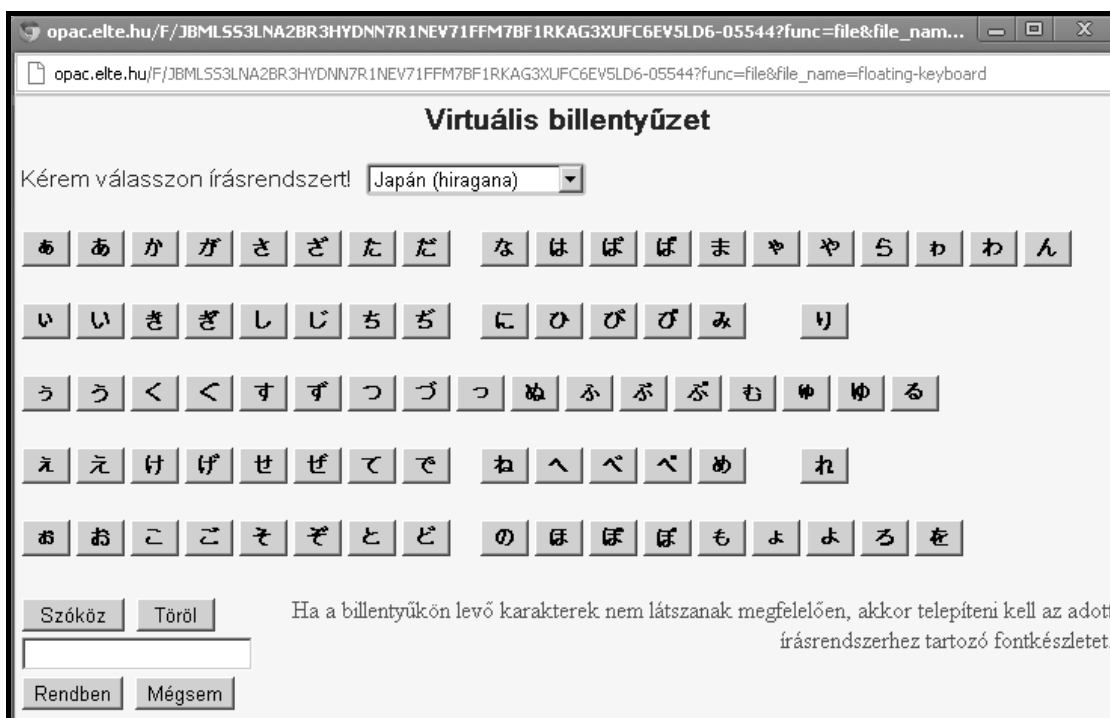
A megjelenítésben különbséget kell tenni a különféle karakterek és az adatok megjelenítése között. Az adatok WebOPAC-beli megjelenítését (milyen adatmezőket, hogyan, milyen sorrendben lássunk?) az ALEPH tábláiban lehet beállítani. A

multiscrypt rekordok esetében a 880-as mezők helyes megjelenítésén van a hangsúly. Mivel ezek használatával kapcsolatban korábban nem voltak tapasztalatok az ELTE-n, megjelenítésük beállításait még mindig folyamatosan módosítjuk.

A karakterek megjelenítése az IKR-ben eltérő a feldolgozó könyvtáros és a könyvtárhasználó olvasó esetében. Előbbi jórészt a katalogizáló modul használja, utóbbi a WebOPAC-on keresztül jut el az adatokhoz. A feldolgozó könyvtáros számára elsődlegesek az IKR beállításai. Tanulságos volt, amikor a latin betűket használó vietnámi nyelv esetében a vietnámi dokumentum rekordja hibátlanul jelent meg az ALEPH WebOPAC-jában, a katalogizáló modulban viszont csak üres négyzetek álltak a mellékjeles betűk helyén. Ennek oka az volt, hogy telepítési problémák miatt a vietnámi ábécé (mellékjeles) betűit tartalmazó fontkészlet hiányzott a számítógépről. Pótlásával a hiba orvosolható volt. A fentebb említett virtuális billentyűzet is csak a megfelelő fontkészletekkel működik (12. ábra).

11. ábra Hanja/hangul konverzió

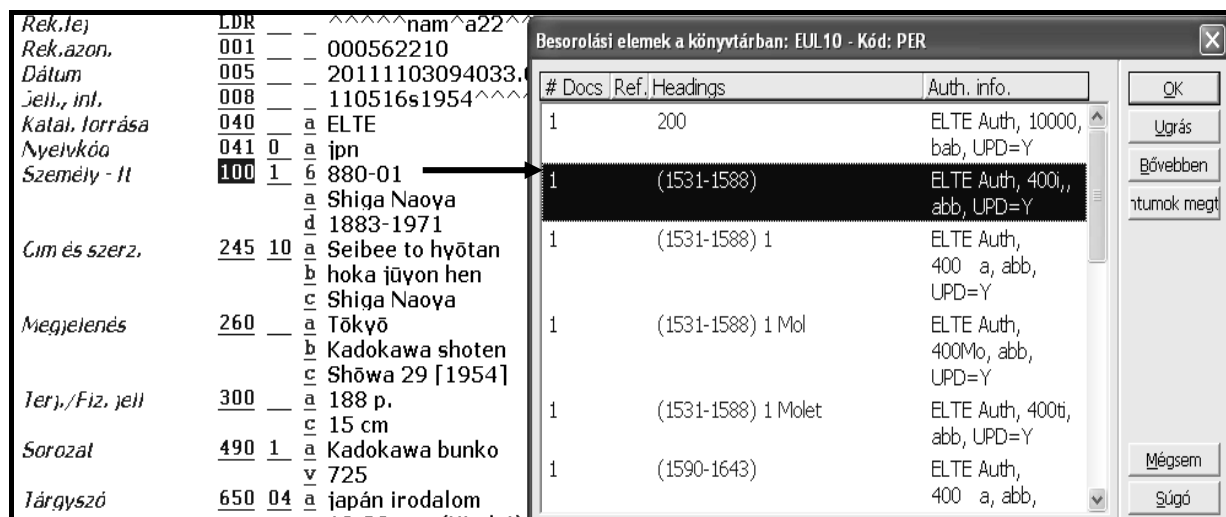

12. ábra Megfelelő fontkészlet hiányában a virtuális billentyűzet sem működik

Tapasztalatok

A 6-os almezővel kapcsolatban a szabvány meghatározta modell alkalmazása során felmerült néhány probléma. Az Aleph-ben az egységes besorolási adatokat tartalmazó mezők szerkesztésekor ellenőrzés céljából behívható az adott mezőhöz tartozó besorolási lista, amely a mező első almezője szerint rendezi az adatokat. A multiscript

rekordokban a szokásos és a társított mezőket a fent említett módon a \$6-os almezővel kell összekapcsolni, amely almező a szabvány szerint kötelezően az első adat a mezőben. Így a besorolási lista egy számkombináció alapján indexelődik a rendszerben (13. ábra). Ennek következtében az egységesített adat ellenőrzése közvetlenül a lista alapján nem lehetséges, csak a keresési modulba való átlépéssel.

13. ábra Ha a keresett elem nem található, akkor a besorolási listában a következőt jelöli ki a rendszer

A problémára az jelentett megoldást, hogy a szokásos mezőkből elhagytuk a \$6-os almezőket. Feltehetőleg ennek lehet a következménye, hogy ha egy mezőt ismételni kell (leggyakrabban többes szerzőség esetén a 700-as mezőt), akkor – ahogy a 14. ábrán is látszik – az egymással társított mezők (pl. eredeti névalakok és átírásuk) nem egymás alá kerülnek, hanem az azonos mezőket csoportként kezeli a rendszer.

Személynév	● Lu Jianming
	● Shen Yang (1955-)
	● Yuan Yulin
	陆俭明
	沈阳 (1955-)
	袁毓林

14. ábra A többes szerzőségi adatok webes megjelenítése

Hiába tartalmaz a \$6-os almező egyedi sorszámot, ha az csak a 880-as mezőkben szerepel, a társított szokásos mezőkben nem. Ez a hiba a rekordok webes megjelenítésében jelentkezik, amit eddig nem sikerült korrigálni.⁴

A 880-as mezők használata a WebOPAC-on történő keresést több ponton is befolyásolja. Ha például arra vagyunk kíváncsiak, hogy *Mao Zedong* (毛泽东) hány mű található a katalógusban, a (latin betűs) kulcsszavas keresés végén egy tizenöt találatot tartalmazó halmazt kapunk, ebből két rekord készült párhuzamos leírással, tehát ebben a kettőben szerepel a 880-as mezőben írásjeggyel cím: Mao Zedong neve az egyikben a cím elején, a másikban a közepén található. Kulcsszavas keresés esetében tehát írásjeggyel két találatot várha-

tunk, böngészéssel pedig egyet. Utóbbi rendben is van, viszont a kulcsszavas keresés a WebOPAC-ban nem egy kételemű találati listát ad, hanem a 880-as mezőkben szereplő címek indexét, ahol az első elem a keresett kifejezés nulla rekorddal, a következő viszont az a cím, amelyben Mao Zedong neve címkezdő pozícióban áll. Tehát a kulcsszavas keresés írásjeggyel valójában böngészésként működik (15. ábra).

További problémát jelent, hogy mivel kínai (japán, koreai) nyelvű vagy témájú dokumentumokat a párhuzamos feltárás megkezdése előtt is feldolgoztunk, óhatatlanul előfordul, hogy például egyes szerzők neve, vagy sorozatok címe a régi rekordokban csak transliterálva található meg. Annak érdekében, hogy az eredeti írásrendszerben végrehajtott keresések eredményeképpen is megkapjuk az adott szerző összes művét, függetlenül a feltárás módjától, szükségesnek bizonyult az eredeti írásmódú nevet utalóként is felvenni a névhez tartozó egységes besorolási rekord 400-as mezőjébe (16. ábra).

Keresés	
Írja be a kereső szót/szavakat	毛泽东
Mező a kereséshez	Cím (sorozat, konferencia.is)
Adatbázis	
Szavak egymás mellett?	☒ Igen ☐ Nem
<input type="button" value="Rendben"/>	<input type="button" value="Töröl"/>
Rekordok száma	Megnéz
	毛泽东
1	毛泽东与中国文化
1	民国的初建
1	民居宅院
1	民居建筑
1	民族工业发展史话

15. ábra Szerzői névre való keresés írásjeggyel a WebOPAC-on

<i>Rekoralej</i>	<u>LDR</u>	___	___	^^^^^cz^^02200085n^^4500
<i>Rekorazon.</i>	<u>001</u>	___	___	000544583
<i>Dátum, idő</i>	<u>005</u>	___	___	20080306141800.0
<i>Jevemzők</i>	<u>008</u>	___	___	080205 ^aznnaab ^^^^^^^^^^^un^and^^^^ u
<i>Személynév</i>	<u>100</u>	<u>0</u>	<u>a</u>	Dōgen
			<u>d</u>	1200-1253
<i>Személynév-ia</i>	<u>400</u>	<u>0</u>	<u>a</u>	Dogen
<i>Személynév-ia</i>	<u>400</u>	<u>0</u>	<u>a</u>	道元
<i>Megj. beiső</i>	<u>667</u>	___	<u>a</u>	Dōgen

16. ábra Authority rekord és utalói

Így a régebbi, transliterált bibliográfiai rekordokat is megtalálhatjuk írásjegyes kereséssel, ha az utalóval kiegészített authority rekordokhoz „kapcsolódnak”. Például *Dōgen* (道元) japán buddhista filozófus neve korábban három különböző módon szerepelt a besorolási listában: Dōgen (az egységesített alak az utalóval, öt bibliográfiai rekord kapcsolódott hozzá), Dogen (két bibliográfiai rekordban) és Dōgen (egy bibliográfiai rekordban). Ez volt az oka annak, hogy a latin betűs formára keresve nyolc találatot kaptunk, írásjeggyel keresve pedig csak ötöt.

Az egyes IKR-ek és könyvtárak eltérően kezelik az egyéb megkülönböztető adat nélküli, azonos nevű szerzőket. Az ELTE EKSZ gyakorlata szerint az ilyen nevekről csak egy egységes besorolási rekord készül (például *Kis József*). Mit tegyünk azonban abban az esetben, ha van két/három/stb. kínai szerzőnk, akik nevének transliterálása megegyezik ugyan, ám eredeti kínai alakjuk eltérő (17. ábra)? Például:

Xu Zhimin 徐志敏 vagy Xu Zhimin 许之敏

Ebben az esetben azt a megoldást választottuk, hogy nemcsak az adott besorolási rekord 400-as mezőjébe és a bibliográfiai rekord 880-as mezőjébe vettük fel az eredeti kínai névalakot, hanem a besorolási rekord 100-as mezőjének \$g almezőjébe is (18. ábra).

Igaz, hogy az eredeti kínai névalak párhuzamos leírás esetében így már négy helyen szerepel, de a megkülönböztetés és a pontos visszakereshetőség csak így módon biztosítható. Az előző két példa alapján leszűrhető az a tapasztalat, hogy az eredeti írásrendszerek használata mellett különös figyelmet kell fordítani a keresési és böngésző indexek beállításaira.

A cikk írásának időpontjában bő egy év telt el az ALEPH bevezetése óta; a multiscript rekordok készítésének módszerét – bár vannak még megoldandó kérdések – ez alatt az időszak alatt nagyjából kidolgoztuk. Reményeink szerint, az ELTE Szenátusának a bevezetőben említett határozatával összhangban, ezzel megkönnyítjük a bekapcsolódást a közös katalogizálásba az EKSZ többi olyan tagkönyvtárának, ahol az állomány jellege és a felhasználói igények miatt szükséges az adatok többféle írásrendszerben való rögzítése.

1. Rövid lista	2. Saját rekordok	3. Rövid rekordok
<< >> (Személy= xu zhimin)		
[Rendezve Main term (csökkenő) majd Cross Reference (növekvő).] <<<<ELTE Auth>>>>		
Heading	Cross Reference	
Xu Zhimin 许之敏	许之敏	
Xu Zhimin 徐志敏	徐志敏	

17. ábra A transliterált névalak egyezése és a kínai névalak

Rekoralej	LDR	___	—	^ ^ ^ ^nz^^02200073n^^4500
Rekorazon.	001	___	—	000335511
Dátum, idő	005	___	—	20050224000000.0
Jellemzők	008	___	—	050224 ^aznnaab ^ ^ ^ ^ ^ ^ ^ ^un^and^ ^ ^ ^ u
Személynév	100	1	a	Xu Zhimin
			g	徐志敏
Személynév-ja	400	1	a	徐志敏
Megj. belső	667	___	a	Xu Zhimin

18. ábra A besorolási rekord \$g almezőjének használata

Irodalom

- [1] XXXIV/2009. (III. 23.) Szen. sz. határozat az Egyetemi Könyvtár hálózati reform koncepciójának elfogadásáról. = http://www.elte.hu/file/szen090323_1m.pdf
- [2] l.m. 10. p.
- [3] Appendix D – Multiscript records. = <http://www.loc.gov/marc/bibliographic/ecbdmulti.html>

Megjegyzések

- ¹ A 2012-ben Veszprémben rendezett Networkshop előadásának átdolgozott, bővített változata.
- ² A multiscript elnevezést azért tartottuk meg, mivel megfelelően frappáns magyar fordítást egyelőre nem találtunk a kifejezésre. Az adatok párhuzamos rögzítése miatt a cikkben helyenként a párhuzamos feltárás elnevezést használjuk ideiglenes jelleggel.
- ³ Megemlíteném, hogy ALEPH IKR működik az MTA Könyvtárában is. Tudomásunk szerint ők voltak Magyarországon az elsők, akik multiscript rekordokat készítettek: a Keleti Gyűjtemény arab kéziratának katalógusát ők is párhuzamos feltárással, latin betűs és arab írás együttes alkalmazásával készítették el. A két könyvtár gyakorlatának és tapasztalatainak összevetéséből számos érdekes következtetést lehet levonni a szabvány alkalmazásával kapcsolatban,

ezek részletes bemutatása azonban meghaladja jelen cikk kereteit.

- ⁴ A 8. ábrán bemutatott multiscript rekord modell a szabvány illusztrálását szolgálja, az ELTE EKSZ gyakorlatában tehát a \$6-os almezők esetében – az előnyök és hátrányok mérlegelése után – eltérünk a szabványtól.

Beérkezett: 2012. IX. 25-én.

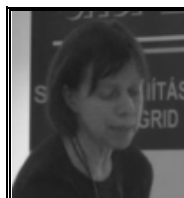
Ézsiás Anikó

az Ex-Lh Kft. rendszerkönyvtárosa.
E-mail: aniko.ezsias@ex-lh.hu

Major Kornélia

az ELTE Távolszéki Intézetének
könyvtárvezetője.
E-mail: major.kornelia@lib.elte.hu

Székelyné Török Tünde

az ELTE Egyetemi Könyvtár
Gyűjteménykezelő osztályának
vezetője.
E-mail: szekely.tunde@lib.elte.hu

Balázs Sándor (1923–2012)

Elment az Elnök. Több mint 40 éve ismertem meg Sanyit: így kellett szólítani, noha kora szerint apám lehetett volna. Laza közvetlensége ily módon is áthárult környezetére, rám is. És hát a körülmények is eléggé profának voltak: nem egy könyvtár csendes homályában, vagy egy elegáns igazgatói szobában (hiszen éveken át igazgatóhelyettesként is szolgált az OMK-ban), netán egy fontoskodó konferencián történt mindez, hanem az akkor még létező Kálvin téri Kinizsi Sörözőben, ahol ketten-ketten képviseltük a két szomszéd várat: ő és Pusztai Pista, az akkor még OMK-t, Horváth Tibor és jómagam az akkor még KMK-t. Természetes grandezzaival Sanyi javasolta, hogy ülünk össze egy asztalhoz, és ettől az időtől számíthatjuk a VPK (az ifjabbak kedvéért: a Vörös Postakocsi) megalakulását, noha a krúdys intézménybe csak egy év múlva települtünk át a Ráday utcába, lévén a pénzéhes biztosító (akkor még csak egy volt belőle) rátette a kezét a sörözőre. Az is magától értetődött, hogy elnökünk Sanyi lett, könnyed eleganciáját egy pillanatra felfüggesztve nyomban megalkotta a lélekszámban egyre terebélyesedő asztaltársaság alapító okmányát (amelyhez az évtizedek során vaskos naplókötegek társultak – hollétüket sajna homály fedi), amelyet – természetesen – a saját képére formált. Legfontosabb eleme tudniillik az volt, hogy hozzánk bárki leülhet, bármit mondhat, tilos megsértődni. (Az utóbbi parancs alól egyetlen kivétel volt: a „hülye” szóval illetett asztaltársunk, aki megsértődhetett és jussa lett egy italra, de nemcsak maga, hanem az egész asztaltársaság számára). Működött a VPK-ban egy rivális asztaltársaság is, tagjai közül többen átpártoltak hozzánk, mondván, ott hülye emberek okoskodnak, nálunk okos emberek hülyéskednek. A minősítés – akkor is tudtuk – természetesen elsősorban elnökünknek, Balázs Sándornak szólt.

Tudom Sanyi, itt kellene abba hagynom az emlékezést, mert szinte hallom feddő szavaidat, ne fecsegi anynyit, aki kevés szóval nem képes pontosan kifejezni magát, az egyéb gazemberségekre is képes. Csak-hogy engem nemcsak az álarc, a humorérzék, az elegancia, a könnyedség, az önirónia érdekel, mert a valósághoz hozzátartozik az arc, amit elfed. Társaságban, nyilvánosan, idegen volt tőle a pátosz, de mégis teli volt titokkal, tartózkodással, őszinteséggel, emberszeretettel és persze közösségi érzéssel. Az álarc talán leginkább bohémságát jelzi, de igazán munkaszerető és komoly volt, csak-hogy ezt nem hordozta a tenyerén. Már aktív, de nyugdíjas éveiben írt szerintem legfontosabb munkáját az információk hasznosítá-sáról és hasznáról szinte titokban írta és jelentette meg az OMIKK-nál, nem verte nagydobra elismert kül-földi szakértői tevékenységét sem, bátorságára vall 1956-os munkástanácsi tisztségviselése, és hűséges volt mindvégig közösségi elveihez, amit fiatalkori parasztpárti tisztségviselése is igazol, de aktív nyugdíjas éveit is beleszámítva félévszázados OMIKK-os munkálkodását is említenünk kell. Bohémsága tehát meg-fért a polgári erényekkel, „csikágói” származása ellenére igazi arisztokrata volt, megértő és nagyvonalú (egyszer ifjonti vehemenciával igazam védelmében vitába keveredtem jelenlétében egyik asztaltársunkkal, mire ő: Gy., hagyd rá, mondd, hogy igazad van!) Ezért hát, Dsida Jenőt kiegészítve nemcsak az égi, de a földi mását is megőrizzük, mert esendősegei e világiak voltak, lelke viszont örökké való – szóval Ember volt.

Ég áldjon Sanyi, nyugodj békében!

Cholnoky Győző

Digitális Tankönyvtár – az elsődleges információforrás

Rengeteg fejlesztésen esett át a Digitális Tankönyvtár, melynek köszönhetően nemcsak kínálata gazdagodott, de megújult honlapja révén igazán felhasználóbaráttá vált. A hazai piac leggazdagabb felsőoktatási és tudományos műveket tartalmazó honlapja, a www.tankonyvtar.hu ingyenesen és mindig elérhető módon teszi hozzáférhetővé ezt a gazdag forrásanyagot, így javítva az esélyegyenlőséget a felsőoktatásban, s csökkentve a tankönyvek és jegyzetek beszerzésére fordítandó időt és költségeket.

A Digitális Tankönyvtár még 2005-ben kezdte meg működését a HIK (Hallgatói Információs Központ) részeként. Jelenlegi több száz dokumentumot tartalmazó kínálatával a felsőoktatás legismertebb és leghasznosabb tartalomszolgáltató oldala, melyet a 2011-es év adatai is alátámasztanak: ebben az évben 2 831 056 látogatója volt a Tankönyvtárnak, akik összesen 5457 gigabájtnyi digitális adatot töltöttek le.

A TÁMOP 4.2.5 kiemelt program az „Elektronikus tartalomfejlesztés és szolgáltatás a kutatásban és a felsőoktatásban” (TÁMOP-4.2.5-09/1-2010-0002) című európai uniós projekt keretén belül

fejlesztett Digitális Tankönyvtár jelenleg több mint 700 digitális tananyagot számlál, folyamatosan bővülő kínálata az év végére eléri az 1200 címet. A keresést egy tudományterületi besorolással működő böngészőfa és egy 3 karakter begépelése után automatikusan induló, illetve részletes keresést biztosító keresőmotor teszi lehetővé, így segítve a felhasználókat.

Különösen gazdag anyagokban az informatika és az agrártudományi terület, ám a lexikongyűjtemény is jelentős, valamint egyre több kétnyelvű forrásanyag kerül feltöltésre. A tananyagok többnyire pdf és xml kiterjesztésűek, de egyre gyakoribbak a prezentációk, a hang- és a videó anyagok is, valamint egyre több epub formátumban letölthető anyag is elérhető az oldalon, az ebook olvasók igényeire felkészülve.

A Tankönyvtár Arcanum Digitális Tudománytárában közel másfél millió oldalnyi magyar folyóirat böngészhető, nemrég pedig bekerült a gyűjteménybe 1192 darab angol nyelvű ebook is, az Elsevier kiadó kínálatából.

Elektronikus tartalomfejlesztés
és szolgáltatás
a kutatásban és a felsőoktatásban
[TÁMOP-4.2.5-09/1-2010-0002]

Búcsúzik a szerkesztő

Kereken 30 évvel ezelőtt, 1983-ban vettem át a stafétabotot az akkori főszerkesztőtől, *Futala Tibortól* (az ő kezdeményezésére). Most az általam szerkesztett utolsó szám utolsó oldalán *búcsúzom az Olvasótól, a közreműködőktől és a laptól.*

A három évtized gyorsan elszállt... A lap szerkesztése sohasem volt teher számomra. *Örömmel* végeztem, ha esett, ha fűjt, hiszen a havonta megjelenő lap *folyamatos* munkát igényelt, a kéziratokat időre le kellett adni, szabadság ide, betegség oda, függetlenül attól, hogy honnan jöttek a kéziratok, vagy a felkért közreműködők tartották-e a határidőt.

Bevallom, nekem a TMT *szerelem volt első látásra.* Az egyetem padjaiból 1968-ban bekerülve az OMIKK-ba (akkori nevén OMKDK), nemcsak az intézménnyel, hanem a könyvtár- és információ-tudománnyal is meg kellett ismerkednem, mivel bár bölcsészkaron, de nem könyvtárszakon végeztem (a könyvtárosi diplomát csak később szereztem meg). „*Sallai-Sebestyénen*” és néhány orosz nyelvű kézikönyvön kívül a TMT volt az a forrás, amelyre ez irányú igyekezetemben támaszkodni tudtam. Néhány hét alatt elolvastam a lap összes számát 1954-ig visszamenőleg. A következő lépés a referálás volt, hiszen hamar rájöttem, hogy sokkal jobban lehet tanulni a külföldi szakcikkekben, ha nemcsak elolvassuk, hanem lényegét össze is foglaljuk. Így szerencsésen párosult a tanulás és a kezdő fizetés kiegészítése. Ajánlanám ezt a módszert minden pályakezdő kollégának! Később, 1980-ban, a szerkesztőbizottság tagja lettem, majd amikor a lap főszerkesztőjévé neveztek ki, úgy éreztem magam, mint a *boldog ifjú házas...*

A három évtized alatt mindig arra törekedtem, hogy a folyóirat *segítse elő a szakmai fejlődést* a hazai legjobb gyakorlatok és gondolatok, a külföldi példaértékű fejlesztések közreadásával. Célom volt, hogy minél többen megszólaljanak benne, minél többen olvassák és magukénak érezzék. Annak a megítélése, hogy ez mennyire sikerült, nem az én feladatom. Az első 20 évet (az 1983–2003 közötti időszakot) *Futala Tibor* a lap fennállásának ötvenedik évfordulója alkalmából már elemezte (ld. 2003. 9–10. sz.). Hátra van az elmúlt 10 év; lehet, hogy elkészül jövőre a 60. évfolyam tiszteletére?

Sok éven át (2007-ig) nemcsak a lap szerkesztése, hanem minden egyéb, a lappal összefüggő – jobbára *kiadói* – feladat is rám hárult. Így például a nyomtatott változat *külsőalakjának* megújítása. Ennek jelentős állomása volt 2001, amikor a lap testének tipográfiai „szépségápolása” mellett új borítót öltött: melegebb árnyalatokban megőrizte jellegzetes sárga színét, a figurális ábrázolást az absztrakt megoldás váltotta fel. Fontosnak tartottam a TMT rövidítés kiemelését, hiszen a lapot mindenki csak „témte”-nek hívja. Az elegánsabb külső megvalósítása *Vasvári László Sándor* grafikusművész dicsérei.

A kísérleti időszakot követően 2002-től *üzemszerűvé* vált a lap *e-változata*, amely akkor úttörő vállalkozásnak minősült. Kidolgozása *Zsádon Béla*, az OMIKK referenzkönyvtárosa nevéhez fű-

zódik. Hogy a munkakörébe nem tartozó „házi feladatát” milyen eredménnyel végezte el, mutatja az, hogy ez a ma már „old-timer”-nek tekinthető megoldás még mindig működik. 2003-ban, a lap fennállásának 50. évfordulója tiszteletére – elsősorban *Viszocsekné Péteri Éva* lelkes munkájának köszönhetően – megtörtént az e-változat *retrospektív* feltöltése, a cikkeket 1996-ig visszamenőleg digitalizálva, a korábbi cikkeket a lapindulásig visszanyúlva válogatottan szkennelve és tárgyszavazva. A jubileumra megjelent a *TMT Válogatás 1954–2003* CD-ROM.

Az évek során több, a lapot fenyegető veszéllyel kellett szembenéznem. A 80-as években többször is felmerült a szakma egyes képviselői részéről, hogy *felesleges* több országos könyvtári folyóiratot fenntartani, kerülni kell az *átfedéseket*. Erre a válaszom mindig az volt, hogy *indokolt* a struktúra megőrzése, hiszen a folyóiratok között egészséges munkamegosztás alakult ki, és mindegyik megtelik értékes tartalommal. (Az idő ezt igazolta.) Az is felmerült gazdaságossági megfontolásból, hogy *„nyitni kellene”,* azaz bővíteni a lap profilját. Meggyőződésem ma is, hogy ez nem vezetett volna, vezetne több előfizetőhöz, hiszen a gyakorlatilag tematikai felhígulás azzal járna, hogy a szakmánk olvasói kevesebb, őket valóban érintő-érdeklő írást találnának, miközben az új területek művelői nem éreznék a lapot magukénak. Akadtak szerzők, akik a lap hasábjain *politikai* nézeteiknek akartak hangot adni, mások kollégáikkal kialakult nézeteltérésüket nem szakmai érvekkel, hanem sértő kijelentésekkel próbálták rendezni. Ezeket az írásokat rendre visszautasítva a TMT megmaradt *politikamentes* lapnak, meg tudta őrizni szakmai színvonalát, elkerülte a *bulvárosodást*.

Elismerés illeti a lapot kiadó OMIKK-ot, majd BME OMIKK-ot: az országos lapot – az NKA jelentős mértékű támogatásával – fenntartotta, fenntartja, viseli annak gondját-terhét. Még akkor is, ha az utóbbi években már fejlesztésekre nem futotta, és a kiadó kénytelen volt a nyomtatott változat terjedelmét a lapengedélyben előírt minimális oldalszámra korlátozni és előírni, hogy az e-változat nem lehet bővebb a nyomtatottnál. (Kérdés, hogy egy intézmény, amelynek alapelve, hogy kiadványainak önfenntartóaknak kell lenniük, hosszú távon fenn tudja-e tartani a lapot, különösen, ha külső pénzügyi támogatásra nincs garancia.)

Köszönetet mondok a *hűséges olvasóknak*, akik ennyi éven át kitartottak a lap mellett! Örömmel látom a statisztikában, hogy ebben az évben december elejéig már *több mint 47 000* látogatója volt az e-tmt-nek. Köszönetet mondok minden közreműködőnek, valamennyi *szerzőnek*, kiemelten azoknak, akik 30 éven át rendszeresen megtisztelték a lapot írásaikkal, mint például *Ungváry Rudolf (20 cikkel)*, a *lektoroknak*, akik közül különösen hálás vagyok *Futala Tibornak (ő sajnos már nincs köztünk)*, *Papp Istvánnak*, *Bánhegyi Zsoltnak* és *Drótos Lászlónak*; a *referálók-nak*, a *fordítók-nak*, az *autoreferátumokat fordító Balogh Anna Máriának* és *Hegyközi Ilonának*, a *rovatszerkesztőknek* (csak a most futó rovatokat említve): *Kovácsné Koreny Ágnesnek (EU)*, *Drótos Lászlónak (Mustra)*! Sokat köszönhetek *Szentirmai Istvánnénak*, *Gyöngyinek*, aki 20 éven át (1986–2006) fáradhatatlanul és a lehető legmagasabb színvonalon végezte az *olvasószerkesztést* és *Berke Barnabásnének*, *Zsuzsának*, aki *Gyöngyi* nyomdokába lépett. Köszönet illeti a *Szerkesztő Bizottságot* és az őt felváltó *Tanácsadó Testületet*, továbbá a *kiadót* és a lap ügyes-bajos dolgait intéző *munkatársakat*.

60. születésnapja „előestéjén” köszöntöm a TMT-t, sok sikert és további, több emberöltőnyi folytatását kívánva.

Együttal mindenkinek, aki soraimat olvassa, a szerkesztőség nevében

Békés, Boldog Új Esztendőt kívánok!

Szántó Péter